

102.

SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

102.

SZÁM

HITTUDO-
MÁNY
LELKIELET

NEVELÉS
IRODALOM

BÖLCSELET
JOG

FÖLDRAJZ
TERMÉSZETI
TUDOMÁNY

TÖRTÉNE-
LEM
SOCIOLÓGIA

ÉLETRAJZ
UTIRAJZ

BALOGH ALBIN PANNÓNIA ŐSKERESZTÉNYSÉGE

I.

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

PANNÓNIA

ŐSKERESZTÉNYSÉGE

IRTA

BALOGH ALBIN

I. TÖRTÉNETI RÉSZ

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1932

Nihil obstat.

Dr. Teophilus Can. Klinda
censorum praeses.

Nr. 2316.

Imprimatur.

Strigonii, die 12. Augusti 1931.

Dr. Stephanus Csárszky
vic. gen. ad int.

Imprimatur.

Pannonhalma, 1931. aug. 8.

Kelemen Kriszostom
főapáti koadjutor.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

A ŐSKERESZTÉNYSÉGRŐL beszélünk, általában annak a kornak kereszténységét értjük, mely az Egyház alapításától a hetedik századig tart, addig az ideig, amikor bekövetkezett a római birodalom és a római kultúra végleges összeomlása.

I.

A kereszténység története az első századokban állandóan kölcsönös összefüggéseket mutat a római birodalom történetével. Az evangélium hirdetését nagy mértékben előmozdította a sok tekintetben egységesnek mondható birodalom óriási kiterjedése, kultúrájának általános elterjedése. Bár a hivatalos római állam ismételten véres üldözésekkel támadt Krisztus hívei ellen, ugyanaz a római állam Nagy Konstantinnak a pons Milvius mellett kivívott győzelme (312) után maga is a kereszténység támogatói közé állott. Már az az egy körülmény is, hogy az Egyház látható feje Rómában székel, maga után vonja, hogy Róma, a római birodalom és kultúra sorsa nem lehetett hatás nélkül a kereszténység külső történetének és belső életének alakulására.

Pontos határvonalat ókor és középkor, őskereszténység és későbbi kereszténység között nem lehet vonni, sőt egyenesen téves volna őskereszténységet és későbbi kereszténységet egymással szembeállítani akár az Egy-

ház szervezete és tanítása, akár az erkölcsi élet, a hitélet szempontjából.

Az őskereszténység és a későbbi (középkori) kereszténység között elsősorban külső körülmények tesznek különbséget: Európa területén a római birodalom helyett más népek rendezkednek be s ezeknek «barbár» állami, társadalmi és művelődési viszonyai természetesen visszahatással vannak a «sötét századok» kereszténységének történetére is.

Határkönek rendszerint Nagy Szent Gergely pápa halálának évét (604) szokták venni, de azzal, hogy különleges helyzetére való tekintettel Galliában és Germániában egy századot még hozzáadnak e korszakhoz.

Hazánkban egy kissé más a helyzet.

II.

A római uralom bukása (433) után a húnok és még inkább a keleti gótok hatalomra jutása nem jelentette a régi világ teljes megsemmisülését. A római, illetőleg a bizánci birodalom teljes letörése csak az avarok betelepedése (568), helyesebben Sirmium (Mitrovica) lerombolása (582) alkalmával következett be. Az egykori pannóniai érsekség székhelyének pusztulása tehetne eszerint pontot a hazai (pannóniai) kereszténység története után s ez nagyjából összeesnék az őskereszténység egyetemes történetének határpontjával.

Megfontolandó körülmény azonban, hogy a hazai «sötét századok» nemcsak hogy alig készítik elő valamin is azt a fejlődést, mely a magyar kereszténységben, tehát hazánk későbbi keresztény korában általában világosan megállapítható és körülhatárolható.

Amint ugyanis a hazai föld általános történetére nézve döntő változást jelentett a magyar honfoglalás, épúgy a hazai kereszténység történetére nézve is korszakalkotó

nak kell elfogadnunk. Így azt a három századot, mely Sirmium lerombolása és a magyar honfoglalás (896) között lefolyt, mint a későbbi fejlődéstől különböző átmeneti korszakot, az őskereszténység korának függelékeként kell tekintenünk.

Az alábbiakban nem terjeszkedünk ki az egész ország őskereszténységének tárgyalására, hanem csak Pannóniára és ennek is csak arra a részére, mely Magyarország nyugati (történeti) határain belül esik. Ezzel elmarad Poetovio (Pettau), Emona (Laibach, Lyublyana) és Vindobona (Bécs) vidéke, tehát elég jelentékeny terület, melyet azonban a hazai kereszténység történetét tekintve mégis csak idegen földnek kell mondanunk. Sőt ez alkalommal nem jönnek szóba az archaeológiai emlékek sem, melyek egészen külön tárgyalást kívánnak. A tárgyalandó anyag így is elég bőséges. A hazai földön élő keresztény, bár nem magyar őseink története küzdelmes századok életét tárja elénk. Külső és belső harcok viharai szaggatják a Krisztus monogrammjával díszített zászlót, teszik próbára akkor is az itt élő népeket.

Nemzetünk örök dicsősége, hogy amiként egységes hazát igazában csak a magyar tudott alakítani a Kárpátok övében: az isteni Gondviselés magyar királynak jelölte ki azt a hivatást, hogy állandóan meggyökereztesse, nemzetet és történelmet formáló erőnek állítsa be erre a földre azt a kereszténységet, melyért a pannóniai őskeresztények századokkal előbb vértüket ontották.

Vértanuk vérével bőven öntözött földből nőttek ki a magyar szentek. Amikor tehát őket drága nemzeti kincsünknek tiszteljük, ünnepeljük, nem feledkezhetünk meg azokról, akiknek élete, vérük ontása alapján erre a földre is méltán mondhatjuk: sanguis martyrum — semen Christianorum, semen sanctorum.

Pannóniai keresztény őseinket tehát magunkénak is tekinthetjük, az ő dicsőségük reánk is sugárzik s róluk emlékezve, a köteles kegyelet adóját rójuk le irántuk, úgyis mint magyarok: egyek velük a hazai földön, úgyis mint keresztények: egyek velük Krisztus hitében.

A pannóniai kereszténység első történeti emlékei.

ANNÓNIA földrajztörténeti szempontból nem egész Magyarországot jelentette, nem is hazánk dunántúli részét, még csak az sem mondható, hogy minden időben ugyanegy területet jelezne. A történelemben való szereplésének kezdete nem sokkal előzi meg Krisztus születésének idejét és azzal esik össze, hogy a rómaiak szemet vetnek rá és birtokukba veszik.

Caesar Octavianus, akit Augustus császár neve alatt ismerünk, Kr. e. 35-ben szállotta meg Sisciát (Siszek) és valószínűleg Sirmiumot (Mitrovica), tehát a Száva vonalát, de ezt a hódítmányt egyelőre a Dunától és a Szávától Makedoniáig és az Adriai-tengerig terjedő hatalmas területtel együtt *Illyricum* neve alatt vetette római főnnhatóság alá. Külön tartomány csak Kr. u. 10-ben lett. Északi határa ekkor a Dráva és a Duna vonala, dél felé a Szávától átlagosan 50—100 kilométerre haladt a határ.

A Dunántúl római megszállása nyugat felől indult meg. Sopronnak (Scarbantia), Szombathelynek (Savaria) szintén korán van római lakossága, ámde e városok vidékét ekkor nem Illyricumhoz, hanem Noricumhoz kapcsolták, amely provincia nagyjából a mai Ausztriának (Deutschoesterreich) felel meg. E városokat Vindobonával (Bécs) és Carnuntummal (Petronell) együtt Vespasianus császár szakítja el Noricumtól és egyesíti (a déli)

Pannóniával, melynek neve hivatalos iraton először 71-ben jelenik meg. Az egységes Pannónia keleti határa ekkoriban valószínűleg a Balaton vonala, az ettől keletre lakó pannón törzsek szövetséges viszonyban vannak a rómaiakkal. Területük szinte magától olvad bele a birodalomba. Nyugaton az említett városokon kívül Emona (Laibach) és (Diocletianus koráig) Poetovio (Pettau) jelzik a határt, mely Fiumétól mintegy harminc kilométernyire északra találkozik Dalmatia határával.

Traianus a tartományt két részre osztotta (105—107) : a nyugati nagyobb rész Felső-Pannónia (P. Superior), a kisebbik keleti Alsó-Pannónia (P. Inferior) nevet kapott. Diocletianus (284—304) még jobban feldarabolta. Felső-Pannónia dunántúli része Pannonia Prima nevet kapott, kormányzója (praeses) Savariában székel, de a katonai parancsnok székhelye — mint a többi tartományokban is — másutt, Carnuntumban volt ; a Drávától délre eső résznek — Pannonia Savensis, Savia — nem praesese, hanem correctora volt Sisciában. Alsó-Pannóniából szintén két provincia alakult : a Duna—Dráva—Balaton szögét Valeriának nevezték el, praesese Sopianaeban (Pécs), katonai parancsnoka Aquincumban (Óbuda) volt ; a Drávától délre eső résznek Pannonia Secunda volt a neve Sirmium székhellyel.

A pannóniai kereszténység történetére ez utóbbi felosztás a legfontosabb.

Teljesség kedvéért még megemlítjük, hogy e tartományok Dalmatiával és Noricummal együtt Pannoniae néven nagyobb közigazgatási egységet alkottak, mely Itáliával és Afrikával a milánói praefectus alá tartozott, a Balkán ellenben Illyricum néven a sirmiumi praefectus alá volt rendelve és a birodalom felosztásai alkalmával rendszerint a keleti félnek jutott.

Nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy a közigazga-

tási, földrajzi alakulás nem maradt befolyás nélkül a tartományok kulturális fejlődésének irányára és nem mérlelhetjük már itt annak megemlítését, hogy a kereszténység történetében szintén megállapítható a földrajzi viszonyok, a birodalom kormányzásával összefüggő változások hatása.

Pannónia a római birodalomnak mindössze négy évszázadon át volt a tartománya,¹ ámde jelentősége szerint az imperium egyik legfontosabb provinciájának mondhatjuk.

Itáliához, Rómához való közelsége valósággal bástyaszerepet juttatott neki éppen a Duna vonalánál,² amerre észak és kelet felől úgyszólván szakadatlanul dőngették Róma kapuit a császári város mesés gazdagságára áhítóző népek: germánok, szarmaták, húnok, avarok.

Halászata, vadászata, sertésenyésztése csakúgy értékes jövedelmi forrásokat jelentett a római nagytőkének, mint erdeinek kitűnő fája, lankás dombvidékeinek, folyómenti lapályainak bőséges gabonatermése és később³ szőlője. Jóhírú lótenyésztése, változatos formákat produkáló kocsigyártása valósággal nemzeti büszkesége volt az illír-kelta elemekből kialakult pannón lakosságnak.⁴ A közlekedés ügye a rómaiakra nézve egyébként is első rangú fontossággal bírt: Pannónia összekötő kapocs volt az óriási birodalom keleti és nyugati fele között, melyek máskülönben csak tengeren közlekedhettek egymással. A hajózás akkori fejlettsége mellett, mikor még ismeretlen az iránytű s a fahajókat vitorlák, illetve evezős legénység — leginkább rabszolgák, elítélt gonosztevők — hajtották, a szárazföldi közlekedés lehetősége megbecsülhetetlen érték volt, különösen télnek idején, a nagy viharokban, mikor istenkísértés volna tengerre szállni.

Még nagyobb a jelentősége katonai szempontból. Nemcsak azért, mert védelmet jelentett Itáliának, a birodalom fővárosának a külső ellenségek ellen; nemcsak azért, mert a pannón lovasok, egyáltalában a pannóniai

katonák kitűnő anyag voltak a római hadsereg számára, hanem azért is, mert a külső ellenségek miatt állandóan harcrakész pannóniai légiók döntő súlyt jelentettek a birodalom belső hatalmi viszonyainak kialakulása, a császári trón hetöltése körül is. Nem egy döntő csata Pannóniában folyt le és nem egy pannóniai származású⁵ császári trónra került és viszont Vespasianus, Traianus és Hadrianus óta számos császár tartózkodott Pannóniában hosszabb-rövidebb ideig akár békés kormányzati ügyeket intézve, akár a határon túli barbár népekkel hadakozva.

Természetes következménye mindezeknek, hogy mind gazdasági, mind kulturális szempontból Pannóniában számos, különböző hatás találkozott. Katonák jöttek a ködös Britanniából és távoli Hispániából csakúgy, mint a forró afrikai Mauretaniából és a szemita Szíriából. Keleti üvegárúk és szövetek, galliai és Rajna-vidéki kerámiái készítmények, görög szobrok és vázák, itáliai fegyverek és szerszámok kerültek itt piacra s a légiók táborhelyei mellett kiszolgált katonák nyitottak korcsmákat, műhelyeket. A nagyurak villáiban görög és germán rab-szolgák dolgoztak és az itáliai mesteremberek római módra építettek házakat, vízvezetékeket, középületeket.

Nyelvben a latin jutott túlsúlyra, a pannón lakosság lassanként maga is romanizálódott, de a vásárokon valósággal bábeli nyelvzavar kavargott és pl. Marcus Aurelius császár maga is görögül írta itt híres elmélkedéseit.

És milyen türelmes volt a római imperium a nyelv szempontjából, úgy hagyta szabadjára a vallás ügyeit is. A hivatalos római vallás: az istenített császár kultusza, az Ara Pacis Augustae mellett békésen megfértek a római Capitolium mintájára fölépített capitoliumok istenei, az egyiptomi és szíriai istenségek és a materialista hitetlenek bölcselkedései, a bennszülöttek ősi vallásos szokásai meg az importált babonák változatos formái⁶.

Emlékeink elég gyakran és elég részletesen szólnak is róluk, a keresztény vallás történetére vonatkozólag azonban csak gyéren és későn kapunk adatokat.

Krisztus evangéliumának hirdetésére és hirdetőire nézve úgyszólván semmi biztosat nem tudunk.

Kitűnő munkájában Balics is hajlik arra a föltevésre, hogy «az egyházatyák tanúságai szerint Illyricum határain, tehát Pannóniában is a kereszténység első magvait *Szent Pál* és az apostolok tanítványai hintették el».

Az egyházatyák közül kétségkívül *Szent Jeromos* tanúsága bír legnagyobb súllyal, mert már születésénél fogva a pannóniai helyi viszonyokkal ismerős, tudós történetíró volt. Az ő levele azonban (ad Marcellum) csak általánosságban beszél *Szent Pálról* és *Illyricumról*: «Minden helyen ott volt: Tamással Indiában, Péterrel Rómában, Pállal Illyricumban» ez utóbbi részlet azonban valószínűleg nem így hangzott volna, ha *Szent Jeromos* maga történetesen nem Illyricumban, Stridonban születik. Minthogy pedig levele a 393. esztendőben íratott, az első századokra vonatkozólag a kortárs tanúságtételül még a tágabb értelemben vett Illyricumra sem fogadhatjuk el, még kevésbé alkalmazhatjuk Pannóniára. *Szent Jeromosnak* fentebbi kitétele ugyanis — akárcsak *Eusebius* és *Szent Athanasius* idevonatkozó hasonló megjegyzései⁷ — magának *Szent Pálnak* levelére megy vissza és így csak annyiban egykorú dokumentum, amennyiben *Szent Pál* levelét valódi értelme szerint adja vissza.

Szent Pálnak a Rómaiakhoz írt levele idevonatkozó részletében (XV. 19) így szól: «Jeruzsálemtől kezdve köröskörül (t. i. Palesztinában, Szíriában, azután Kis-ázsiaiában, Görögországban, Macedóniában) egészen Illyricumig mindenütt hirdetem Krisztus evangéliumát.» Ebből még az sem vehető ki határozottan, hogy *Szent Pál* átment volna Illyricumba, tehát legalább Dalmá-

ciába, illetve Moesiába, tehát a tágabb értelemben vett Illyricum déli részeibe. Hogy azonban a nemzetek apostola Pannónia területén is prédikált volna, nagyon valószínűtlen föltevésnek kell mondanunk, hiszen Szent Pál utazásainak iránya általában nyomon követhető, ez pedig a Duna—Dráva szögétől ugyancsak eltér. Azután meg Pannónia abban az időtájban került megszállás alá, amikor az apostoloknak és közvetlen tanítványaiknak működési ideje esik, a hithirdetés szempontjából tehát a legkevésbé kedvező talajnak mondható, illetve a hithirdető apostolok idehatolása és működése alig képzelhető.

Az apostolok közül még *Szent András* kerülhetne szóba, aki a hagyomány szerint Szkythiába is elment térítő útjában.⁸ Szkythák laktak egyidőben hazánk területén, a Dunántúl is, de századokkal Krisztus születése előtt, a szarmaták pedig, akikre itt még gondolhatnánk, a Duna-Tisza közén laktak,⁹ de Pannóniában soha. Szkythián a rómaiak és görögök a nagy oroszországi síkságot, egyáltalán a Fekete-tenger partvidékét értették az Aldunától észak és kelet felé.¹⁰ Így tehát Szent Andrásra vonatkozólag is azt kell mondanunk, hogy semmi valószínűség sincs abban a föltevésben, mintha hazánk területén apostolkodott volna.

Szent Péterre vonatkozólag Farlati egész pontos utazási rendet állapított meg Bithyniából (Alsó) Pannónián át Róma felé a 43. esztendőre Krisztus születése után — csupa föltevések alapján. Ugyancsak Pannónián keresztül vezeti vissza is Jeruzsálembe, sőt útközben megtéteti vele püspököknek *Epainetost*, Szent Pál tanítványát, úgy-hogy eszerint Pannónia, illetve Sirmium első püspökét is ismernők. Csak az a baj, hogy Epainetos Hispaniában, Carthagonovában (Cartagena) volt püspök, Pannóniában sohasem járt, az a forrás pedig, melyre Farlati is hivatkozik, maga sem tarthat igényt hitelre.¹¹

Már kevésbé tisztázatlan a helyzet Szent Pálnak egy

másik társára nézve, *Andronicusnál*,¹² akit a sirmiumi helyi hagyomány Epainetos után következő püspöknek mond, ámde egyéb régi források is Pannónia püspökének (episcopus Pannoniae) mondanak.¹³ Minthogy Pannóniának legjelentősebb városa kétségtől Sirmium volt, amennyiben Andronicus pannóniai püspökségét történeti ténynek fogadjuk el, sirmiumi püspöknek is mondhatjuk.

Andronicus sirmiumi, pannóniai püspöksége megmagyarázná azt a tévedést is, mely Epainetost Sirmium első püspökének tette meg. Az egyik forrásban, Sirmond Synaxariumában Epainetos és Andronicus egymás mellett vannak megnevezve, az utóbbi mint Pannónia püspöke s e címet átvitték az előtte álló névre is. Csak az a baj, hogy egy, nem éppen egykorú, valószínűleg VII. századi forrás¹⁴ Pannónia helyett Spaniát, Spanyolországot mond. A két név összecserélése nem éppen ritka,¹⁵ rendszerint Pannónia kárára. Hogy azonban ez alkalommal Pannónia nagyobb valószínűséggel vehető eredeti olvasásnak, illetve hiteles adatnak, mutatják a Synaxarium Constantinopolitanum különféle kéziratai, melyek, még ha a dátumban tévednek is (pl. az egyik párisi, 1617. számú, mely jún. 30 helyett júl. 30-ra teszi Andronicus napját), egyöntetűen Pannóniát írnak.¹⁶

Föltehetjük tehát, hogy Pannónia első hithirdető püspöke Szent Andronicus volt.¹⁷

Az ő életéről azonban igazán édeskeveset tudunk. Szent Pálnak előbb jelzett megemlékezése ad mindössze némi útmutatást. Annyit ugyanis a rokon (cognatus) kifejezésből következtethetünk, hogy ázsiai, esetleg éppen palesztinai származású lehetett, ámde legkésőbb 58-ban, vagyis mikor Szent Pál megírta a rómaiakhoz intézett levelét, már Rómában kellett tartózkodnia. Az azonban nem ismeretes, hogy Rómának állandó lakosa volt-e — ami nem valószínű — vagy pedig csak rövid időre állapodott meg a császárvárosban.

Szent Pál levelének másik kitétele — fogolytársam, concaptivus — szintén kevésbé világos adat. Szent Pálról csak azt tudjuk biztosan, hogy a rómaiakhoz intézett levél megírása előtt Filippiben (Macedoniában) volt fogságban (54—55?). Az apostol leveléből nem tűnik ki, hogy erre a fogságra céloz-e, amelyet az Apostolok Cselekedetei is megemlítenek (XVI. 23.), vagy pedig valamely más fogságra, amilyenekről általánosságban ő maga is szól a korinthusiakhoz írt II. levelében (XI. 23.): «igen sokszor fogság által». Római Szent Kelemen a korinthusiakhoz írt első levelében (V. cap.) azt mondja, hogy Szent Pál kétszer szenvedett fogságot, de a mikor, hol és hogyan-ra ő sem ad fölvilágosítást. Az is csak nagyon bizonytalan föltevés lehet, hogy esetleg Andronicusszal is kapcsolatba hozható Szent Pálnak a korinthusiakhoz (II. levél XI. 9.) intézett megjegyzése: «És midőn nálatok voltam és segítséget szenvedtem, senkinek sem voltam terhére, mert ami nekem hiányzott, azt pótolták a Macedoniából jött testvérek».

Jóval világosabb az a kitétel, mely szerint Andronicust nagyrabecsülték az apostolok között és hogy előbb lett Krisztusban hívő, vagyis lett kereszténnyé, mint a népek apostola. Ez utóbbi nyilvánvalóan Szent Pál damaszkuszi útjára vonatkozik, tehát ez is megerősíti az a véleményt, hogy Andronicus Palesztinából vagy környékéről került Rómába, valószínűleg nem közvetlenül, vagyis anélkül, hogy útközben egyes helyeken hosszabb-rövidebb ideig nem tartózkodott volna. Hogy Szent Pál térítő útjain résztvett-e, illetve hol és mennyi ideig volt együtt a nagy apostollal: ismét teljesen homályban maradt előttünk. Amint hogy arról sem tudunk semmit, mi történt Pannóniában, milyen volt a térítés lefolyása, volt-e sikere, illetve meddig élt Andronicus azután, hogy Pannónia püspöke lett.

Annyit bizonyosra vehetünk, hogy nem vértanuként

halt meg, mert ezt a körülményt a martyrologiumok, illetve a synaxarium föltétlenül megemlítette volna. Halála napja — jún. 30. — közelebbi meghatározás; évszám nélkül áll, de bizonyára még az első évszázadba esik, mert különösen magas életkor esetén valami ilyes megjegyzést jogosan föltehetnénk valamelyik forrásban.

A kereszténység első százada, a magvetés időszaka, eszerint úgyszólván minden történeti följegyzés nélkül mult el Pannóniában. Csak a későbbi századok folyamán tűnt ki, hogy az úttörés fáradságos munkája nem volt eredménytelen: a körülbelül két század múlva nyilván tapasztalható bensőséges hitélet a bizonyítéka, hogy ennek erős, mélyre hatoló gyökerei mélyen visszanyúlnak az előző apostoli időkbe.

Nem szabad tehát megfeledkeznünk az első magvetőkről, Andronicusnak, Pannónia első püspökének áldott nevééről.

Az ő pannóniai püspöksége már magában is nagyon kétségesse teszi, hogy még egy apostoltanítvány, az ugyancsak Szent Pálnál¹⁸ említett *Hermas*, szintén Pannónia püspöke lett volna.¹⁹ A sirmiumi helyi hagyományban, a martyrok lajstromában nem is szerepel, nincs említve sem a római martyrologiumban, sem a Szent Jeromos-féle martyrologium kézírataiban, ellenben kétséget kizáróan megtalálható a Sirmond-féle Synaxariumban, mely április 29-re teszi, a Sirmiumban (szenvedett) szent vértanu *Hermas* emlékünnepét.²⁰ Ámde maga az a tény, hogy itt csak egy forrás szól Szent *Hermas*ról, míg a többiek mind hallgatnak róla, gondolkodóba ejtethet, még inkább, hogy itt vértanut emleget. Ez az első, sőt második században már magában véve is gyanússá teszi az adatot és valóban hamarosan meggyőződtek róla, hogy a Synaxariumban sajtóhibáról, elírásról van szó.

A martyrologiumok április 28-ra a cibalaei Szent Pollio vértanaságát teszik, ennek passiója pedig az ele-

jén megemlékezik Sirmium híres vértanujáról, Irenaeus-ról. A görög szöveg írása közben a két név (*Ειρηναίος* — *Εγναίος*) fölcserélődött annyival is inkább, mert Irenaeus vértanúságának napja is áprilisa esett, csak hogy az elejére.

Szent Hermas nevét tehát nem iktathatjuk Pannónia szentjei közé,²¹ hiszen a *Martyrologium Romanum* egyébként is nyilván írja róla (máj. 9-én), hogy erényeivel dicsőn Rómában nyerte el az égi uralmat.

Jegyzetek.

¹ A provincia az ötödik században a húnok kezébe került és ott maradt Attila haláláig. Nagy Theodorik itáliai királysága azonban Pannóniára is kiterjedt, déli fele a hatodik században a bizánci birodalom tartozéka. A tartomány túlnyomó részében gótok, langobardok, avarok váltották föl egymást, az utóbbiak kagánja, Baján azután Sirmiumot is elfoglalta (582).

² A Duna mentén építették ki a rómaiak híres várrendszerüket, melyet limesnek szoktak nevezni; az egyes várakat egymással és a birodalom városaival jól épített utak kötötték össze.

³ A pannóniai származású Probus császár pl. Sirmium környékén telepített szőlőt.

⁴ Az őslakó illírek utódai a mai albánok; Kr. e. az ötödik századtól különböző kelta törzsek költöztek ide a gall (kelta) földről, mely eleinte nagyjából a mai Franciaországnak és Nagybritanniának felelt meg, de később kiterjedt Spanyolországra, Itália északi részére és a felső Duna mellékére. Több pannón sírkövön az elbúnyt kocsiával van megörökítve.

⁵ Pl. Decius, Probus, Aurelianus, Maximianus, Valentinianus.

⁶ A különféle vallások elterjedését, illetve keveredését legjobban az oltárok (többé-kevésbé díszesen faragott kőhasábok) feliratai mutatják. A későbbi császárok (pl. Diocletianus) különösen a perzsa Mithras-kultuszt igyekeztek általánosítani.

⁷ Nyssai Szent Gergelyre is szoktak hivatkozni. Ámde az ő szónoklata (in Sanctum Stephanum protomartyrem) csak átvitt értelemben mondhatja, hogy szent Pál tanította meg Krisztus ismeretére az egyiptomiakat, Szíria és Mezopotámia, Itália és Gallia lakóit, az illíreket és

macedónokat : Szent Pál egyiptomi, mezopotámiai, illetve galliai útja legalább is problematikus. Ugyanez áll Tertullianusról (*Adversus Iudaeos* 7.).

⁸ Eusebiusnak, (illetve Origenesnek) idevágó följegyzése egyáltalán nem határozott (*ὡς ἡ παράδοσις περιέχει*); az apokrif *acta apostolorum* pedig — természetesen nem a Szent Lukács-féle — kései összeállítás.

⁹ Valószínűleg Kr. e. az I. században telepedtek le a Nagyszőlősi déli és közép-északi részeire.

¹⁰ (Kis-) Scythiának vették a mai Dobruzsát is. Erről még leginkább lehetne szó. De hol van ez Pannóniától? Szent Pál levele (a Colossabeliekhez : «Nincs többé sem görög, sem zsidó . . . sem barbár vagy székita») geográfiai értelemben szintén csak hazánktól távol eső, christianizált vidékekre alkalmazható.

¹¹ Levakovič Ráfael ochridai érsek Begna Simon modrusi püspök iratai között (mindkettő a XVI. század első felében élt) töredékeket talált a Szent Kelemen élete c. műből. Ezek a töredékek Hesychius salónai (Spalato) püspök (405—438) neve alatt kerültek forgalomba, ámde ez a lelet minden valószínűség szerint Begna Simon készítménye, legalább is XVI. századi hamisítvány. (Zeiller : *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie*. Paris, 1906. 12—13.)

¹² *Salutate Andronicum et Juniam cognatos et concaptivos meos : qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo* (Üdvözzöljétek Andronicust és Juniazt, rokonaimat és fogolytársaimat : akiket nagyrabecsulnak a tanítványok között, akik előttem is voltak Krisztusban).

¹³ Sirmond (1559—1651) híres jezsuita tudós, hosszú ideig párisi egyetemi tanár. A *Synaxarium* itt körülbelül ugyanazt jelenti, mint a *Martyrologium*.

¹⁴ A Dorotheus, IV. századi tyrusi püspöknek tulajdonított, de későbbi összeállítás.

¹⁵ Zeiller hoz föl erre több példát, pl. Merita (Merida) Pannoniae, Annianus de Castalona Pannoniae, Praetextatus de Barcelona Pannoniae ; de viszont a hispániai írók maguknak akarták lefoglalni Szent Venantiust és Szent Hesychiust Salona (Spalato) püspökeit.

¹⁶ *Ἀνδρόνικος, ὃς καὶ ἐπίσκοπος Παννονίας ἐγένετο*. Delehaye : *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*. (Propylaeum ad *Acta Sanctorum Novembris*. Bruxelles, 1902. 785, 855 és a bevezetés.)

¹⁷ Zeillerrel szemben, aki Andronicust Spanyolországba helyezi, éppen a tévesen Dorotheusnak tulajdonított apokrif irat alapján. Annak kell vennünk azért is, mert a *Synaxarium* világosan megkülön-

bozteti Epainetostól (*ὁς καὶ ἐπίσκοπος Καρθαγένης ἐγένετο*) és ha ott hispániai várost említ, nem tehető föl, hogy Andronicusnál ugyanazon tartományt egész általánosságban emlitené. Más tartomány általános megjelölése ellenben nagyon is érthető, különösen arra való tekintettel, hogy itt csakugyan az egész tartományt kellett megjelölni, hiszen más pannóniai püspökségről abban az időben nem lehetett szó és mert a térítés korában a székhely még kevésbé fontos, mint magának a misziós területnek a megnevezése. Hogy azután Andronicus az apokrif Szent Kelemen élete c. iratban is szerepel, az egyrészt nem teszi ezt a munkát szavahihetővé, másrészt nem lehet ok, hogy más, komoly források adatait eleve elvessük.

¹⁸ A rómaiakhoz írt levelében (XVI. 14) : Köszöntsétek Philologust, Phlegust, Hermast, Patrobast, Hermest és a testvéreket, akik velünk vannak.

¹⁹ Egyesek szerint azonos volna azzal a Hermassal, akinek neve alatt a Pastor című irat maradt ránk. Ez az értékes munka azonban, mely látomásokat, erkölcsi tanításokat és példabeszédeket foglal magában, a Muratori-töredék szerint I. Pius pápa idején (140—155) készült, akinek a szerző testvére volt («Pastorem vero nuperrime e temporibus nostris in urbe roma herma conscripsit sedente cathedra urbis romae aeclesiae pio eps fratre eius»).

²⁰ «τοῦ ἁγίου μαρτύρος Ἐρμαίου τοῦ ἐν τῷ Σιρμίῳ.»

²¹ Zeiller i. m. 33.

A pannóniai kereszténység emlékei a II. században.

SZENT ANDRONICUS után, akiben a pannóniai kereszténység első főpásztorát, ha nem is teljes bizonyossággal, de mindenképpen sok valószínűséggel fölismerhetjük és tisztelhetjük, Pannónia keresztényeiről sokáig egyáltalán semmit sem hallunk. Az első századból származó pannóniai keresztény emlékünks tudomásunk szerint nincs és a hazai leletanyagban a második századra vonatkozó adatot sem találunk.

Ennek egyik oka bizonyára az, hogy Pannóniában általában hazánkban eddigi ismereteink szerint nem voltak úgynevezett katakombák, mint pl. Rómában, amelyekben a keresztény temetkezés a pogányokétól határozottan és korán elkülönült. Az egyszerű elföldelés alkalmával ugyanis a keresztény jelleg kevésbé domborodott ki, a sírmellékletek között eleinte, különösen szegény embereknél — már pedig a keresztények túlnyomó számban szegény emberek voltak — általában is alig akad kimondottan keresztény jellegű tárgy, bár hangsúlyoznunk kell, hogy az elégetés szokásának, a hamvak urnába való temetésének elhagyása és az egész holttest eltemetése bizonyos szempontból már magában véve is a kereszténység hatására vezethető vissza. A helyzetben nem sokat változtatott az sem, ha sírkövet állítottak, mert a kőfaragók rendszeren megszokott sablonokhoz ragaszkodtak, különösen ami a szöveget illeti, akár keresztény, akár pogány halott számára készítettek síremléket. Ez azonban nem éppen pan-

nóniai jelenség. Ezt tapasztaljuk más országokban, még Rómában is, hiszen a katakombák fölhasználása mellett a nyílt temetőekben való sírbahelyezés szokása ott sem hiányzott a keresztényeknél, sőt inkább az utóbbi régebbinek tűnik föl a katakombákba való temetkezésnél. Elég e tekintetben az apostolfejedelmek, Szent Péter és Szent Pál első eltemetésére hivatkoznunk. Ha tehát kimondottan, hangsúlyozottan keresztény emlékünkhöz sem följegyzésben, sem a sírmellékletek között eddigelé nem került elő Pannóniában, ebből még egyáltalán nem következik, hogy a II. század folyamán Pannóniában nem éltek volna keresztények.

A hazai adatok hiányát bizonyos mértékben egyébként is pótolják külföldiek, nevezetesen rómaiak, melyek arról tanuskodnak, hogy Pannóniában, tehát hazánk területén a II. század folyamán ha nem is laktak, de kétségtelenül jártak keresztények. Ezek az adatok Marcus Aurelius római császár (161—180) nagy germán-szarmata háborújával vannak kapcsolatban.

A római birodalom történetéből tudjuk, hogy a germán quádok és markomannok, akik akkor Csehországot és a Felvidék nyugati részét hatalmukban tartották, más germán törzsekkel és a szarmatákkal szövetségbe lépve 166-ban betörték Pannónia területére és majdnem Itália határáig nyomultak előre. A fenyegető veszedelemmel szemben maga Marcus Aurelius császár szállt táborba és a birodalom minden részéből összevont csapatokkal nemcsak visszaverte a barbárok betörését, hanem most már ő lépett fel támadólag, hogy átkelve a Dunán saját otthonukban verje le őket. Szándéka nem kisebbre irányult, mint hogy a római birodalmat a természetes határokig, egészen a Szudetákig és a Kárpátokig terjeszti ki.

A hadjárat folyamán azonban majdnem szerencsétlenül járt. Amikor ugyanis a quádok ellen fordult seregével, víztelen helyen seregestül nagyon kritikus helyzetbe ke-

rült. Az ellenség a rómaiakat egészen körülvette, a forrásokat megszállotta, úgyhogy a rómaiak pusztulása a vízhiány és az ellenség fegyverei által már-már kikerülhetetlennek látszott. Egyszerre azonban sűrű felhők jelentek meg az égen. A felhőkből a római seregre bőséges eső hullott, úgyhogy az eltikkadt katonák egyszerre felüdültek; az ellenséget ellenben sűrű villámcsapások rémítették és pusztították. Így történt azután, hogy a római sereg megszabadult a végső veszedelemtől, sőt nagy győzelmet aratott a barbárok fölött.

A hirtelen jövő esőt, az ellenséget sujtó villámcsapásokat az egész sereg, maga Marcus császár is csodának minősítette. Abban azonban már nem találunk egyöntetűséget, hogy milyen okra vezették vissza, illetve kinek tulajdonították a csodálatos eseményt.

Az egész epizód legrészletesebb leírását az eseménnyel körülbelül egykorú Cassius Dionál találjuk pogány beállítással.¹ A keresztény, részben ugyancsak egykorú történeti források azonban egészen más magyarázatot adnak a csodálatos eső okáról.

A pogány források azonban (Julius Capitolinus, Claudianus, Themistius, Cassius Dio stb.) nem egyformán írják le az eseményt, amennyiben a csodálatos megmentő eső kieszközlését hol chaldeai mágusoknak, nevezetesen Julianusnak, hol Arnufis egyiptomi mágusnak, hol magának a császárnak tulajdonítják.² A keresztény írók ellenben egyöntetűen azt a hagyományt tartják fenn, hogy a csodálatos esemény keresztény katonák imádsága folytán következett be. Így ír Eusebius (tulajdonképpen Apollinaris), továbbá Tertullianus, Nyssai Szent Gergely, Xiphilinos stb. és ezt a hagyományt örökölte meg egy levél, melyet állítólag Marcus Aurelius császár intézett ez ügyben a római senatushoz. Minthogy azonban egyrészt ez az állítólagos levél, reánk maradt formájában kétségkívül apokrif, másrészt pedig a keresztény írók egy része éppen

Marcus Aureliusnak a senatushoz intézett egyik levelére hivatkozik : a racionalista írók az egész keresztény jellegű hagyományt későbbi fikciónak, finoman legendának minősítették, amit azonban egyszerűen (történet-)hamisításnak értenek.³

Csakhogy a dolog éppen nem így áll.

Rómában ugyanis a csodálatos esőről szóló keresztény hagyománynak olyan hatalmas bizonyítéka akad, mely a különféle pogány előadásokkal és hyperkritikus magyarázatokkal szemben döntő súllyal esik a mérlegre. Ez az a dombormű, mely a római Piazza Colonnán álló emlékoszlopon örökítette meg a csodálatos eső történetét.

Az emlékoszlop a germán-szarmata háború emlékeztetül közvetlenül Marcus Aurelius halála után és az ő tiszteletére készült. A rajta levő domborművek tehát a háború eseményeinek nemcsak egykorú, hanem hivatalos elbeszéléséről, illetve kommentálásáról tekinthetők. Sőt tekintettel az emlékoszlop dicsőítő célzatára még azt is hozzá kell tennünk, hogy az eseményeket lehetőleg a császár személyének előtérbe állításával, szerepének kiemelésével és hangsúlyozásával kellett regisztrálniuk, megörökíteniük.

Ha már most az emlékoszlopnak a csodálatos eső történetét ábrázoló domborművét nézzük, azon nemcsak a császár imádkozása, vagy hasonló cselekedetek, melyet az eső kieszközlésére magyarázhatnánk, nem látható, hanem személye egyáltalán nincs ábrázolva. Ez pedig elképzelhetetlen, ha a pogány írók előadása értelmében a császárnak a legkisebb szerepe is lett volna a csodálatos eső kieszközlésében. Ugyanezt kell mondanunk az egyiptomi, avagy kaldeai mágusok szereplésére nézve is : olyan motívum vagy részlet, mely bármiképpen is ilyen értelemben volna magyarázható, vagy pedig valamely alaknak a mágusok jellegzetes ruhájában való ábrázolása teljességgel hiányzik a domborművön.

Van ellenben ábrázolva egy (illetve két) katona olyan testtartással, amit egyenesen imádkozásnak kell magyaráznunk, tehát lényegben — bár keresztény momentum hangsúlyozása, sőt említése nélkül — máris az eseményre vonatkozó keresztény hagyomány bizonyítékául kell elfogadnunk.

A keresztény fölfogáshoz közelállóan jelenik meg az eső szellemének ábrázolása is: Juppiter Tonans vagy Hermes Aerios minden attribútuma nélkül vagy — Mommsen érdekes és jellemző kifejezése szerint — «abstrakte Gottesidee ohne Confessionalität ins Auge gefasst, deus oder das numen genannt».

Ha más nem volna, már ez a két elem is elég erős alátámasztása a keresztény hagyomány hitelességének — pogány művészek, pogány hivatalos álláspont részéről éppen egy szoborművön, ahol valamiféle materiális ábrázolás el nem kerülhető.

A keresztény írók előadásának erősítésére azonban egyéb bizonyítékokat is találunk és érdekes, hogy a keresztény hagyomány javára éppen azok az adatok szolgáltatnak argumentumokat, melyeket ellene iparkodtak felhasználni, illetve kiélezni.

A keresztény hagyomány szerint a csodálatos esőt az Euphrates mellől idevezényelt melitenei katonák imádsága eszközölte ki. Szerintük ez a légio ekkor kapta a villámszóró (fulminata, κεραυνόβολος) díszítő melléknevet. Már most először is azt mutatták ki, hogy a melitenei XII. légio a háború alatt az Euphrates mellett maradt, tehát a Duna környékén nem is lehetett; azután meg arra hivatkoztak, hogy a légio már egy évszázaddal előbb és azóta is viselte a fulminata, villámszóró nevet, tehát semmiféle csodálatos esemény, főképpen pedig Marcus Aurelius háborújával kapcsolatban nem történhetett vele.

Ezzel szemben az a valóság, hogy a légiókat az egész

háború folyamán — mint más nagyobb hadjáratok alkalomával is — rendszerint nem mozdították el állomáshelyeikről, hanem kebelükből különítményeket, ú. n. vexillációkat alakítottak és csak ezeket vonták össze a hadjárat színhelyén.⁴ Ez történt a melitenei katonákkal is. Érdekesen egészíti ki ezt az egyik keresztény író, Eusebius, aki a régebbi hagyomány alapján úgy szerepelteti a melitenei katonákat, hogy őket onnan külön szerződéssel gyűjtötték össze és szállították ide.

Abban igazán nincs semmi különös, hogy a római birodalom keleti határaitól, a messze Ázsiából is kerültek ide csapatok.

Igaz ugyan, hogy az állandóan veszélyeztetett keleti határokat nem lehetett védelem nélkül hagyni, de éppen azért a légio törzse szükségképpen ott is maradt. Viszont a germán-szarmata háború oly veszedelmes méreteket öltött, hogy minden nélkülözhető csapatot föl kellett benne használni. A veszedelem nagyságára pedig eléggé jellemző az az adat, hogy amikor a csapatokat ragályos betegség is tizedelte, a császár a gladiátorokat, a rabszolgákat is fölfegyverezte, sőt még Dalmácia és Dardania tolvajaiból is állított katonákat.

Abban sem volna semmi rendkívüli, hogy a vexilláció érdemei alapján a XII. légio a maga egészében kapott díszítő melléknevet. A vexilláció tagjai ugyanis a hadjárat folyamán is megtartották katonai egységük nevét, tehát a XII. légio katonáiként szerepeltek, hiszen a háború befejeztével visszatértek rendes állomáshelyükre. Így tehát, ha valami módon az ilyen vexilláció valamiféle kitüntetéshez jutott, ez a légio egészének is szólt.

Ami pedig azt az ellenvetést illeti, hogy a XII. légio, mely Julius Caesar harcaiban is kitüntetve magát már Augustus korában is viselte a villámhozó (κεραυνόφορος) címet, legjobb lesz elővennünk a légio évlapjait. Ezekből ugyanis megtudjuk, hogy Augustus korában csakugyan

viselte kitüntető címét, de későbbben a légiót különböző balesetek, vereségek érték, a zsidó háborúban (66) valószínűleg ezüst sasát — ma ezredzászlónak mondanók — is elvesztette. 175 óta ellenben címe megszaporodott: Legio XII. fulminata c(erte) c(onstans). Ez az egy tény is mutatja hogy közvetlenül ez évszám előtt valami fontos háborús eseménynek kellett vele történnie: itt pedig másra, mint a germán-szarmata háborúranemgondolhatunk. Mivel pedig a XII. légió hadkiegészítő területe törzsének állomása valóban Kappadokia, Melitene vidéke volt, eszerint a keresztény hagyománynak idevonatkozó adatai mind történeti, mind földrajzi szempontból beigazolódtak. Ez pedig hitelességüknek fontos bizonyítéka.

Ehhez járul még az a tény, hogy a kereszténység Melitene vidékén, egész Kappadokiában valóban régtől fogva volt elterjedve. Szomszédságában Edessa kereszténysége a második század végén oly erős, hogy királya, Abgar maga is kereszténynek vallja magát. Kappadokia kereszténysége maga pedig az apostolok evangéliumhirdetésére megy vissza. (L. erre nézve Ap. Csel. XI—XIV. és kül. XV. fejj., továbbá Szent Péter levelét.)⁵ Azt tehát hogy a melitenei katonák között, ha nem is voltak mind keresztények, nagy számmal kellett lenniök Krisztus híveinek, a fenti adatok alapján sem lehet kétségbe vonnunk.

Történetileg hasonlóképpen igazoltnak kell vennünk a keresztény hagyománynak azt a részletét is, hogy a keresztény katonák imádsága folytán egyrészt a római katonákat felüdítő, áldásos eső esett, másrészt az elleniséget sűrű villámcsapások sujtották. Ez a második elem az oszlop domborművén nem kapott ugyan egészen világos ábrázolást, de a művész germán hullákkal ezt az elemet is szemléltette, pedig tekintetbe kellett vennie a kompozíciónál, hogy hasonló villámszóró jelenetet előzetesen már ábrázolt. Ha tehát ezt itt is hasonló erővel akarta volna ábrázolni, ismétlésbe esett volna, nem is szólva a

szobrászatilag alig megoldható feladatról, hogy ugyanegy szellemet egyszerre áldásos esőt adó jóindulatú lénynek és ugyanakkor villámszóró, haragvó démonnak tüntessen föl.

Legsúlyosabb nehézségnek kétségen kívül az úgynevezett Marcus-levél ügye látszik annyival is inkább, mert a legtekintélyesebb keresztény írók (Tertullianus, Eusebios, Xiphilinos) mind hivatkoznak Marcus Aurelius levelére.

Erre nézve mindenekelőtt le kell szögeznünk hogy az említett írók egyike sem idézi a császár levelének szövegét. Előadásuk egészen más forrásokon alapszik, a császár levelét pedig ezeken kívül álló bizonyítékként szerepeltetik. Azt viszont, hogy Marcus Aurelius az egész ügyről valóban küldött levelet a senatusnak, a pogány Cassius Dio is fölemlíti⁶ ennél fogva a császár levelére való hivatkozás egyáltalán nem használható föl hitelességük ellen.

A császári levél tartalmából csak Tertullianus hoz egy rövid részletet a keresztény katonák hathatós imádságáról és arról, hogy az így bekövetkezett csodálatos eső folytán a rómaiak megszabadultak a végső veszedelemből.

Erre vonatkozólag tekintetbe kell vennünk azt a tényt, hogy Tertullianus Apologeticusát a birodalom főembereihez (Romani imperii antistites) intézte. Tertullianus tehát nem tehette ki magát és Apologeticusát annak, hogy valamely adatát hamisításnak, valótlan állításnak bélyegezhessék. Már pedig a császár levele éppen ilyen fontos dologban eléggé közismert volt, különösen azoknak a körében, akikhez Tertullianus védőiratát intézte, hiszen az események szemtanúi akkor még éltek. Amit tehát a császár levelének tartalmaként előadott, művének és saját személyének becsülete szempontjából is az igazságnak megfelelően kellett írnia.

És hogy a szövegezésben Tertullianus mennyire óvatos volt, — pedig ez argumentációjának hatásosságát gyön-
gítette — igen érdekesen jellemzi a «forte» szó használata.

Tertullianus szövegének idevágó részlete így szól: (ditterae Marci Aurelii) «quibus illam germanicam sitim Christianorum forte militum precationibus imbre discussam contestatur»: (Marcus Aurelius levele), melyben arról tesz tanúságot, «hogy azt a germániai szomjúságot az az eső szüntette meg, melyet éppen keresztény katonák imádsága eszközölt ki».

Az itt alkalmazott «forte» különféleképpen fordítható. Lehetséges, hogy a császár az «esetleg», «alkalmasint» vagy éppen a «talán» értelemben használta, a pogányok bizonyosan nem is vették másnak, a keresztények ellenben olvashatták «éppen»-nek is, hogy a keresztény katonák szerepét annál inkább kidomborítsák. Hogy azonban ennek a szónak benne kellett lennie a császár levelében, illetve, hogy a császár az eseményt ilyen többféleképpen értelmezhető formában közölte a senatussal, azt igazolja a római emlékoszlop domborműve is, a maga «ohne Confessionalität» ábrázolásával, amely lényegben kétségtelenül a keresztény fölfogáshoz áll közel.

Tertullianusnak s ezzel a keresztény hagyománynak hitelességét erősíti az a tény is, hogy Marcus Aurelius a keresztények iránt jóindulatúnak mutatkozott.

Tertullianus szövegének félremagyarázásával egyesek legtöbbször jóakaratból vagy inkább túlbuzgóságból — odáig mentek, hogy Tertullianusszal a császár levelében olyan kijelentéseket tettek, mintha a császár megszüntette volna a keresztények üldözését, sőt eltörölte volna a keresztények ellen hozott törvényeket. Ezzel azonban Tertullianust a legnagyobb mértékben diszkreditálhatták, hiszen bebizonyítható, hogy abban az időben is végeztek ki keresztényeket. Ezen az alapon azután az egész hagyományt meg lehetett támadni.

Tertullianus azonban mindössze annyit mond a császárról, hogy levelével a keresztények bevádolását igyekezett jóindulattal megszüntetni (amiben közel áll Traianus ismeretes álláspontjához). De ha vádemelés mégis történt, az eljárást le kellett folytatni és így megtörténhetett, hogy pl. egy alkalommal Galliában — tehát nem Rómában — keresztények vértanúságot szenvedtek.

Az tehát, amit Tertullianusnál Marcus Aurelius levelére való hivatkozásként s ezzel a csodálatos esőre vonatkozó keresztény hagyomány bizonyítékaképpen találunk, kétségtelenül hitelesnek fogadható el.

Sőt tovább menve azt is állíthatjuk, hogy az ú. n. Marcus-level lényege is megbízható történeti tényeket közöl, nevezetesen ilyen a földrajzi helyzet megjelölése : a cotinusok földjén.

Ez a kelta nép Tacitus följegyzése szerint hegyes vidéken, a germán quádok és szarmaták országának határán lakott ; területükön vashányák voltak. Ez a Garam középső folyásának vidékére mutat. Azon a területen csakugyan előállhatott az a helyzet, hogy a római sereget kilenc római mérföldes, tehát 13.5 kilométeres körzetben hirtelen meglepve körülfogták és a rómaiak számára lehetetlenné tették a vízhez való jutást. Őt napig voltak már így víz nélkül és mikor már a sereg kimerült, az állatok hullani kezdtek — az oszlop reliefje ezt igen ügyesen és világosan szemlélteti — : akkor történt a csodálatos eső eljövedele.

Furcsának csak az tűnhetik föl, hogy amikor a keresztény katonákról említést tesznek, az összes keresztény források a melitenei XII. légio fulminata katonáinak tulajdonítják a csodálatos eső kieszközlését, az állítólagos Marcus-level pedig más három légiót említ : az első légiót, a tizedik iker légiót, meg a legio Fretensist — a level ránk maradt szövege szerint legio Ferentariorum,

ami egymaga is elég bizonyíték a szövegromlás mellett, holott egyébként pontosan közli a neveket. A XII. légio fulminatáról ellenben nincs benne szó.

Ez a hallgatás azonban nagyon sokat mond.

Jelenti először is azt, hogy az ú. n. Marcus-levél és a keresztény források között semmiféle átvétel, semmiféle kapcsolat nincs, egymástól függetlenek, ha tehát egyébként mégis egyeznek, az előadásuknak értékét emeli, hitelességét lényegesen erősíti. Jelenti továbbá azt is, hogy a levél írója kitűnő ismerője volt a hadihelyzetnek: az első (segéd) légio és a tizedik iker-légio Pannonia superiornak helyőrségei voltak, tehát a hadjáratban egész törzsükkel részt kellett venniük; az itáliai eredetű X. legio Fretensis akkor már ázsiai légio volt ugyan, de egyáltalán nem lehetetlen, hogy ennek a törzse is itt volt. A levél írója azonban arról sem feledkezett meg, hogy a három légio mellett, illetve ezekbe beosztva más csapatok is jelen voltak az expedícióban; kitétele egészen plasztikusnak mondható: vegyes csapatok (permistum agmen.)

Igy azután teljes harmónia jön létre az ú. n. Marcus-levél és a keresztény források, nevezetesen Eusebios között, aki szerint a melitenei katonákat «külön szerződéssel gyűjtötték össze és vitték oda», tehát nem az egész légio, hanem a légiónak csak egy különítménye, vexillációja vett részt a háborúban és szerepelt a csodálatos eső kieszközlésében.

Hátra van még a Marcus-levél egyik fontos részletének vizsgálata. E részlet így szól: (a veszedelem láttára) «arra az elhatározásra jutottam (eo decurri), hogy a hazai istenekhez fordulok. De azok nem hallgattak meg (me illi negligenter)».

Ebben a passzusban tulajdonképpen az állami, hivatalos kultusz csődje van kifejezve. Hiszen eszerint az istenített császár nemcsak maga nem tudott semmit

sem cselekedni a római hadsereg megmentésére, hanem imádságára az istenek sem reagáltak. Kétségbeejtő állapot ez, de olyan közvetlenséggel van elmondva, hogy csak szemtanu írhatta és olyan tartózkodással, a kifejezések használatában olyan finom árnyalatokkal, hogy csak magára a császárra gondolhatnak.

És hogy ez nem is lehet másképpen, hogy a Marcus-levélnak ez a passzusa magának a császárnak lelkiállapotát adja vissza, ezt a Marcus-oszlop domborműve egészen világosan bizonyítja.

Mind a keresztény, mind a pogány források külön-külön megegyeznek abban, hogy Marcus Aurelius ott volt a seregnél, mikor a rómaiak bajba kerültek és amikor a csodálatos eső segítségével kiszabadultak a veszedelemből. Abban sincs közöttük eltérés, hogy ennek a csatának a sorsa döntötte el az egész hadjárat sorsát. Semmi sem természetesebb tehát, mint hogy a császár aktív szerepeltetése nem maradhat el ez alkalommal, hacsak a sikerben legkisebb része is van. És nem képzelhető el, hogy a császár aktív, illetve általában véve bármilyen szerepeltetése éppen az ő tiszteletére emelt oszlopon maradjon el, — mikor egyszerű katonák imádkozó testtartással ábrázolva vannak —, hacsak nagyon nyomós ok nem kívánja ezt a mellőzést. Ez pedig nem lehet más, mint az egykorúaknál, nevezetesen a hivatalos körökben annak a kétségtelen ténynek a tudata, hogy a germán háború tárgyalt eseménye alkalmával a császárnak nemcsak a hadvezetése, hanem az égieknél való közbenjárása is kudarcot vallott.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy egyrészt a keresztény források egymás között megegyeznek, sőt kifogástalan a harmónia az ú. n. Marcus-levél és a keresztény források között, másrészt pedig, hogy a Marcus-oszlopon látható dombormű, az esemény hivatalos előadását képviselő momentum minden pontban megerősíti a keresztény

hagyományt. Hitelesnek kell tehát elfogadnunk azt a történeti adatot, hogy hazánk földjén, a második század folyamán keresztény katonák jártak.

A birodalomnak olyan háborújában vettek részt, melyet az egykorúak döntő jelentőségűnek vallottak és ennek is döntő csatájában, a végső veszedelemből keresztény katonák mentették ki a római császárt és seregét és juttatták fényes diadalhoz.

Diadalmas csaták után hazatértek a római sereg keresztény katonái: az első keresztények, akiknek hazánk földjén való tartózkodása hitelesen, kétségbevonhatatlanul igazolható.

Pannóniai csapatokkal együtt harcoltak a háborúban, osztoztak a fáradalmakban, a veszedelmekben; de ki tudna felelni arra a kérdésre: lett-e, volt-e társuk pannóniai katona Krisztus hitében? Pannónián keresztül vonultak messze Ázsiába; de ki tudja: maradt-e itt közülök csak egy is, hacsak az nem, aki a háborúban életét áldozta hazájáért, a római birodalomért.

És mégis. Az ő keresztény hitvallásuk, imádságuk nemcsak a csodálatos eső kieszközlésében áll előttünk fényes emlék gyanánt. Az egyetemes kereszténység történetére nézve sem közömbös esemény, hogy a római hivatalos körök, maga a császár is kénytelen kifejezésre juttatni, hogy a keresztényeknek milyen szerepe volt a római sereg megmentésében; az egyetemes kereszténység sorsára nem közömbös az a hatás, mely a birodalom legfőbb urát jóindulatra hangolja a keresztények iránt.

Igy a Garam-melléki csodálatos eső története nem marad provinciális, elszigetelt jelenség, hanem az egyetemes kereszténység történetében is számottevő tény és az itt járt keresztények imádsága így emeli Pannóniát és hazánkat az egyetemes történelem egyik döntő eseményének középpontjába.

És érdekes, mindezeknek döntő bizonyítékát a po-

gány Róma szolgáltatta, öntudatlanul is érvényre juttatva, hogy az igazságot a kövek is hirdetik: etiam lapides clamabunt.

És a régi kövek tovább is beszélnek.

A római San Callisto katakombában egyik szarkofágjának töredékén ez olvasható: Ialliae Ialli Bassi et Catiae Clementinae Fil(iae) Piiss(im)ae Matri Clementinae in pace Aelius Clemens Filius, vagyis magyarul: Iallius Bassus és Catia Clementina leányának, Ialliának fia Aelius Clemens a legjámorabb anyjának, Clementinának békében.

Maga a hely, ahol ez a szarkofág-töredék előkerült és az «in pace» kifejezés mutatja, hogy itt keresztény emlékről van szó. A fölírás azonban eléggé szokatlan. A sír-emléket ugyanis Aelius Clemens készítette, akinek meg van nevezve az anyja, az előkelő Iallia, meg van nevezve a nagyapja és a nagyanyja, csak éppen apjának, Iallia férjének a neve hiányzik.

Ezt a sajátzerű jelenséget már De Rossi úgy magyarázta, hogy a szarkofágon említett nevek keresztények nevei, a férfi neve pedig bizonyára azért maradt el, mert mint pogány ember neve az akkori fölfogás szerint nem lehetett együtt a keresztények nevével.

Az itt említett nevek azonban hazánkban, Pannóniával is kapcsolatba hozhatók.

Iallius Bassus — vagy teljes néven Marcus Iallius Marci filius (tribus) Voltinia Bassus Fabius Valerianus — Galliából származott, Rómában a közmunkák felügyelője (161-ben), majd Moesia inferior helytartója lett, mely akkor Dobrudzsára is kiterjedt. A tiszteletére itt állított, valamint származási helyén Joyeux határában talált emlékkövek tanúsága szerint először Pannónia inferiornak, azután felső Pannóniának is helytartója volt.⁸

Mint Pannónia helytartójáról emlékezik meg róla Cassius Dio, aki följegyezte róla, hogy a langobardok és

ubiusok támadásának visszaverése után a barbárok előkelő véneket küldtek Iallius Bassushoz törzsek szerint egyet-egyet választva, köztük Ballonariust, a markomannok királyát és más tizet. Ezek esküvel fogadták, hogy megtartják a békét, azután hazatértek.

Mikor történt ez az esemény, nem tudjuk pontosan. Ámde akár még Antoninus Pius utolsó éveiben, akár — ami valószínűbb — 166-ban, vagy inkább 168—169-ben: megvan a valószínűség arra nézve, hogy ugyanaz a Iallius Bassus szerepelt Pannóniában, akinek mint kereszténynek említésével a római síremléken találkozunk.

Ismét nagy kérdés: keresztény volt-e Iallius Bassus már akkor, mikor Pannóniában a római impériumot képviselte. Annyi azonban kétségen kívül legalább is találó összhangban van a kereszténység legszebb gondolataival, mikor békeszerzéssel kapcsolatban maradt ránk az emléke.

Több keresztény emlékünknem is akad a pannóniai kereszténységről a második század folyamán.

Arról ugyanis le kell mondanunk, hogy Szent Eleutheriust bármiképpen kapcsolatba hozzuk Pannóniával.

Van följegyzés, nem is egy,¹¹ amely szerint Szent Eleutherius, aki tudvalevőleg mint Marcus Aurelius kortársa 175—189 között Szent Péter utódja volt a pápai széken, Illyricum püspöke volt. A késői történetírók, mint Nikephoros és különösen Simeon, aki Metaphrastes melléknevét éppen azért kapta, — ha nem is mindig jogosan — mert a szentek életrajzait átírta, megmástitotta, kevésbé döntenék el a kérdést, azonban ugyanúgy szól passiójának története is, mely az ötödik századra megy vissza. Tekintettel arra, hogy a martyrologiumok különféle Eleutheriusokat ismernek, csak Rómában hármat említenek, azután egyet-egyet Párisban, Caesareában és egyet Nicomédiában, akiről följegyzik, hogy meg-

van az életrajza,¹¹ a kérdés nagyon is bonyolultnak látszik.

Szent Eleutherius pápáról mindenekelőtt tudnunk kell, hogy nem volt vértanu, származására nézve (epiruszi?) görög volt,¹² Pannóniával tehát nem hozható vonatkozásba, mint mártír. A passió szerint Hadrianus alatt szenvedett vértanuhalált, ellenben Anicetus pápa szentelte diaconussá, pappá és küldötte püspöknek Illyricumba, akiről közismert dolog, hogy jóval Hadrianus után (155—166) kormányozta az egyházat. A többi Eleutheriusokról semmi adat sincs, hogy Pannóniával valamilyen vonatkozásban lettek volna.¹³ Nem lehet tehát másra gondolnunk, minthogy a Szent Eleutherius mártírról szóló passió olyan mondvacsinált legenda, amilyenek miatt egyidőben a pápák eltiltották, hogy a templomban vértanuk passióját általában olvassák; Ennek viszont az lett a sajnálatos következménye, hogy a hiteles passiók iránt is megcsappant az érdeklődés és így ezek is könnyen elveszhettek.

Íme, egyik oka annak, miért tudunk oly keveset többek között a pannóniai kereszténység történetéből.

Jegyzetek.

¹ A római birodalom történetét tárgyaló munkájának 71. könyvében (8. és 10. fejl.).

² Különösen érdekes Themistius IV. századi rétor, aki az imádság szövegét is hozza, csak éppen Antoninus Pius neve alatt. Egy másik hagyomány az eseményt Titus cászárral hozza kapcsolatba.

³ Így különösen *Domaszewski* (Rhein. Mus. 1894. 614—619; Zur Chronologie des Bellum Germanicum et Sarmaticum 166—175: Neue Heidelberg. Jahrb. 1895. 123—156; Die Marcus-Saule auf Piazza Colonna in Rom. München. 1896.) és *Petersen* (Die Marcussäule auf Piazza Colonna in Rom: Jahrb. des kais. deutsch. Arch. Instituts. Archäolog. Anzeiger. 1896 2—18.; Das Wunder an der Columna Marci Aureli

Mittheil des kais. Arch. Instituts. Röm. Abtheilung. 1894. 78—89; Die Marcussäule auf Piazza Colonna in Rom. München, 1896). Erre hajlott Mommsen is (Das Regenwunder der Marcussäule. Hermes, 1895. 90—106).

Ezzel szemben a protestáns Harnack (Die Quelle der Berichte über das Regenwunder im Feldzuge Marc Aurels gegen die Quaden. Sitzungsberichte der königlich preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin, 1894. 835—882) inkább a keresztény hagyománynak ad helyt.

Balics ismert munkájában az egész ügyet jegyzetben intézi el (16. l.) azzal, hogy az egésznek «nem tulajdoníthatunk nagy fontosságot, mindössze annyit enged meg, hogy az eseménytől nem távol időkből élő írók lehetségesnek tartották egy tisztán keresztényekből álló cohors főnállását». Ezzel szemben lásd részletesebben cikkemet.

⁴ Pauly-Wissowa: Realencyclopädie. Ritterling cikke a légiokról.

⁵ Ap. Csel. XV... az apostolok... férfiakat válasszanak... és ez írást adak: Üdvözet az apostoloktól... a pogányokból lett testvéreknek, kik Antiochiában, Szíriában és Ciliciában vannak. Péter I. levele I. Péter Jézus Krisztus apostola, a választott jövevényeknek, kik elszéledtek Pontusban, Galáciában, Kappadóciában, Ázsiában és Bitiniában. — Szent Pál térítő útjai alkalmával Antiochia, Caesarea Cyprus vidékén hirdette az evangéliumot.

⁶ Dio egykorú író (71. könyvének — Historiarum Romanarum — 10. fejl.) szerint: «a katonák hetedszer kiáltották ki imperátornak. Ő pedig nem háritotta el, míg a senatus megszavazza, hanem... a senatusnak levelet küldött».

⁷ De Rossi: Bullettino di Archeologia cristiana III. 77—78. Roma Sotterranea Rom. I. 309.; Zeiller i. m. 46—47.

⁸ Corpus Inscr. Lat. XII. 2718; VI. 2. 6169.; Dessau: Prosopographia Imperii Romani saec. I. II. III. pars II. Berolini. 1897. 150.

⁹ Dio Cassius 71. könyvének 3. fejl. ed. Boissvain. Berolini III. 1901. 250—51.

¹⁰ Nikephoros: Historia ecclesiastica III. (Migne: P. G. 145. k.) (Metaphrastes) Simeon: Menologium (Migne: P. G. 115. k. 127—142. .

¹¹ De Rossi-Duchesne: Martyrologium Hieronymianum 64, 110, 117, 126, 128, 130, 146, 156; ezek közül okt. ötödikére: In Nicomedia Eleuteri cuius gesta habentur.

¹² Duchesne: Le Liber Pontificalis I. Paris. 1886. 136.

¹³ Az Acta Sanctorumban (ápr. 18.; tom II. 530—539) közölt passió a civitas Reatinát (ma Rieti, Olaszországban) jelöli meg a vértanúság, helyesebben az eltemetés helyéül és ezt teljes pontossággal határozza meg. Pannóniáról azonban egyáltalán semmit sem tud.

A pannóniai kereszténység emlékei a III. században.

III. SZÁZADBÓL a pannóniai kereszténységre vonatkozólag ugyancsak kevés emlékünkn van és az itt-ott előkerülő följegyzésekkel szemben igen nagy óvatosságra van szükség. Így vagyunk Origenes egyik adatával is, mely Maximinus császár idejére Ambrosius diaconus és a caesareai Proctoctes diaconus szenvedését Pannóniával is kapcsolatba hozza.¹ Ezek közül Ambrosius előkelő, gazdag római úr, Origenes barátja volt, akinek több munkáját ajánlotta, vele együtt volt Alexandriában, majd Caesareában, tehát a rá vonatkozó följegyzései lényegben megbízhatónak vehetők.

Eszerint Ambrosiust és társait keresztény voltak miatt elfogták és a császár elé vezették Germaniába. Maximinus azonban úgyszólván egész uralkodása alatt (235—238) a Duna mentén hadakozott a barbár népekkel, úgyhogy itt Germanián inkább az ellenség meghatározását kell értenünk, míg a császár főhadiszállásának Pannóniát kell vennünk. Így kerültek hazánk területére ismét keleti keresztények.

Kérdés azonban, hogy vértanuságot szenvedtek-e?

Allard véleménye szerint² őreik útközben arról értesültek, hogy Maximinus császársága megszűnt — a katonák valóban föllázadtak és megölték a túlságosan szigorú császárt — és ezért szabadon bocsátották a foglyokat. Zeiller azonban arra az álláspontra helyezkedik,³ hogy

Ambrosius és társai már 235-ben vagy a következő esztendőben elindultak Pannónia felé s így még az akkori közlekedési viszonyok között is elérkezhettek, illetve el is kellett érkezniök Maximinus elé. Azt ugyan ő is elismeri, hogy pl. Ambrosius még 247—48 táján is életben volt, sőt egy helyen azt mondja, hogy ezeket a keresztényeket egyáltalán nem végezték ki, másutt ellenben úgy módosítja véleményét, hogy «közülök csak egyesek kerültek ki a halált, mint pl. Ambrosius, őket talán bányamunkára, vagy számkivetésbe ítélték».

Bármelyik eset történt a valóságban, annyi mindenestre látható, hogy hitük miatt szenvedő — ilyen értelemben mártír — keresztények Maximinus császár korában Pannóniával vonatkozásba kerültek. Történetük egyúttal világot vet arra is, hogy a kereszténység Maximinus idején — ha nem is rendesen és véráldozatokkal — üldözésnek volt kitéve. Ez azután megmagyarázza azt is, hogy a hazai keresztényekről e korban is alig van adatunk.

Kevéssé világos az a hagyomány is, mely Mercurius római katona vértanúságát hozza kapcsolatba Pannóniával.

Mercurius a scytha Gordianus fia volt, keresztény neve Philopator. A legenda szerint ekkor Decius és Valerianus császárok uralkodnak⁴ és rendeletet adnak ki, hogy szabadok és nemszabadok, katonák és polgárok (*ἰδιῶται*) áldozat bemutatásával mutassák ki hódolatukat az isteneknek, a keresztényeket pedig halállal fenyegetik. Ekkor tör ki a háború, melyre Decius táborba száll, Valerianus Rómában marad. Mercurius a csatában rendkívül hősiiesen harcol, ő ejti el a barbár királyt is. A császár kitünteti, majd felszólítja, hogy együtt mutassanak be áldozatot Artemis istennőnek. Mercurius azonban erre nem hajlandó, mire a császár Cappadokiába viteti, ahol fejét veszik.

Decius maga pannóniai származású volt és a keresztényeket is üldözte: az ő üldözésének esett áldozatul pl. Rómában Fabianus pápa is. Hadakozásai azonban nem egészen három évi uralkodása alatt nem Pannóniában folytak le, hanem Bulgária és Románia területén. Ha ehhez még hozzávesszük a legenda csekély hitelességét, úgyhogy csak általánosságban vehető komoly forrásnak, részletei ellenben tele vannak késői betoldásokkal és átalakításokkal: le kell mondanunk arról, hogy Mercuriust bármiképpen is vonatkozásba hozhassuk Pannóniával! Legendája legfeljebb arra érdekes adalék, hogy a keresztény katona a római hadseregben megállta helyét a csatatéren is még akkor is, mikor vallási kötelességről volt szó.⁴

Nemmel kell válaszolnunk azután arra a kérdésre is, hogy vajon pannóniai vértanunak, sőt püspöknek vehetjük-e Eusebiust, akit pedig egyes források egy Diodetianus előtti, esetleg Valerianus császár (253—260) nevéhez fűződő keresztényüldözés püspökáldozatának mondanak és annak vett Balics kiváló műve is.⁵

A legsúlyosabban esik a latba mindenesetre a Szent Pollio cibalaei (vinkovcei) vértanu passiójában olvasható részlet, mely szerint, «ugyanitt (Cibalaeban) diadalmaszkodott a halálon és a sátánon az előbbi üldözésben Eusebius, e város egyházának tiszteletreméltó püspöke, amikor meghalt Krisztus nevéért.» — A Martyrologium Hieronymianum máj. 29-re jelzi: «In pannonia eusebi episcopi tiballi pollionis».

De éppen ez az utóbbi följegyzés hívja föl a figyelmet arra, hogy itt két különböző adat össze van zavarva. Tiballis láthatólag Cibalae (Cibalis) helyett áll, Pollio nevének említése pedig arra mutat, hogy ez utóbbi vértanu adatainál kell keresni a megoldást. Valóban, a latin, római időszámítás szerint máj. 29. és ápr. 28. a következő hónap elseje (kalendae) előtt a negyedik napon van. Már most a szír martyrologium ápr. (Nisan)

28-ánál csak annyit mond: *Ἐν Νικομηδείᾳ Εὐσεβίου παροβύργου*. Tehát eszerint Eusebius Nicomediában szenvedett vértanúságot, nem pedig Pannóniában.⁶ A szír martyrologium határozott adatát pedig a későbbi Sz. Jeromos-féle martyrologium zavaros följegyzésével szemben hitelesnek kell elfogadnunk. Csak az a kérdés, hogyan magyarázzuk meg ennek ellenmondását a passió idézett részletével.

Szent Pollio passiója, mint a kérdéses idézet is mutatja, nem közvetlenül a vértanúság után kapta mai formáját. A passió írója, aki a régi vértanusági akták mellett láthatóan ismerte a martyrologiumok adatait, az ú. n. Szent Jeromos-féle martyrologium idevágó adatait is fölhasználta. Minthogy pedig azt tudnia kellett hogy a Diocletianus-féle üldözés alkalmával Eusebius püspök nem szenvedett vértanuhalált, nem is élt Cibalaeben föl kellett azt is tennie, hogy a martyrologiumnak ez az adata egy régebbi üldözésre vonatkozik. Jóhiszemű tévedése tehát megmagyarázható.

Meg kell továbbá emlékeznünk Szent *Venantiu*-ról.

Szent Venantiust a spanyolok is, a dalmaták is magukénak követelik. Salazar nagy munkája, a *Martyrologium Hispanicum* igen érdekes életrajzot is közöl, mely szerint szentünk toledói származású volt és már kicsiny gyermek korától kezdve a tudományoknak és az erényeknek szentelte életét. Ifjú korában a Szent Kozma és Damjánról nevezett monostorba lépett, ahol alig volt novicius, máris apátnak tették meg. Majd a toledói érseki székre emelték, de itt nem sokáig maradt. Amikor ugyanis Gallia Narbonensisbe és a Pannóniák megvizsgálására ment Dalmatiában vértanuhalált halt, mégpedig 607-ben, mikor Nagy Szent Gergely, Hispánia protektora kormányozta az egyházat.

Ez az utóbb adat maga is elég sok arra, hogy az egész «életrajzot» kételkedéssel fogadjuk, bár mindjárt hozzá kell tennünk, hogy valami történeti magva van az elbesze-

lésnek. E történeti mag pedig éppen a Narbonensis és a Pannóniák említése.

Az ugyanis teljességgel érthetetlen, hogy egy toledói érsek hogyan kerülhetne Gallián át Dalmáciába azért, hogy innen Pannóniába utazzék, de igenis érthető, ha nem mint spanyol szentet, hanem mint dalmatát, mint Salona (Spalato) szentjét tekintjük, aki a Narona (Narenta) folyó környékén jár és Pannóniába készül. És itt merül föl annak szüksége, hogy a «megvizsgálásra» (= per-lustraturus) szót közelebbről vizsgáljuk.

A kifejezés nem egyszerű látogatást jelent, hanem körülbelül a hivatalos körút értelmével bír. Ámde, hogy egy püspök valahol hivatalos körutat tegyen, ahhoz valami megbízás vagy közelebbi kapcsolatok föltételezése szükséges. És benne van az is, hogy van mit megvizsgálnia, hogy a keresztény hitközségeknek, legalább is több helyütt keresztényeknek kellett lakniuk a pannon tartományokban, ha egy püspök azzal utazik oda, hogy vizsgáló körutat tegyen.

Nem térhetünk itt ki annak vizsgálatára, milyen megbízatás alapján, vagy milyen kapcsolatok következtében akart Szent Venantius a pannon tartományokba utazni, adatunk sincs rá. De arra mégis rá kell mutatnunk, hogy a pannon kereszténységnek a többi kereszténységgel való hivatalos vagy legalább félig-meddig hivatalos érintkezésének első írott emléke Dalmáciával, a nyugattal való kapcsolatokra utal.

Itt kell végül tárgyalnunk a *Szent Demetriusra* vonatkozó adatokat.

Szent Demetriusról, akit magyarosan Demeternek mondunk, a szlávok Dimitrinek emlegetnek és tisztelnek, két legenda-verziónk is van, mindkettő görög, de a nagyobbiknak (II) a bécsi császári könyvtárban megvan a latin fordítása is.⁸

Az első legenda szerint Maximianus császár nem mint

keresztényüldöző szerepel, hanem haragjában öleti meg Demetriust, aki véletlenül akkor került elébe, mikor a császár kedvelt gladiátorát, Lyaeust ellenfele, Nestor a cirkuszban legyőzte és megölte.

A második legenda⁹ már azt is tudja Szent Demetriusról, hogy senatori rangú családból származott és a hadseregben exceptor,¹⁰ később Graecia helytartója, majd consul lett. De a méltóság nem vakította el, mint buzgó keresztény a pogányok térítgetésével foglalkozott. Emiatt börtönbe vetették a fürdő földalatti helyiségeiben.

Ekkor történt, hogy Lyaeus, a vandál gladiátor, aki Sirmiumban már sokakat megölt, Demetrius barátjával, Nestorral készült megmérkőzni. Nestor a börtönben fölkeresi barátját és kéri, hogy segítse őt imádságával ebben a küzdelemben. Demetrius megáldja és megmondja neki, hogy győzni fog, de utána vértanuságot szenved. A cirkuszban, helyesebben stadionban, Nestor Krisztus nevében megkezdí a harcot és megöli Lyaeust. Ámde Maximianus császár fölindul kedvelt gladiátora sorsa miatt, Nestort azzal vádolja, hogy bűbájos mesterkedések segítségével győzött és lefejezteti.

Ekkor a császárnak azt jelentik, hogy Lyaeus halálának oka tulajdonképpen Demetrius volt. Erre Maximianus kiadja a parancsot, hogy lándzsával szúrják agyon Demetriust. A vértanu szolgája, Lupus összegyűjti kiömlött vérét, amelynek segítségével több csoda történik. Mikor Maximianus ezt megtudja, több más kereszténnyel együtt Lupust is megöleti.

Szent Demetrius holtteste sokáig ott maradt, ahol eltemették. Ámde mikor Leontius Illyricum prefektusa gyógyíthatatlan betegségbe esett, odavitette magát és visszanyerte egészségét. Hálából Illyricumba, Sirmiumba vitette a vértanu ruháját, melyet a szent vére egészen átítatott és itt tiszteletére, illetve az ereklyék befogadására szép templomot építtetett.

Szent Demetrius holtteste Thessalonikában (Szaloniki) maradt, ott van fényes, ősrégi temploma és tisztelete nemcsak általános, hanem régi időkre megy vissza. Az első gondolat tehát az, hogy Szent Demetrius Thessalonika vértanuja és Sirmiumba csak később került a tisztelete, illetve némi ereklyéi.

Közelebbi vizsgálat azonban másról győz meg.

Szent Demetrius thessalonikai temploma az ötödik századból való és a szent tiszteletének az ötödik század előtt semmi nyoma. Ez olyan városban, mely a török hódításig mindig keresztény kézben volt, szinte elképzelhetetlen éppen a város patrónusával szemben. Föltűnő ellenben, hogy a legenda ismételten emlegeti Sirmiumot, először mint Lyaeus régebbi gladiatori szerepének színhelyét, azután mint olyan várost, ahol Leontius szép templomot épített a szent tiszteletére és ahol tőle származó ereklyéket is elhelyeztek. Még feltűnőbb, hogy Thessalonikában semmi nyom sincs arra, hogy Szent Demetriusnak másutt, mint a népfürdő és a stadium környékén lett volna sírja vagy emléke, ami pedig régebbi időkben lehetetlen, mert a városban, profán épületek között sem törvények nem engedték az ilyen temetkezést, sem az első századi keresztény egyházközségek nem szokták sehol így elhelyezni kiváló szentjeiket, hogy azután teljesen megfélemedezzenek róluk, amint ez a legenda szerint Thessalonikában történt volna. Viszont Sirmiumnak még a szláv neve is (Mitrovica — Dimitrovica) Demetriusra megy vissza, a város története pedig, tekintettel a húnok és Attila korára, nagyon is megmagyarázza azt a föltevést, hogy Szent Demetrius ereklyéi és tisztelete nem Thessalonikából kerültek Sirmiumba, hanem megfordítva.

E föltevés bizonyosságra emelkedik, ha megbízható, illetve hiteles történeti adatok támogatják.

Ápr. 9-ére a Martyrologium Hieronymianum régi kéz-

iratai a következőket jelzik : «Sirmiumban öt (hét) szűz halála, akiknek nevét az Isten tudja és másutt Demetrius diaconusé».¹¹ A szöveg folytatása mutatja, hogy ebben a följegyzésben nincsen minden rendjén. Valóban az ú. n. Jeromos-féle kivonatban¹² ugyanezen a napon egyszerűen ennyi van : Sirmiumban Demetrius diaconus (halála napja) ; ugyanígy a szír martyrologium : «Sirmiumban Demetrius». — Thessalonikáról még a későbbi, zavarosabb szövegben sincs szó, a régebbi szövegek ellenben határozottan olyan Demetrius diaconusról beszélnek, aki Sirmiumban volt vértanu. Minthogy pedig a legenda későkori fogalmazása egyébként is nyilvánvaló, a helyzet egészen világos. Legalább is arra nézve, hogy Szent Demetriust sirmiumi szentnek kell vennünk. Ami azt a sajátságos beállítást illeti, mely szentünkől katonát és consult csinált, nem szükséges más példára utalnunk, mint Szent Procopios egyszerű lector történetére, aki a legendában mint fővezér szerepel, továbbá a késői legendaírók ismert szokására, mellyel a szenteket lehetőleg előkelő származású, tekintélyes embereknek igyekeztek feltüntetni. Minthogy pedig a források csak egy Szent Demetriusról szólnak, arra sem gondolhatunk, hogy egy katona és consul és egy diaconus Demetrius létezését vegyük föl.

Nem marad tehát hátra egyéb, mint Sirmium számára beiktatni Szent Demetrius diaconus vértanaságát.

Nehezebb helyzetben vagyunk a vértanaság idejének megállapítását illetőleg.

Az akták — ha voltak — mindenesetre elvesztek, a későbbi legendaíró inkább csak szóhagyomány és saját fantáziája alapján dolgozott. Szent Demetrius legendájában azonban vannak olyan részletek, melyek különös figyelmet keltenek. A rövidebb, bizonyosan régibb fogalmazás egyáltalán nem beszél keresztényüldözésről, hanem egyszerűen a haragos császárral való véletlen talál-

kozásra vezeti vissza szentünk halálát; a nagyobbik legendában sincs szó üldözésről, hanem szentünket a kedves gladiátor halálának okozójaként végzik ki és egyéb keresztények, köztük a vértanu szolgálja, mint további áldozatok, elsősorban Szent Demetriusszal való kapcsolatuk és így csak mintegy mellékesen kereszténységük miatt halnak meg.

Ez a sajtószzerű jelenség nem mutat Diocletianus kortársának, Maximianusnak korára.

Minthogy itt Illyricumról van szó, egyébként is alig gondolhatnánk M. Aurelius Valerius Maximianusra, aki ugyan sirmiumi születésű volt, de mint caesar, illetve augustus a nyugati tartományokat kormányozta, nevezetesen Galliában hadakozott. Sokkal inkább vehetjük számításba Galerius Maximianus személyét, akiről ismertes, hogy a Diocletianus-féle üldözéseknek is fő mozgatója volt. Ámde a legendák éppen erről a minőségéről hallgatnak, holott már a vértanuság megokolása szempontjából is ki kellett volna térniök rá, ha legkisebb történeti alapjuk is lett volna erre. Hallgatásuk tehát arra utal, hogy más irányban vizsgálódjunk.

Ambrosius és társainak történetében fentebb szerepelt Maximinus császár. Róla tudjuk, hogy igazi katona császár, aki sokat hadakozott a Duna környékén és a 236—237. év telét éppen Sirmiumban töltötte. Mint följebbvaló szigorú, sőt kegyetlen volt: katonái végül meg is ölték. A keresztényekkel szemben való eljárását eléggé jellemzi, hogy Pontianus pápát számkivetésbe küldte, utódja, Anteros pápa pedig valószínűleg mártírhalt szenvedett. Megvan tehát a lehetőség arra, hogy Szent Demetrius vértanuságát az ő idejére tegyük.

Régebbi korra gondolhatunk azért is, mert éppen a régi források írnak róla határozottan, míg az újabbak zavaros adatokat hoznak, még hozzá olyan különböző adatokat, mint amilyen a diaconus, illetve consul minő-

ségre vonatkozóak. És régebbi korra kell gondolnunk, ha figyelembe vesszük, hogy a későbben rendkívül nagy tiszteletben részesített szentnek életéről és halála körülményeiről nincsenek közelebbi, részletes adataink. Ez megfelel annak az időnek, amikor még a vértanu-pápákról is csak rövid följegyzéseink vannak, amikor a kereszténység elnyomott helyzete miatt nyilvános templomok alig épülhettek, de kevésbé felel meg annak, amikor a vértanúság után csakhamar következett a szabadság korszaka, amelyben az egyház és a hívek mindjárt siettek leróni hálájukat az egyházért küzdő hősök iránt.

Ha már császárnévnek elfogadjuk Maximianus helyett a Maximinus-nevet, nem csekély valószínűséggel tehetjük. Szent Demetrius vértanúságának idejét a III. század negyedik évtizedébe Maximinus idejére, akinek egyénisége a róla maradt egyéb följegyzések¹³ szerint egészen hozzáillik ahhoz a csúnya szerephez, amelyet Szent Demetrius történetében látunk, abba az időbe, melynek viszonyai legjobban magyarázzák a legendák, különösen a régibb legenda sajátos adait és amelynek elfogadása azt az érdekes jelenséget is világosabban megmagyarázza, hogy egy nagy tiszteletben részesülő szent vértanúságának igazi helye nemcsak elhomályosodik a köztudatban, hanem egy másik hely javára szinte teljesen feledésbe megy.

Ezen az alapon tisztelhetjük Szent Demetriusban az első pannóniai vértanu diaconust.

Meg kell itt emlékeznünk Szent Victorinusról is, Poetovio első ismert püspökéről.

Szent Victorinus, akiről legtöbbet Szent Jeromos műveiből tudunk a Diocletianus-féle üldözés idején, valószínűleg 304-ben szenvedett vértanúságot, tehát korra nézve a következő fejezetben kellene tárgyalni. Székhelye, Poetovio (Pettau) tulajdonképpen — a Diocletianus-féle tartomány-felosztás szerint — nem tar-

tozott már Pannóniához, hanem Noricumhoz. Mégis e helyen tárgyaljuk tekintettel irodalmi működésére, melynek nagy része bizonyára még a III. századra esik és amely érdekes következtetésekre ad alkalmat a pannóniai kereszténységre nézve is.

Szent Jeromos «a mi Victorinusunkat» termékeny írónak mutatja be, aki különösen az ószövetségi szent könyvekről, Szent János Látomásairól és Szent Máté evangéliumáról írt magyarázatokat, továbbá egyéb munkákat az eretnekségek ellen és valószínűleg az ő munkája a *Tractatus de Fabrica mundi* (A világ szerkezetéről szóló értekezés) is. Ez utóbbi kivételével munkái nagy részt elvesztek, de 1903-ban Mercati János (most a vatikáni könyvtár igazgatója) fölfedezte az Anonymi Chiliastrae in Mathaeum fragmenta c. művet, melyet hasonlóan Szent Victorinus művének kell tartanunk.

Ez utóbbi munkának már a címe érdekesen jellemzi azt a fölfogást, mely Victorinus munkáiban általában megtalálható. Ez a chiliazmus, vagyis az a vélemény vagy inkább reménykedés, hogy három és félévi imádkozás, továbbá az Antikrisztusnak ugyancsak három és félévi uraldomása után eljön Krisztus uralma, melyben a kiválasztottak ezer évig (*χλιοι*) fognak élni.

Ez a jámbor vélemény bizonyosan nem a szent püspök egyéni vélekedése volt, hanem a pannóniai keresztények között is el volt terjedve, amint erre a Diocletianus-féle üldözés idején a vértanuk nyilatkozataiból is következtethetünk.

Nem utolsó fontosságú jelenség továbbá, hogy Szent Victorinus művei szorosabb kapcsolatokat tüntetnek föl a kelettel. Meglátszik rajtuk az alexandriai Origenes hatása, érezhető a szimbolizmus kedvelése, ami egyébként a római katakombák falfestményein és egyáltalán a keresztény jellegű művészet és ipar alkotásain megállapítható. Nem kisebbet mutat ez, mint azt, hogy

amint földrajzi szempontból Pannónia az összekötő kapocs a birodalom keleti és nyugati része, a görög és római kultúra között, ez a szerepe érezhető a kereszténységben is, mert a keleti kereszténység teológiai mozgalmái itt találkoztak a nyugatiak eszméivel, Origenes szentírásmagyarázatai a poitiersi Szent Hippolytus (Ipoly) tanításával.

Szent Victorinus mindenkor az igaz keresztény tanítás képviselőjének tűnik föl. Pedig Krisztusra vonatkozólag is már akkor fölmerültek a nehéz kérdések, melyeknek vitatása pl. a protestánsok részéről ma sem szűnt meg. Elég legyen itt hivatkoznunk arra, hogy pl. a *fratres Domini* (az Úr testvérei) kérdésében Szent Victorinus már akkor megadta a megfelelő választ.¹⁴

Jegyzetek.

¹ Origenes : *Exhortatio ad martyres*. Migne. P. G.

² Allard : *Histoire des persécutions pendant la première moitié du III.-e siècle*. 3. édit. Paris. 1903, 226—227.

³ Zeiller i. m. 47.

⁴ Valójában nem uralkodhattak együtt. Decius 251-ben Dobruzsában elesett, Valerianus 253-ban lett császárrá, de előzetesen a mai Ausztria területén hadvezérkedett.

⁵ Balics i. m. 38.

⁶ Megerősíti ezt maga a *martyrologium Hieronymianum* is, mikor november 7-ére (ismét nagyon zavaros csoportosításban) összes kézírtaiban Nicomediára jelzi Eusebius presbyter (probisii) vértanúságát. Lehet, hogy e napon Eusebiusnak talán translatióját unnepezték (a szír *martyrologium* novemberre semmit sem jelez) s azért van e napon is megemlékezés róla, de a nicomediai verziót még akkor is megerősíti, ha csak tévedésből került erre a napra.

⁷ IV. János pápa (640—642), aki maga is dalmata volt (Zárából?) a dalmata szenteknek, köztük szent Venantiusnak testét Rómába vitette és a lateráni bazilika mellett szentunkról elnevezett kápolnát építtette, ott helyezte el ereklyéiket.

⁸ Acta Sanctorum Octobris (IV. 50—209; De versione Latina Actorum Sancti Demetrii saec. XII. confecta (Analecta Bollandiana 1897 66—68.); Delehaye: Les légendes grecques des saints militaires 103—109.

⁹ Codex Vaticanus Graecus 821.

¹⁰ Exceptor = írnok valamely főhivatalnok mellett.

¹¹ V. Id. Aprael. In Sirmia natal. VII virginum quor nomina ds novit et alibi Demetri diaconi Herach Concessi Mari Syrmium Fortunati Donati et VII virginum canonicarum. (Cod. Bern.)

¹² Excerpta Hieronymiana. Apr. 9. In Sirmia Demetri diaconi.

¹³ Spartianus: Vita Maximini 13.

¹⁴ Balics (i. m. 17—18) a III. századdal kapcsolatban két sírkövet említ meg. Az egyiket Inzersdorfbán, Bécs mellett, tehát nem hazánk területén találták, de a X. légio, melynek egyik katonája pihent egykor alatta, nemcsak hogy Pannóniában állomásozott, hanem egyes osztagai hazai földön álltak. Ezen a megrongált sírkövön ugyancsak a pogányos D(ii)s M(anibus) látható, de ezt olvashatjuk Deo Maximonak is s így keresztények is meghagyhatták a megszokott formát és a kőfaragók keresztények síremlékein is alkalmazhatták. A szövegben a def (unctus in pace) — elhunyt békében kifejezés keresztény jellegűnek is magyarázható. Kenner a III. századra, sőt a II. végére datálja (Noricum und Pannonien 84. l.), úgyhogy eszerint a III. századból volna már fölírtos emlékünk is. Ez ugyan nem hazai lelet, de a hazai földre is kiterjedő terület tagjára vonatkozik, egy római hadosztály egyik katonájára. Ebből tehát arra következtethetünk, hogy a keresztény szellem ide is utat tört magának, hiszen az is föltehető, hogy a X. légiónak talán nem ő volt az egyetlen keresztény katonája. — A másik kő Carnuntumban (Petronell) került elő, egy aeduus, tehát gall származású férfi síremléke, melyen a keresztény jellegű defunctus in pace határozott betűkkel kiírva olvasható.

A pannóniai kereszténység és a Diocletianus-féle üldözés.

PANNÓNIAI kereszténység nagy elterjedését mi sem bizonyítja jobban, mint a pannóniai vértanuk nagy száma. Vannak, «akiknek nevét csak az Isten tudja»; vannak, akikről csak annyit tudunk, hogy vértanúságot szenvedtek, de nevük vagy elmásítva került mihozzánk vagy más országok szentjei között már nem ismerhetők föl; vannak, akiknek emléket semmi sem őrizte meg napjainkig. — A névtelen hősök mellett viszont vannak szentjeink, akiknek nevét Rómában s az egész keresztény világban ünnepelik, akiknek emlékét tudósok, költők, művészek örökítették meg.

Nekünk mégis egyformán kedvesek, egyformán értékek s amikor róluk emlékezünk, nem sorolhatjuk őket rangosztályba: egyformán jó harcot harcoltak, a hitet megőrizték s azután rájuk helyeztetett a dicsőség koronája, melyet az igaz Bíró adott nekik.

Első pillanatra legalkalmasabbnak az időrendi felsorolás látszanék. Ámde évek szerint, legalább is a kutatás mai állása szerint, a legtöbb esetben nem lehet megállapítani a vértanúság idejét.¹ Legyőzhetetlennek látszó nehézséget támaszt e téren magának az üldözésnek lefolyása.

Ismeretes, hogy Diocletianus uralkodásának nagyobb felében a kereszténység túrt vallás volt és üldözés csak

290 után kezdődött, mikor egyes keresztény katonák túlságos buzgóságból nem akarták elfogadni azokat a katonai kitüntetéseket, melyeket pogány előjáróik adományoztak. Ez az üldözés azonban egyelőre csak a katonaságra szorítkozott és bár sok áldozata volt,² nem tartott sokáig. Pannóniát tudomásunk szerint, nem is érintette ez az első vihar, hacsak a katona vértanúk e csoportjához nem számítjuk Szent Sándort, akinek Pannóniához való tartozása egyébként is bizonyításra szorul.

A nem-katona keresztényekre az üldözés nem vonatkozott, voltak templomaik, megmaradtak külön temetkezési helyeik, a keleti tartományokban nyilvános templomokat is építettek. Diocletianus valószínűleg nem is szándékozott a keresztények ellen eljárni, ámde uralkodótársa és veje, Galerius 303-ban egyenesen azzal ment hozzá Nicomédiába, ahol állandóan tartózkodott, hogy a keresztények kiirtásának szükségességéről meggyőzze. Ez sikerült is neki: Diocletianus hozzájárult az üldözés elrendeléséhez és ez folyt is teljes kegyetlenséggel hét éven át. Pannóniában különösen nagy volt az üldözés ereje.

Diocletianus a nagy birodalom kormányzásának megkönnyítésére a nyugati részt Maximianusra bízta (285), utóbb pedig (293) még két cézárt vett maga mellé: az egyik (Constantius Chlorus, Nagy Konstantin atyja) Maximianus segítőtársa lett a birodalom nyugati felében, Galerius a saját kormányzási területére vette és Pannóniával együtt a Balkánt bízta rá. Így Galerius a keresztények ellen való elfogultságát, sőt gyűlöletét Pannóniával különösen is éreztethette: a mártírok száma ugyancsak magasra szökkent.

A vértanukról, illetve általában a szentekről az Egyház ősidőktől fogva naponként megemlékezik. A halál, helyesebben az égi születés napján a hívek évről-évre

emlékünnepet tartottak. Ezeket tartották számon az egyes, különösen püspöki egyházak (pl. Rómában a IV. századi catalogus Philocali vagy Liberiana vagy az V. századi karthagói, később a corveyi, milanói stb.) kalendáriumai. Ezekből állították össze 1570 (V. Pius pápa) óta a breviáriumok és misekönyvek kalendáriumait. Ezekhez hasonlók az egyes egyházmegyék, szerzetesrendek, a különböző ritusok kalendáriumai, direktóriumai. Ezeknek általános jellemző vonásuk, hogy rendszerint csak a neveket sorolják föl a megfelelő napon.

A martyrologiumok már részletesebbek. Nemcsak arra törekednek, hogy az egyes napokon lehetőleg az illető napra eső összes szentekről megemlékezzenek, hanem rendszerint a hely és nagyjából az idő megjelölésére is kiterjeszkednek, sőt nem ritkán, de egészen röviden néhány más adatot is felsorolnak.

Ezek között a ránk maradtak közül legrégibb valamely kisázsiai egyház martyrologiuma, az ú. n. szír martyrologium (411.), melyet a londoni brit múzeum egyik szír kéziratában fedeztek föl (Wright : *An ancient Syrian martyrology*. 1865 ; újabb kiadása Duchesnetől *Acta Sanctorum Novembris*)⁴ körülbelül egykorú vele az ú. n. *Martyrologium Hieronymianum* keletkezése, ennek legrégibb kézírata azonban csak a VI. századra megy vissza (Auxerre).³

Mindezekről különböznek a Szentek élete (*Acta Sanctorum*) néven ismert életrajzgyűjtemények, melyek a szentek életét részletesen, sokszor költőiesen kiszínezve, máskor meg tudományosan feldolgozva tárgyalják. Ezek az Egyház első századaiban élt szenteknek, különösen a vértanuknak életéről szóló adatokat elsősorban az *Acta Martyrum* (a vértanukra vonatkozó hivatalos iratok) szolgáltatják. Ez utóbbiak tehát jegyzőkönyvek melyeket vagy hivatalosan a bíróság emberei állítottak

össze (proconsuli iratok), vagy szem- és fültanuk (esetleg maguk a mártírok) írtak le, vagy hivatalos iratok, illetve szemtanuk előadása alapján egykorúak készítették. Bizonyos mértékben ide sorolhatók az egyházatyák műveinek, Eusebios egyháztörténelmének, vallásos himnuszoknak a szentekre vonatkozó adatai is.

Rómában a pápák (Római I. Kelemen 88—97, Anterus 235) külön jegyzőkre bízták a vértanuk életéről és szenvedéseiről szóló adatok összeírását; ezeket azután szigorúan ellenőrizték és a templomokban őrizték. A Diocletianus-féle üldözés alkalmával a császári rendeletek értelmében ezek közül sokat elégettek. Ez a körülmény is elősegítette, hogy a hiteles vértanu-akták mellett olyanok is kerültek forgalomba, melyekben több volt a költői fantázia, mint az igazság; sőt akadtak teljesen költötték is.

Ez volt az oka, hogy az egyik római zsinat (494-ben) ezek ellen fölemelte szavát, a konstantinápolyi, trullai zsinat (692-ben) pedig kárhoztatta azokat, akik a templomokban hamis vértanu-aktákat olvasnának vagy hallgatnának.

Igy ezek helyett sok helyütt inkább csak a martyrologiumok rövidre fogott adatait olvasták a napi istentisztelettel kapcsolatban. Evégből kíváncsú volt ennek is megállapítani a hivatalos szövegét.

A nálunk használt római martyrologium (Martyrologium Romanum) eredetében nagyon régi időkre megy vissza, mert már Nagy Szent Gergely pápa (590—604) azt írta róla, hogy az egész világon elterjedt. Hozzánk azonban csak erősen átdolgozott formában jutott. Dolgozott rajta a hagyomány szerint a Venerabilisnak mondott Szent Beda (674—735), azután Ado viennei püspök (800—875) és Usuardus (875) körül), akiknek munkáit felhasználva Baronius bíboros adta ki (1613) a Martyrologium Romanumot. Ez azóta természetesen bővült az

újabb szentek beiktatásával, viszont változott egyébként is, amint erre már XIV. Benedek pápa utalt.⁵

A pannóniai szentek történetére vonatkozóan értékes kiegészítő adatokat kapunk továbbá a római egyház ünnepeinek jegyzékéből,⁶ mely még a IV. század közepéről való, azután a régi pápák történetét közlő híres Liber Pontificalisból (kiadta Duchesne), végül azokból a régi zarándok (stb.) följegyzésekből, melyek a vértanúk római temetkezési helyeiről értesítenek.⁷

Az itt-ott talált apró adatokból próbálunk az alábbiakban összeállítani egy rövidre fogott, természetesen korántsem teljes, de lehetőleg minden hiteles nevet magában foglaló pannóniai martyrologiumot, mely a történelmi Magyarország területén szenvedett mártírokat sorolja föl.

*

A martyrologiumok naptári rendjén haladva *január* hónapban is találunk néhány följegyzést, nevezetesen 2-ára, 6-ára és 8-ára.⁸ Ezeket azonban mellőznünk kell, tekintettel arra, hogy magukban is zavarosak és hitelességük mellett nem állanak régi források bizonyítékai. Minden valószínűség szerint más városok és más napok szentjeinek nevei kerültek Sirmium neve alá, úgyhogy ezeket nem tekinthetjük Pannónia szentjeinek.

Nem térhetünk ki e helyen *Szent Szeverin* életrajzára sem, akinek ünnepe január nyolcadikára esik. Szent Szeverin ugyanis — egyébként inkább Noricum apostola, mint Pannóniáé — nem a Diocletianus-féle üldözés idején élt, illetve halt meg, tárgyalása tehát más fejezetbe tartoznék. Ugyanígy el kell halasztanunk *Szent Hermylus* és *Stratonicus* történetének tárgyalását is, mely január tizenharmadikán volna aktuális, ha a vértanaság Diocletianus idejére esett volna.

Igy február hónapra kell áttérnünk, ahol *Szent Synerotas* ünnepét találjuk.⁹ Nevét a görögök Synerotasznak

mondották, de a latinok — úgy látszik — latinizálni iparkodtak és így lett egyik-másik martyrologiumban Senerus, Serenus. Nem érdektelen e helyen megemlíteni, hogy a franciaországi Martyrologium Gallicanum clermonti mártírrá tette meg, «aki Krisztus nevének megvallásában mutatott kiváló állhatatossága miatt kegyetlen kínokat szenvedett és dicső küzdelmét befejezve, megkapta az örök dicsőség koronáját». (Du Saussay: Martyrologium Gallicanum. Lutetiae Parisiorum 1637 I. 125.) A Martyrologium Hieronymianum egyik kézírata monachusnak mondja, de közelebbi meghatározás nélkül. Így nem gondolhatunk másra, minthogy mielőtt Sirmiumba jött (ezért jövevény), keleten szerzetes, helyesebben remeteéletet folytatott. A monachus kifejezés pedig minden valószínűség szerint úgy került a szövegbe, hogy a legendát először görögül írták meg, hiszen maga Synerotas is görög volt. Az ott használt ἀσκητής szót fordították később latinra, monachussal. Arról azonban már semmit sem tudunk, honnan származott, hol remetéskedett, milyen úton-módon került Sirmiumba. A legenda elbeszéléséből csak következtetni lehet, hogy nem sokkal vértanúsága előtt érkezett és telepedett meg Sirmiumban. Hasonlóképpen csak föltevés, illetve következtetés, hogy vértanúságának éve a 306-ik esztendő, vagyis az az idő, mikor a Diocletianus-féle üldözés viharai nagyjából már elmúltak, anélkül mégis, hogy a keresztények helyzete biztonságossá vált volna.

Pannónia és vele Sirmium továbbra is megmaradt Galerius hatalmában, aki Diocletianus lemondása után főcsászárrá, augustussá lett. Diocletianus augustus-társa, Maximinianus ugyanakkor (305) szintén lemondott, a Szent Synerotas passiójában¹⁰ említett Maximianuson tehát már ezért sem őt, hanem Galerius Maximianust kell értenünk.

Synerotas (Syrenus, Sirenius, Serenus) görög polgár és aszkéta volt, aki idegen földről jött és Sirmium városában kertet kezdett művelni, hogy ebből tartsa fenn magát, mert más mesterséghez nem értett. Az üldözés idején félve a testi szenvedésektől, elrejtőzött. És amikor kertjét művelte, egy napon egy nő jött a kertjébe és sétálni kezdett. Amikor az említett öreg meglátta őt, így szólt hozzá: Mit keresel itt, asszonyom?

Az pedig így válaszolt: Sétálni van kedvem ebben a kertben.

Ő pedig monda: Milyen lehet az az asszony, aki este sétál, mikor az idő már későre jár? Hiszen már hat óra van. (A római időszámítás szerint; mi éjjélnek mondanók.) Úgy látom, nem sétálás végett jöttél ide, hanem illetlen, nem tisztességes szándékból. Azért távozz innen és viseld magad illedelmesen, amint tisztességes asszonyhoz illik.

(Az asszony) megszegyenítve távozott Isten emberének kertjéből, de bosszú után kezdett lihegni, bosszankodva nem azon, hogy kiutasították, hanem hogy vágyainak célját el nem érte. És tüstént írt férjének, aki Maximianus császár udvari embere volt, értesítve őt a méltatlanságról, melyet szenvedett.

Amikor férje a levelet elolvasta, azonnal panaszt emelve szólt Maximianus császárnak: Mi a te oldalad mellett vagyunk és feleségeink távol maradván, méltatlanságot szenvednek.

Az pedig hatalmat adott neki, hogy a provincia helytartója (rector) útján szerezzen elégtételt. Ő (azután) elmenvén a bíróhoz, megmutatta neki a császári rendeletet és panaszt emelt Synerotas ellen.* Amikor előállították, a praeses ezt kérdezte tőle: Miért bántottad ilyen

* Ruinart részletesebben adja a szöveget: Miután megkapta a felhatalmazást, sietve elment, hogy elégtételt vegyen a méltatlanságért, mely nem a tisztas úrnőt, hanem a nem tisztességes asszonyt érte.

előkelő ember feleségét? A válasz pedig ez volt : Soha senki feleségét nem bántottam, hanem arra emlékszem, hogy néhány nappal ezelőtt egy úriasszony nem illő időben sétált az én kertemben. Megfeddtem őt és megmondottam neki, hogy nincs jó járatban az olyan asszony, aki ilyen órában nincs a férje házában. Amikor a férj ezt hallotta, elszégyelte magát, elhallgatott és ezután már egy szóval sem biztatta a praesest, hogy bosszulja meg a sérelmet, — amiért jött — mert nagyon megzavarodott.

Amikor pedig a praeses hallotta a szent férfiú választát, magában gondolkodni kezdett bátor dorgálásáról és mondá : keresztény ez az ember, ha nem tetszett neki, hogy a kertjében egy asszonyt egyetlen időben lát.

Igy szólt tehát hozzá : Milyen hiten vagy?

Ő pedig minden gondolkodás nélkül megvallotta : Keresztény vagyok.

A praeses erre megkérdezte : Hát eddig hol rejtőzködél, vagy hogyan kerültél ki, hogy az isteneknek áldozz ?

Ő pedig így felelt : Ahogyan az Istennek tetszett, hogy

Amikor pedig megérkezett az említett városba, tüstént elment a praeseshez és elmondja a rajta esett sérelmet, átnyújtja a császári iratot és így szól hozzá : Adj elégtételt a sérelemért, mely feleségemet távollétemben érte. De amikor a praeses ezt hallotta, csodálkozni kezdett és így szólt : Dehát ki merészelte megbántani olyan férfiú feleségét, aki a császár oldalánál tartózkodik. Ez pedig így válaszolt : Valami Synerotas, egy nyomorúságos kertész. És amikor a praeses hallotta a nevet, meghagyta, hogy azonnal állítsák elő. Elő is állították és ott állt a praeses előtt. A praeses pedig megkérdezte : Hogy hívnak? És ő így válaszolt : Synerotas. A praeses tovább kérdezte : Mi a foglalkozásod? Ő pedig mondá : Kertész vagyok. A praeses most azt kérdezte : Miért bántottad ilyen előkelő ember feleségét ? A válasz pedig ez volt : Soha senki feleségét nem bántottam. A praeses erre haragra gyúlva kiáltott : Add elő vádat, hogy bevallja, melyik úriasszonyt bántotta meg, mikor a kertjében sétálni akart. Ő ellenben minden félelem nélkül így felelt : Vissza tudok emlékezni, hogy néhány nappal ezelőtt egy úriasszony nem illő időben sétált az én kertemben stb.

Egyébként a két szöveg csak lényegtelen eltéréseket, illetve Ruinartnál későbbi betoldásokat mutat.

mostanáig megtartott engem ez életben. Most pedig, mivel úgy rendelte, hogy nyilván föllépjek, kész vagyok szenvedni az ő nevéért, hogy az ő birodalmában részem legyen.

Amikor pedig a praeses ezt hallotta, nagyon felbőszült és így szólt: Mivel mindekkoráig rejtőzködéssel megvetted a császári parancsokat és mivel nem akartál áldozni az isteneknek, elrendeljük, hogy fejedet vegyék.

Erre tüstént megragadták és elhurcolták a vesztőhelyre, ahol lefejezték. (Valószínűleg 306-ban.)

Az egyszerű kertész a kereszténység megbecsült, nagy tiszteletben részesített szentje lett. Tiszteletére később bazilikát építettek és sírja körül temetkeztek. Két siriumi sírkő is megemlékezik az iránta való különös tiszteletről. Az egyiket Artemidora még életében állíttatta «ad domnum Synerotem», Synerotas úr mellett, amin itt a róla elnevezett temetői kápolnát kell érteni, mert hozzáteszi, hogy a sír a belépőnek jobbkéz felől esik. A másik kő még érdekesebb, mert ezt Aurelia Aminia férjének, Flavius Sanctusnak állíttatta, aki nem Sirmiumban, hanem Velence mellett Aquileiában halt meg, felesége azonban őt és hároméves leánykáját «Szent Synerotas martyr mellett» és közbenjárására bízva temettette el.¹¹

Hogy a Szent Synerotas mellett jelzett *Antigonus*, *Rutulus* és *Líbius* ki volt: arra nézve semmi adattal nem rendelkezünk. A szír martirologium még Synerotasról sem tudósít, a martyrologium Hieronymianum kéziratai ellenben mind említik őket s így föl kell vennünk annak a lehetőségét, hogy az említett szentek csakugyan Sirmium, tehát Pannónia keresztényei, szentjei közé tartoztak. — A Martyrologium Romanum még — nevek nélkül — 72 vértanut említ, akik ugyanebben a városban nyerték el a nem mulandó királyságot.

Március hónapra a martirologiumok több pannóniai szentnek a halálanapját, vagyis ünnepét jelentik.

Március 26-ára Montanus (Munatus) belgrádi (singi dunumi) presbyternek és feleségének, Maximának vértanúsága esik.¹² Montanus az üldözés elől ment át Sirmiumba, ámde itt elfogták és halálra ítélték. A Szávába vetették őket, de testüket a kilencedik mérföldkőnél, vagyis a várostól 13.5 km-re megtalálták. Arról azonban már nincs értesülésünk, hogy hol temették el őket, sem arról, hogy mi lett ereiknek sorsa. A berni kézirat kivonatszerű elbeszéléséből is csak gyaníthatjuk, hogy vértanúságukról részletes passió volt, mely azonban elveszett. Hasonlóképpen csak következtetés, hogy vértanúságuk ideje az üldözés elejére eshetett, mert Singidunumból, Moesia fővárosából Sirmiumba, Pannónia secunda fővárosába átmenekülni csak olyan időben látszik megokoltnak, mikor még az üldözés nem volt általános az egész birodalomban vagy legalább is nem volt nyilvánvaló annak általános jellege.

Egyes martirologiumok ugyanerre a napra (sőt márc. 25-ére) teszik Szent Irenaeus püspök vértanúságát¹³ (holott ez ápr. 6-án történt), sőt más neveket is említnek¹⁴ minden valószínűség szerint tévedésből.

A következő napon, 27-én a Bollandistáknál¹⁵ és a római martyrológiumban *Szent Alexander* nevét találjuk. Itt azonban egy kis baj van. A római martyrológium elég részletesen hozza: «Pannóniában Driziparában». Csak-hogy Drizipara nem Pannóniában, hanem Thráciában volt, ahol Szent Alexandernek tiszteletére templomot is építettek. (600-ban az avarok kirabolták és felgyújtották.) A görög synaxariumok és menologiumok a thráciai szentnek a napját máj. 13-ra teszik és talán éppen a különböző datálás adja a kulcsot a saját szerű helymeghatározás megértéséhez. A római martyrológium szerint, amellyel egyezik a datálásban a toursi breviarum is, szentünk Maximianus császár uralkodása alatt Krisztusért szenvedett sok küszködés legyőzése és sok csodatétel után

úgy fejezte be vértanúságát, hogy lefejezték. — Egyáltalán nem valószínűtlen tehát az a föltevés, hogy Szent Alexander Pannóniában katonáskodott, itt érte az üldözés, melynek márc. 27-én áldozatául is esett. Drizipara azonban hazaszállíttatta a szent ereklyéket és ottani eltemetése vagy templomának fölszentelése esik máj. 13-ra, amelyet a görögök ünnepelnek. Vértanúságának aktái, passiója elveszett, úgyhogy a dátumok összekeveredése könnyen bekövetkezhetett.

Április hónapban mindenekelőtt Szent Irenaeus ünnepével találkozunk. A Martyrologium Hieronymianum ugyan itt is zavaros egy kissé,¹⁶ de a szír egészen pontos adatokat közöl: «Nisan (április) hó hatodikán: «Sirmium városban Eirenaios püspök.» A görögök ugyan augusztus 23-án tartják Szent Irenaeus ünnepét, ez azonban lehet a translatio, vagyis az ereklyék ünnepies elhelyezésének ünnepe is. Az április hatodiki dátum magyarázza meg a martyrologiumok tévedését is, mikor március 26-át írtak. Mindkét dátumnál VII szerepel ugyanis, csak éppen az egyik KI-t (Kalendae = elseje) írt Id (Idus = tizenharmadika) helyett, ami igazán könnyen előforduló sajtóhiba.

A vértanúságra vonatkozóan egyéb adataink nincsenek is azon a szép passión kívül, mely két átírásban maradt reánk. A Bollandisták szövege¹⁷ valamivel részletesebb, de lényegben nem tér el Ruinart szövegétől.¹⁸ A magyar fordítást a Bollandisták szövege alapján az alábbiakban adjuk.

Mikor Diocletianus és Maximianus császárok idején a keresztényeket üldözték és mindenféle kínzásokkal illették, ők különböző küzdelmekben harcolva a zsarnokoktól rájuk rótt szenvedéseket istenfélő lélekkel fogadták és magukat az örök jutalmaknak adták át. (R. hősiességgel megőrizték hitüket és így az örök jutalmak részeseivé lettek.) Abban az időben Sirmium városá-

ban Irenaeus nevű püspök volt, aki Krisztus szeretetéért sok üldözést elszenvedve, méltó hitvallással érdemelte ki a győzelem pálmáját.

Amikor a katonák elfogták, Probus elé vitték, aki akkor Pannónia praeses volt. Ez így szólt hozzá : Engedelmeskedj az isteni parancsoknak és áldozzál az isteneknek. Irenaeus püspök erre így válaszolt : Aki az isteneknek és nem Istennek áldoz, kivettetik.

Probus praeses mondá : A legkegyelmesebb császárok elrendelték, hogy vagy áldozni kell az isteneknek, vagy a megkínztatást kell elviselni. Irenaeus erre így felelt : Nekem parancsom van, hogy inkább a kínzásoknak vessem alá magam, mintsemhogy Istenemet megtagadva, az ördögnek áldozzak.

Probus praeses ismételte : Vagy áldozz, vagy megkínztatlak. Irenaeus pedig mondá : Örvendek, ha megteszed, hogy az én Uram szenvedéseiben részesnek talál-tassam.

Probus praeses erre kínpadra vonatta.

Amikor kegyetlenül kínozták, a praeses így szólt hozzá : Mit szólsz hozzá, Irenaeus ? Áldozz az isteneknek ! Irenaeus azonban így válaszolt : Áldozok én jó hitvallással Istenemnek, akinek mindenkor áldoztam.

Amikor pedig jöttek az ő atyjafiai és látták, mennyire kínozzák, kérlelgették, hogy kímélje életét és engedelmeskedjék a császárok parancsainak. Itt az atyja, ott a felesége, amott gyermekei sírva vetették közbe magukat és lábát átkarolva, mondogatták : Könyörülj, atyánk, magadon és rajtunk. Azután az asszonyok sírva kérték, hogy tekintse fiatal korát és engedelmeskedjék a császár parancsának. Rokonai mind sírtak fölötte és sóhajtoztak, szomszédai jajgattak, barátai keseregtek és mindnyájan hangos szóval kérték : könyörülj kora ifjúságodon.

Ő azonban a nagyobb javak után sóvárogva, szeme előtt tartotta az Úr szavát és így szólt : Ezek az én Uram-

nak, Jézus Krisztusnak szavai: «Ha valaki megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom őt atyám előtt, ki a mennyekben van.» Ezért tehát tudjátok meg, drága barátaim, hogy engem sem a ti kedveskedésetek, sem a császárok fenyegetései semmi módon sem tudnak az ő parancsától eltéríteni: hanem minden igyekezetem-meí a mennyei hivatás reménységére akarok sietni.

Probus praeses ezután ismét elészólván Szent Irenaeust, így szólt hozzá: Semmit sem szólsz? Indulj meg ezeknek a könnyein, hagyd el esztelenségedet és áldozz az isteneknek, hogy megmentsd ifjú életedet. — Irenaeus csak ennyit válaszolt: Az örök életet mentem meg magamnak, ha nem áldozok az isteneknek.

Probus erre börtönbe vettette, hogy azalatt gondolkodjék a dologról. Ott több napon át volt bezárva és különféle büntetésekkel sujtották.

Bizonyos idő múlva éjszakának idején ismét elővezették a szent vértanut.

Probus praeses a bírói emelvényen ült és így szólt hozzá: Legyen már elég neked a büntetés, mellyel hosszú ideig sujtva voltál. Lépj ide és áldozz az isteneknek. — Szent Irenaeus erre így felelt: Ha úgy határoztál, hogy valamit teszel ellenem, tedd meg gyorsan, halogatás nélkül, mert tudd meg, hogy Krisztus nevének megvallásában, amelyben eddig voltam, ezután is megmaradok, amíg csak élek.

Probus méltatlankodva e válaszon, igen sokáig vesszőztette. Ő pedig ezt mondotta: Van Istenem, akit korá gyermekségetől megtanultam tisztelni; Őt imádom, Neki áldozok: kézzel faragott isteneket azonban nem tudok imádni.

Probus ekkor így szólt: Mentsd meg magadat a haláltól. Legyen már elég neked a kínzás, amelyet elsenvedtél. — Irenaeus azonban csak ezt mondotta: (Nyereség nekem a halál), mert nem érzem a kínzásokat, melyeket

az én Uram, Jézus Krisztus nevében mérsz rám, mert hiszen e szenvedések árán az örök életet nyerem meg.

Probus ekkor ezt kérdezte : Van feleséged? — Irenaeus mondá : Nincs. — Probus tovább kérdezte : Vannak fiaid vagy leányaid? — Irenaeus ismét ezt mondá : Nincsenek. — Azután : Vannak rokonaid? Irenaeus válasza ismét : Nincsenek.

Probus ekkor azt kérdezte : Hát kik voltak azok, akik a multkori kihallgatásnál téged ide kísértek? — Irenaeus válasza ez volt : Az én Uramnak, Jézus Krisztusnak a parancsát teljesítettem, aki így szólt : Aki nem tagadja meg rokonait és nem mond le mindenről, amivel bír, nem lehet az én tanítványom és aki jobban szereti atyját vagy anyját, vagy fiait, vagy testvéreit, vagy rokonait mint engem, nem méltó hozzám. Így hát, aki igazán szereti Istent és egész lelkével törekszik az ő ígéretei felé, megvet minden földi dolgot és azt hirdeti, hogy rajta kívül nincsen semmiféle rokona.

Probus biztatta : Amint hallom, vannak fiaid, hát legalább az ő szeretetükért áldozz (az isteneknek), nehogy benned elveszítsék atyjuk nevét. — Irenaeus erre is megfelelt : Fiaimnak van atyjuk : az Isten, aki az én atyám is, akit imádok, aki meg tud menteni engem is, őket is, akiben igazán és tökéletesen bízunk és akire rábíztuk lelkünket, hogy el ne vesszünk. Te pedig tedd, amit a császárok parancsoltak.

Probus ekkor így szólt : Mentsd meg magadat és hozzátartozóidat azzal, hogy áldozol az isteneknek és engedelmeskedel a császárok parancsainak. Mutasd be az áldozatot, nehogy mindenféle kínzással kivégezzetek. — Irenaeus állhatatos maradt : Mondottam már neked és tudd meg, hogy a te isteneidnek sohasem fogok áldozni. Tégy velem, amit akarsz. Meg fogod majd látni, mekkora békétűrést ad nekem az Úr Jézus Krisztus a te cselfogásaiddal és ördögi kínzásaiddal szemben, melyeket a szenteknek készítettél.

Probus ekkor megfenyegette : Most már halálra foglak ítélni, ha nem áldozol. — Irenaeus csak ennyit felelt: Örvendek, ha megteszed, mert a halálos ítélettel az örökkévaló örömökbe küldesz át.

Probus erre kimondotta a halálos ítéletet : Mivel Irenaeus megtagadta az engedelmességet a császári parancsokkal szemben, a folyóba kell őt dobni. — Irenaeus most sem változott : Sokféle fenyegetést és a kínzásoknak különféle neveit vártam tőled, hogy meglásd, mennyire meg szokták vetni a keresztények a halált azért a hitért, mellyel Istenben hiszünk, de minthogy ezek közül semmit sem mértél reám, örvendek, hogy legalább ezt az ítéletet hoztad ellenem.

A szent férfiú akkora bizalmán felindulva, Probus elrendelte, hogy karddal fejezzék le és azután testét dobják a folyóba.

A szent pedig hallván az ítéletet, mintha csak egy másik boldogító pálmát is elnyert volna, hálát adott az Istennek mondván : Hálát adok neked, Uram Jézus, aki kitartást adtál nekem a te neved megvallásában, hogy a te örök dicsőségednek részesévé lehessenek.

És amikor ezt mondotta, elvitték a hídhöz, melyet Artemis hídjának neveztek.¹⁹ Innen kellett őt ledobni. Itt levetve ruháit, ég felé tárta karjait és így imádkozott : Uram, Jézus Krisztus, aki a világ üdvösségeért szenvedni méltóztattál, nyíljék meg a te mennyországod, a te szolgád, Irenaeus lekének befogadására, hiszen sirmiumi szentegyházadból kiválasztva nem vonakodom elszenvedni a halált a te nevedért. Könyörgök azért, Uram, a te irgalmasságodhoz, őrizd meg Sirmium népét minden látható és láthatatlan veszedelemtől és méltóztassál megerősíteni őket a te hitedben.

Amikor befejezte ezt az imádságot, a bakók karddal lefejezték és a folyóba vetették, mely Szávának neveztetik.

Igy szenvedett vértanuhalált Isten szolgája, Szent

Irenaeus, Sirmium városának püspöke április hatodikán Diocletianus császársága alatt, amikor Probus praeses bíraskodott, uralkodott pedig a mi Urunk Jézus Krisztus, akié a dicsőség mindörökkön örökké. Amen.

Szent Irenaeus megható passiója április hónapnak csak egyik kiemelkedő eseménye. Három nappal később, április kilencedikén történt Szent Demetrius vértanúsága, akinek történetével az előbbi fejezetben foglalkoztunk. És érdekes, hogy míg *Szent Demetrius* nevéből a város szláv neve alakult ki (Mitrovica), Szent Irenaeus nevét magyar őseink használták a város megjelölésére, — *Szent Ernye* — ami egymagában is elég bizonyíték a város vértanu püspökének állandó és elterjedt tiszteletére abban az időben is, mikor a rómaiak Sirmiuma mint a magyar anyaország része a régi magyarok ajkáról hallotta ősi vértanujának dicséretét.

Április kilencedikén több vértanu halt meg hitéért. Az egyes martirologiumok hol *öt*, hol *hét szűzről* emlékeznek meg, «akiknek a nevét csak az Isten tudja». A vértanúság helye náluk is Sirmium, ahol adataink szerint a legtöbb keresztény vér ömlött az üldözések idején. Legszebben a római martirologium emlékezik meg róluk, «akik együtt adván meg a véres árat, az örök életet vették meg rajta».

Szent Irenaeus valószínűleg ugyanabban az esztendőben, a véres üldözés elején — 304 — szenvedett vértanulahált, amelyben a cibalaei (Vinkovce) egyház lectora²⁰ Szent Pollio. Az ő vértanúságának aktái szintén megmaradtak, de nem teljesen eredeti formában, hanem későbbi hozzátoldásokkal, nevezetesen a bevezetéssel, mely többek között Valentinianus keresztény császár nevét is megemlíti.

E név említése arra mutat, hogy a passió leírása vagy e császár uralkodása idején, vagy nem sokkal későbben történt, mert távoli időkben nem volna semmi értelme

olyan név említésének, melynek viselőjéről vagy nagyon elhomályosult, vagy éppen egészen elenyészett az emlékezet. A szöveg leírója láthatóan ragaszkodott a régi passió szövegéhez: ezért van elbeszélésében keresetlen egyszerűség és közvetlenség.

A passió szövege a következő:²¹

Irenaeus sirmiumi püspököt rövid idő múlva követte a dicsőségben Pollio, a cibalaei (Vinkovce) egyház lectora.

Diocletianus és Maximianus császárok elhatározták, hogy a keresztények üldözésével mindjárt kezdetben mindnyájukat vagy elpusztítják, vagy a hittől eltántorítják.

Amidőn ez időben ez a rendelet megérkezett Sirmium városába, Probus praeses megparancsolta a keresztények üldözését és mindjárt az egyháziakon kezdte a sort. Így elfogatta és megölette Szent Montanust, a singidunumi (belgrádi) egyház presbyterét, aki régóta kitűnt a keresztény hit erényeinek gyakorlásában. Szent Irenaeust, a sirmiumi egyház püspökét, aki a hitért és a rábizott népnek állhatatosságáért dicsően küzdött, a mennyei pálmához hasonló ítélettel juttatta; mert amikor visszautasította a bálványozást és megvetette a bűnös parancsot, mindenféle kínzásokkal meggyötörte és az ideiglenes halálnak adta át. De ő mégis örökké fog élni.

Mikor azonban övelük nem telt be az ő kegyetlensége, azt hitte, hogy a szomszéd városokat is be kell járnia. Közügyek intézése címén így jutott Cibalae (Vinkovce) városba, ahonnan később — mint ismeretes — Valentinianus keresztény császár²² származott. Ugyanitt diadal-maskodott a halálon és a sátánon az előbbi üldözésben²³ Eusebius, e város egyházának tiszteletreméltó püspöke, amikor meghalt Krisztus nevéért.

Az Úr irgalmasságának gondoskodásából itt történt, hogy ugyanazon a napon fogták el Polliót, az első lectort

(primicerius lectorum), akinek hitbéli buzgósága a legismeretesebb volt. A szolgák az ő kegyetlen ítélőszéke elé vitték és ezt mondták : Ez akkora felfuvalkodásra vetemedett, hogy nem szűnik meg káromolni az isteneket és a császárokat.

Amikor elébe állították, Probus praeses megkérdezte : Hogy hívnak? És ő felelt : Polliónak.

Probus praeses tovább kérdezte : Keresztény vagy? — Pollio így válaszolt : Igen, keresztény.

Probus praeses folytatta : Milyen hivatalt viselsz? — Pollio válaszolta : Első lector vagyok.

Probus praeses tovább faggatta : Ti vagytok azok, akikről azt mondják, hogy elbolondítják a meggondolatlan lányokat, amikor megtiltják nekik, hogy férjhez menjenek és az egyetlen hiábavaló tisztaságra beszélik rá őket?

Pollio erre így felelt : Ma bebizonyíthatod, hogy vajjon meggondolatlanok és semmirevalók vagyunk-e.

Probus kíváncsi lett : Hogyan?

Pollio pedig ezt válaszolta : Azok a meggondolatlanok és semmirevalók, akik elhagyván Teremtőjüket, megnyugosznak a ti babonáitokban. És azok bizonyulnak hűségeseeknek és állhatatosaknak az örök Király hitében, akik a megismert parancsokat még akkor is törekednek megtartani, mikor kínzások akarják őket ebben megakadályozni.

Probus most ezt kérdezte : Melyek azok a megismert parancsok vagy miféle király adta ki őket?

Pollio pedig így felelt : Krisztus királynak szent és isteni parancsai ezek. Probus tovább firtatta : Melyek azok?

Pollio : Ezek arra tanítanak, hogy egy Isten van az égben. Üdvös tanítással arra oktatnak, hogy nem lehet Istennek mondani a fából és kőből készült szobrokat. Jó útra térítik és megjavítják a bűnösöket. Az ártatlanságokat megerősítik abban, hogy jó elhatározásukban állha-

tatosan megmaradjanak. A szűzeket megtanítták arra, hogy tisztaságuk legfőbb fokát elérjék, a férjes asszonyt, hogy tartózkodó és szemérmes legyen a házasságban. Rábírták az urakat, hogy szolgálóiknak inkább jámborsággal, mint haraggal parancsoljanak és ne feledkezzenek meg arról, hogy ők is emberek; a szolgálókat pedig arra, hogy többet tegyenek szeretetből, mint félelemből. Figyelmeztetnek bennünket, hogy fogadjunk szót a királyoknak, mikor nem bűnös dolgot parancsolnak; engedelmeskedjünk a felsőbb hatóságoknak, mikor jót írnak elő. Meghagyják, hogy szüleink iránt tiszteletet, barátaink iránt szívességet gyakoroljunk, ellenségeinknek bocsánatot, a polgártársak iránt jóindulatot, vendégeink iránt emberséget, a szegényeknek irgalmasságot, mindenki iránt szeretetet mutassunk, rosszat senkinek se tegyünk. Türelmesen fogadjuk a velünk elkövetett jogtalanságot, de mással szemben sohase kövessünk el. A saját javainkról lemondjunk, de a máséra még a szemek kívánságával se vágyakozzunk. Hogy örökké fog élni, aki a hitért megveti azt a pillanatig tartó halált, mellyel ti sujthattok. Ha ez nem tetszik neked, ítéleteddel lesujthatsz arra, amit ime jól megismertél.

Probus : És mit használ az embernek, ha megölik, ha elveszti életét és minden testi (földi) javait?

Pollio : Mert ennél a rövid életnél jobb az örök élet és édesebbek azok a javak, melyek megmaradnak, mint amik elvesznek és nem volna okos dolog az örökkévalókat kevesebbre becsülni a mulandóknál.

Probus : Mire való mindez? Tedd meg, amit a császárok parancsoltak.

Pollio : Mit parancsoltak ?

Probus : Hogy áldozz az isteneknek.

Pollio : Tedd, amit neked parancsoltak. Én ezt nem fogom tenni, mert írva van : Aki az ördögnek áldoz és nem az Istennek, kivettetik.

Probus : Karddal végeztetlek ki, ha nem áldozol az isteneknek.

Pollio : Tedd, amit neked parancsoltak. Nekem azonban kötelességem, hogy a püspökök, papok és az összes atyák nyomdokait teljes erővel és igazsággal kövessem, mert az ő tanításaik neveltek engem. Amiért is mindent, amit rám akarsz mérni, tiszta örömmel fogadok.

Probus praeses erre kimondván az ítéletet megparancsolta, hogy máglyán égessék el. Az ördög szolgálai csakhamar megragadták és a várostól egy mérföldnyire vitték, ahol a vértanu rettenthetetlenül dicsérve, áldva és magasztalva az Istent, befejezte küzdelmét, miután Isten előre beírta az égi dicsőségbe az ő dicsó szenvedését, miként Eusebiusnak, ugyanezen város szent püspökének vértanúságát, aki több évvel azelőtt ugyanezen a napon vesztette életét.

És amikor ezt örvendezve ünnepeljük, kérjük a hatalmas Istent, engedje meg nekünk, hogy az ő érdemeikben részesülhessünk.

Ezek pedig történtek Cibalae városban, április 28-án Diocletianus és Maximianus császár parancsára ; uralkodott pedig a mi Urunk Jézus Krisztus mindörökkön örökké. Amen.

Szent Pollio vértanúságával befejeződik a pannóniai martirologium április havi része.

Május hónapban a Bollandisták negyedikére jelzik Szent Rutilusnak és társainak vértanúságát, amire azonban hiányoznak a régi források megerősítő adatai. A Martyrologium Romanum nem itt szól róluk, hanem június 4-én.

Ugyane hónap 11-én egyes forrásokban²⁴ Szent Montanus (Montanianus) nevét találjuk, valószínűleg tévedésből, hiszen Montanus presbyterrel már találkoztunk Sirmiumban (március 26-án). A Martyrologium Romanumban e napon Sirmium egyáltalán nem szerepel.

Május 15-én ugyancsak Sirmiumban *Szent Timotheus* neve van említve a Martyrologium Hieronymianum kézírataiban és más forrásokban, sőt egyesek még hét szüzzről is megemlékeznek. Ez utóbbiak említése Sirmiummal kapcsolatban bizonyára tévedés, Szent Timotheusról sem tudunk semmit és így csak annyit jegyezhetünk meg, hogy Sirmiummal kapcsolatban semmiképpen sem lehet szó arról a Szent Timotheusról, aki Szent Pál tanítványa és Ephesusban volt püspök és mártír. (Ünnepe jan. 24.)

Június hónapra esik Pannónia egyik legismertebb szentjének, *Szent Quirinusnak* ünnepe. Június negyedikén a Martyrologium Romanum és Hieronymianum egyformán megemlékeznek Szent Quirinus mártíromságáról; ámde a római martirologium Sisciát és Illyricumot mondja a vértanuság helyének, a másik forrás kézírataiban Sabariát, Pannónia városát találjuk, sőt a berni kézirat mindjárt a vértanu eltemetésének helyét is hozzájegyzi: Rómában a katakombának nevezett temetőben a negyedik mérföldkőnél a via Appián.

Minderről legszebben a Szent Quirinus vértanuságáról szóló passió tájékoztat, melyet a vatikáni 1191. számú latin kódex után közlünk csupán a nyilvánvaló sajtóhibák kijavítására szorítkozva.

Amikor az ördög e világ fejedelmeit rávette, hogy meggyötörjék a jámbor lelkeket és az üldözések különféle viharaival mindenfelé próbára tette az Úr egyházait, napról-napra úgy növelte kegyetlenségét, hogy az uralkodók lelkét izgatta föl, hogy általuk az Isten népe ellen annál jobban megindíthassa a harcot.

Maximinianus császár tehát nyugaton zaklatta törvényeivel a keresztények seregét, Illyricumban pedig Diocletianus kegyetlenkedett istentelen rendeleteivel Krisztus népe ellen, miután zsarnokságának társául maga mellé vette és az uralomban résztette Maximinus

(Galeriust), hogy ez mind a saját, mind Diocletianus dühét egész Illyricum-szerte kimutassa. A provinciáknak majdnem összes bíráihoz a gonosz fejedelmek istentelen rendeleteit küldték, hogy a keresztényeket a bálványok templomaiban való áldozásra kényszerítsék, Krisztus egyházait bezárják, hogy kényszerítsék Krisztus papjait és szolgáit, hogy engedelmeskedjenek az állami törvényeknek és tegyenek hitvallást, hogy vannak istenek. Ha pedig nem akarnának tömjént égetni előttük, mindenféle kínzásokkal és halálbüntetéssel sujtsák őket.

A sok között pedig, akik Krisztus seregéből diadal-maskodtak, Maximus praeses Szent Quirinus sisciai püspök ellen is elfogató parancsot adott ki. Mikor nagy igyekvéssel nyomozták és a szent püspök ezt megtudta, eltávozott a városból. Ámde menekülés közben elfogták és törvény elé állították.

Mikor Maximus iudex megkérdezte, hogy hová menekült, Quirinus püspök így válaszolt : Nem menekültem, hanem az én Uram parancsát teljesítettem, mert nekünk írva van : Ha az egyik városban üldöznek titeket, fussatok egy másikba.

Maximus praeses így szólt : Ki adta ezt a parancsot?

Quirinus püspök így válaszolt : Krisztus, az igaz Isten.

Maximus praeses : És nem tudod, hogy a császárok parancsa mindenütt föl tud találni téged? Az pedig, akit te igaz Istennek mondasz, nem tudott rajtad segíteni, mikor elfogtak, aminthogy íme menekülés közben fogtak el és állítottak elémbre.

Quirinus püspök : Ő mindig velünk van és bárhol vagyunk, segítségünkre tud jönni az Úr, akit mi imádunk. Velem volt akkor is, mikor elfogtak és erősítve engem, itt is velem van és az én szavammal Ő válaszol neked.

Maximus : Sokat beszélsz és beszédeddél nem akarsz tudni a császárok legfelsőbb rendelkezéseiről. Olvasd

tehát a szent rendeleteket és cselekedd, amit parancsolnak.

Quirinus püspök: Én (pedig) nem hallgatok a te császáraid parancsára, mert istentelen és Isten törvényével szemben követeli Krisztus szolgálótól, hogy a ti isteneiteknek áldozzanak. Én pedig nem szolgállok nekik, mert semmik. Az én Istenem ellenben, akinek szolgálja vagyok, ott van az égben, a földön és a tengeren és ott van minden helyen. Följebbvaló pedig mindeneknél, mert mindent magában foglal, hiszen általa lettek mindenek és őbenne vannak mindenek.

Maximus: Nagyon sokáig éltél már s így megtanultál egy pár mesét. Ide teszik eléd a tömjént. Tanuld meg, hogy istenek azok, akikről te nem tudsz. Belátásodért nem csekély jutalmat fogsz kapni, ha kész vagy engedelmeskedni a parancsolatoknak. Ha ellenben magadtól nem volnál hajlandó, hogy hódolatodat kinyilvánítsad, tudd meg, hogy mindenféle kínzásoknak kell magadat alávetned és életedet szörnyű halállal kell befejezned.

Quirinus püspök: A kínzás, amivel fenyegetsz, dicsőség nekem és a kilátásba helyezett halál, ha érdemes leszek reá, örök életet ad. Azért tehát az én Istenemnek óhajtok hódoló szolgálja lenni, nem a te császáraidnak. És mert nem hiszem, hogy istenek, akik nincsenek, tömjént sem teszek az ördögök oltáira. Tudom ugyanis, hogy van oltára az én Istenemnek, amelyen Neki jóillatú kedves áldozatot mutattam be.

Maximus: Úgy látom, esztelenséged halálra visz téged. Áldozz az isteneknek!

Szent Quirinus püspök: Nem áldozok az ördögöknek, mert írva van: Ördögök a pogányok összes istenei és (hogy): Gyökerestül ki fognak veszni, akik áldoznak a (pogány) isteneknek.

Ekkor Maximus praeses megvesszőztette, azután így szólt hozzá: Térj észre és ismerd el, hogy hatalmasak az

istenek, akiket a római birodalom imád. Azért hát nyugodj bele (abba, amit kívánunk) és a nagy istennek, Juppiternek leszel a papja. Ellenkező esetben Amantius-hoz, Pannonia prima praeseséhez foglak küldeni és őtőle majd elveszed a méltó halálos ítéletet. Térj meg tehát oktalanságodból és nyugodj meg (a parancsolatokban).

Szent Quirinus püspök: Most gyakorlom igazán a papságot, most lettem csak igazán pappá, hogy önmagammat mutatom be áldozatul az igaz Istennek. Azt is szívesen veszem, hogy a testemet ütötték, mert semmi fájdalmat sem érzek. Azért még nagyobb kínzásokra is följánlom magam, hogy akiknek előljárójuk voltam ebben az életben, kövessenek a másik, az örök életre, amelyre ilyen úton lehet könnyen eljutni.

Maximus praeses: Zárjátok börtönbe és verjétek bilincsekbe, míg meg nem jön az esze.

Szent Quirinus püspök: Nem félek a börtöntől, mert hiszem, hogy az én Uram velem lesz a börtönben, mert Ő mindig ott van azok között, akik Őt imádják.

És amikor megkötözve börtönbe vetették, Quirinus püspök imádkozni kezdett, mondván: Hálát adok Neked, Uram, hogy éretted illettek engem ezekkel a méltatlanságokkal. Kérlek, hadd tudják meg, akik ebben a börtönben vannak, hogy az igaz Isten szolgája vagyok és higgyék el, hogy nincs más Isten, hanem csak Te.

Éjszakának idején pedig nagy fényesség támadt a börtönben. Mikor ezt meglátta Marcellus, a foglyok őre, kinyitotta a tömlöc ajtaját és Szent Quirinus püspök lába elé vetette magát, könnyhullatva mondván: Könnyörögi érettem, uram, mert hiszem, hogy nincs más Isten, hanem csak az, akit te imádsz. Szent Quirinus püspök pedig sokáig buzdította őt és megkeresztelte a mi Urunk Jézus Krisztus nevében.

Három nap múlva Maximus Quirinus püspököt Amantius praeseshez, Pannonia primába vitette, hogy

megkapja a halálos ítéletet makacsságáért, melyet a császárok törvényeivel szemben tanusított.

És amikor Szent Quirinust elvitték Pannonia primába és bilincsekbe verve az egyes városokon keresztül Amantius praeses ítélőszéke elé hurcolták, városról-városra egészen a Duna partjáig mentek vele. Amantius praeses éppen aznap tért vissza Scarbantia (Sopron) városából. Szent Quirinus püspököt eléje állították, de a praeses úgy rendelkezett, hogy a kihallgatásra menjen vissza Sabaria (Szombathely) városába.

Ekkor keresztény asszonyok elmenvén Szent Quirinus püspökhöz, ételt és italt kínáltak neki. Szent Quirinus püspök pedig látva az ő hitüket, mikor megáldotta, amit odahoztak neki, lehullottak a bilincsek, melyekkel kezébe meg volt kötve. Miután tehát táplálékot vett magához és az asszonyok eltávoztak, azok, akik őt őrizték, Sabariába vitték. Amantius praeses itt hivatala szerint a színházba idéztette maga elé.

Mikor elébe állították, Amantius praeses így szólt: Azt kérdezem tőled, igazak-e azok, amik a jelentés szerint Sisciában, Maximus iuridicus előtt történtek.

Quirinus püspök: Sisciában megvallottam az én igaz Istenemet. Mindig Őt imádtam, Őt hordom szívemben és nem tud engem ember elválasztani Tőle, aki egyedül igaz Isten.

Amantius praeses: Tisztos korodat sajnálnók veréssel meggyalázní, de mégis óhajtanók, hogy felfogásodat beszédünk megjavítsa és életed ígéretének jutalma helyes útra terelne téged, hogy öregséged hátralévő idejét örömben élhesd le a császári törvények rendelése szerint szolgálva az isteneknek.

Szent Quirinus püspök: Mit habozol korom miatt, mikor ezt megdönthetetlen hitem minden kínzásnál erősebbé tudja tenni. Az én hitvallásomat sem kínzások nem törík meg, sem a jelen élet élvezete nem másítja

meg és meggyőződéseim szilárdságát még a haláltól való félelem sem ingatja meg, bármily keserves lesz is.

Amantius praeses : Miért sűrgeted a halált, hogy az istenek és a római birodalom iránt tiszteletlennek mutasd magad és az emberi természet ellenére az élet megtagadását válasszad, holott azok, akik el akarják kerülni a halált, bármennyire kínozzák őket, letagadják azt is, amit elkövettek. Te pedig azt mondod, hogy az élet öröme gyűlöltre méltó és sietve sietsz a halálba és ellene mondasz a császároknak. Azért tehát most még biztatunk, hogy élj és mentsd meg életedet és mutasd meg, hogy tiszteled a római törvényeket.

Quirinus püspök : Ha talán ez a buzdító beszéd meg is indítja a gyerekes lelkeket, akik hosszabb élet után sóvárognak, én azonban azt tanultam az én Istenemtől, hogy arra az életre kell eljutnom, amely meg nem szűnik a halál után, mikor a halál már közbelépett. És ezért ennek az ideiglenes életnek a befejezését szívbéli hittel várom, mert nem vagyok hasonló a gonosztevőkhöz, miként te mondad, hatalmas úr. Mert amikor ők élni akarnak, az Istent megtagadva valójában meghalnak, én pedig hitem megvallásával az örök életre jutok el. Nem is egyezem bele a ti törvényeitekbe, mert Krisztusnak, az én Istenemnek a törvényeit tartom meg, amelyeket híveimnek is hirdettem.

Amantius praeses : Sokáig próbáltunk rábírní a császári parancsok iránt való engedelmességre, de mivel lelked zordonságát nem lehetett enyhíteni, intő példa leszel minden kereszténynek, hogy halálod módjától megrettenjenek, akik élni akarnak.

Ekkor kiadta a parancsot, hogy a többi szenvedéseken kívül, melyeket már elviselt, az Isten szent papjának vagy szolgájának nyakára malomkövet kössenek és a Sabaris (Gyöngyös) folyó hullámaiba fojtsák.

Mikor a hídról a folyóba dobták és igen sokáig nem

merült alá, beszélgetett a körülállókkal és imádságával alig tudta kieszközölni, hogy elsüllyedjen, hogy az ő sorsától ne borzadjanak meg (a hívek).

Testét nem messze találták meg attól a helytől, ahol elmerült és ezért itt imádkozóhely van; szent tetemét ellenben a soproni (scarbantiai = scarabatensis) kapu mellett levő bazilikában temették el, ahová az ő közbenjárásáért nagyobb tömeg jár könyörögni.

Mártiromságot szenvedett pedig Szent Quirinus sisciai püspök, Krisztus vértanuja június negyedikén és megkoronázta őt a mi Urunk Jézus Krisztus, akié a tisztelet, a dicsőség és a hatalom mindörökkön örökké. Amen.

Amikor pedig a barbárok betörték Pannónia területére, a keresztény nép Sopron városából Rómába menekült és Szent Quirinus püspök és vértanu szent tetemeit magukkal vitték. Egyidőben az apostoloknak, vagyis Péternek és Pálnak bazilikájában voltak eltemetve, ahol Krisztus mártírja, Szent Sebestyén is nyugszik azon a helyen, mely katakombának mondatik és itt az ő nevére méltó egyházat emeltek.

Szent teste itt sokáig rejtelkedett, de a Szentlélek Isten rendelkezése szerint, aki nem engedi, hogy az ő szentjeinek dicsősége elrejtessék, II. Ince pápa idejében, aki Szűz Máriának a Tiberisen túli egyházára az alapító olaját öntötte, amikor ezt a templomot (újra-)építették, ugyanazon Szentlélek sugalmazására és ugyanezen pápa és az egész római egyház szándéka és rendelkezése szerint Szűz Mária (egyházának) papjai nagy tisztelettel föl-emelték arról a helyről a dicsőséges Quirinus püspök és vértanu drágalátos testét és istenfélelemmel (telve) elvitték Szűz Mária fentnevezett Tiberisen túli egyházába és himnuszok és könyörgések közben elhelyezték ugyanazon templom főoltárán. Itt részesülnek a mai napig az ő jótéteményeiben.²⁵

Ugyancsak június negyedikén emlékezünk meg *Szent*

Rutilusról és társairól. Nevüket ugyan nem tudjuk pontosan: a martyrologium Hieronymianum egyes kéziratai Rusticust írnak, az egyébként nagyon hiányos müncheni és a berni kézirat azonban megerősíti a római mart. olvasását és ezért mondhatjuk Rutilusnak (Rutulus). Ugyancsak ezek határozzák meg a vértanúság helyét is Sabariában (Szombathely), míg a római martirologium általánosságban csak Pannóniát ír.

Június nyolcadikára is találunk egy följegyzést Sirmiummal kapcsolatban Szent Sostratos, Sperus és Eraclus nevéről, ámde ez nyilvánvaló tévedés, mert a szír martyrologiumból tudjuk, hogy ezen a napon Antiochiában szenvedett vértanúságot Szent Sostratos, Hesperius és Glykerios, akiknek nevét az excerpta Hieronymiana így elferdítette.

Viszont egyedül a szír martyrologium helyezi június 15-ére Szent Secundus napját, míg többi forrásaink július 15-én emlékeznek meg erről a szentről és társairól.

Az ő emléknapjuk előtt azonban még július negyedikén is találunk sirmiumi vértanukra. A martyrologiumok egyképpen *Szent Innocentius* és *Sabbastia* (Sebastia) nevét hozzák e napon, de hozzátesszik, hogy *más harminccal együtt* lettek vértanuk. Melyik esztendőben, mily körülmények között folyt le e tömeges keresztény-irtás: semmi adattal nem rendelkezünk. Csak föltesszük hogy a véres Diocletanus-féle üldözés idején történhetett.

Mellőzve a martyrologium Hieronymianum zavaros följegyzését július 9-éről, e hónap tizenötödikén emlékezünk meg Szent Secundusról és társairól. Amíg ugyanis a szír martyrologium (jún. 15-én) csak Szent Secundinus nevét említi, az említett forrás különböző kéziratai Agrippinus, Maximus, Fortunatus és Marcialis nevét is hozzátesszi, sőt Szent Jakab püspököt is hozzájuk sorolja aki pedig tudvalevőleg a mezopotámiai Nisibis püspöke volt.²⁶

Augusztus hónapban a martyrologium Hieronymia-

numban olvasunk először — kilencedikén — sirmiumi vértanuról, Szent *Rusticus*ról, akinek azonban csak a neve van megemlítve.

A római martyrologium Illyricumot két ízben is említi, tizennegyedikén és tizennyolcadikán, de mivel mindkét esetben praesest szerepeltet a bírói eljárás intézőjének, Szent Ursiciusnál még külön is megemlíti Maximianus császárt, akinek idejében Pannóniát nem igen lehet érteni Illyricum neve alatt, ezeket az adatokat bizvást mellőzhetjük.

Ellenben augusztus 29-én a martyrologiumok határozottan Sirmiumot mondanak. A római szerint : Sirmiumnál *Szent Bazilla* szűz (ünnepe), közelebbi adatot azonban itt sem találunk. Föl kell itt is tennünk a Diocletianus-féle üldözés idejét.

Szeptember hónap a pannóniai martirologiumban egészen üres. (A római martyrologiumban ugyan szerepel Pannónia ebben a hónapban is, ámde ez Szent Gellért csanádi (marosvári) püspök vértanúságának szól. Pannónia itt egész Magyarországot jelzi.)

Októberben szintén nem találjuk pannóniai szent ünnepének említését, de annál inkább fontos a következő hónap.

November nyolcadikán van a pannóniai kőfaragók: *Szent Simpronianus, Claudius, Nicostratos, Castorius és Simplicius* ünnepe. Rómában és általában a katolikus világban a (négy megkoronázott =) Quatro Coronati neve alatt ismerik és tisztelik őket. A martirologiumokban november hetedikén is szerepel a nevük, vagyis ünnepüknek vigiliáját is megülték.

Bőséges irodalom tárgyalja a még ma is megoldatlan kérdést, mi a viszony a Quatro coronati név alatt ismert vagy gondolt csoportok között. Ezekről más helyen szólunk. E helyen csak arra szorítkozunk, hogy passiójukról mondjunk egy-két szót.

E passió szövegéből nyilvánvaló, hogy nem közvetlenül a bírósági tárgyalásokon résztvett szemtanuk írták le, hanem szerzője Porphyrius actuarius a gleba, vagyis olyan írnok volt, aki a földek kataszteri fölmérésénél volt alkalmazva. Viszont a tárgyalás menetét, az események lefolyását szemtanuktól kellett hallania, mert előadásának közvetlensége, a benne előforduló földrajzi helymeghatározások pontossága, a benne szereplő személyek beállítása mind arra vallanak, hogy csak közvetlenül az események után, a tárgyi adatok pontos ismeretével készülhetett.

A passió túlnyomó nagy részének világos elbeszélésétől élesen különbözik az utolsó fejezet, mely későbbi hozzátoldás, nevezetesen Szent Sebestyén passiójának alkalmazása. És éppen ez a későbbi betoldás, mely az első részt is megcsonkította a végén és téves adataival az első rész hitelét is meggyöngítette, volt egyik oka a fentebb említett tudományos vitáknak.

A pannóniai kőfaragók passiójának Porphyrius-féle előadását²⁷ több kódex őrizte meg napjainkig. Legrégibb a párisi Bibliothèque Nationale-ban őrzött VIII. századi kézirat, mely egy római (valicellanei) latin kézirrattal együtt hozza a följegyző Porphyrius nevét is; a többi 13 kódexben, melyek közt a legrégebb a IX. századi veronai, a szerző megnevezése hiányzik. A fordítás a Bollandisták által közölt szöveg alapján²⁸ készült, mely a lectio variansokat is hozza. A szöveg a következő:

Kezdődik Szent Simpronianus, Claudius, Nicostratus, Castorius és Simplicius szenvedése.

Abban az időben, mikor Diocletianus császár Pannóniába érkezett, hogy a hegyekből az ő jelenlétében vágjanak különféle köveket, amikor az összes kőfaragókat összegyűjtötte, köztük történetesen nagyon ügyes és gyakorlott embereket talált, nevezet szerint Claudius, Castorius, Simpronianus és Nicostratus, akik bámulatosan kitűntek a kőfaragó mesterségben. Ezek titokban keresz-

tények voltak, akik megtartották Isten parancsait és amikor munkához fogtak a kőfaragó mesterségben, az Úr Jézus Krisztus nevében faragták a követ.

Történt egyik napon, hogy Diocletianus parancsot adott a kőfaragóknak, hogy készítsék el thasosi márványból a Napnak és négylovas kocsijának szobrát, mégpedig a kocsit minden hozzátartozóval, a lovakat, egyszóval az egészet egy darab kőből faragják ki. Erre az összes kőfaragók és munkavezetők gondolkodni kezdtek, hogyan lehetne megoldani ezt a művészi feladatot. És amikor a thasosi kőből kivágtak egy nagy tömböt, szobrásztudományuk sehogy sem tudott megfelelni Diocletianus császár parancsának, miért is a kőfaragók és a munkavezetők között több napon át folyt a vitatkozás.

2. Egyik napon mind a 622 kőfaragó és két munkavezető összejött a kivágott kőnél és kezdték vizsgálgatni a kő erezetét és hasadását, és a szokottnál hevesebb vitatkozás tört ki a kőfaragók és munkavezetők között. Ekkor Simpronianus bízva a hitben, melyet szívében ápolt, így szólt társaihoz: «Kérlek mindnyájatokat, bizzatok bennem és én Claudiusszal, Simpliciusszal, Nicostratusszal és Castoriuszszal, akikkel együtt tanultam a mesterséget, megtalálom, mit kell csinálni a kővel. És megfigyelve a kő hasadását, az Úr Jézus Krisztus nevében megkezdte a faragás munkáját. A munka szépen haladt és a császár parancsa szerint elkészült a Napnak 25 láb nagyságú szobra.

3. Jelentették ezt Diocletianus császárnak, aki nagyon megörült. Mindjárt meghagyta, hogy Pannónia számára templomot építsenek azon a helyen, melyet Kővérhegynek mondanak. Odavitette és ott állíttatta fel a szobrot és megaranyoztatta. És örömeiben azon a helyen égő- és illatáldozatokat mutatott be és nagy jutalmat adott a kőfaragóknak. Művészi munkájukban annyira gyönyörködött, hogy még többre vágyott és meghagyta, hogy a kőfaragók porphyrkőből faragjanak neki szobrokat és oszlopfeket.

Magához hivatta Claudiust, Simpronianust, Nicostratust, Castoriust és Simpliciuust, kegyesen fogadta őket és így szólt hozzájuk : «Azt akarom, hogy a ti művészi ügyességetek faragjon nekem oszlopfeket a porphyrkőből».

4. A parancs szerint el is mentek sok kőfaragóval és munkavezetővel. Mikor pedig megérkeztek a porphyre-hegyhez, melyet Tüzeshegynek mondanak, elkezdtek vágni egy negyven látnyi követ.

Claudius pedig mindeneket az Úr Jézus Krisztus nevében cselekedett. És mesterségében mindig sikerrel dolgozott. Simplicius ellenben pogány volt és bármit kezdett, minden dolga balul ütött ki. Ezért egyik napon Nicostratus megszólította Simpliciuust : Hogyan van az, testvér, hogy a te szerszámod mindjárt összetörik ? Simplicius erre így felelt : Acélozd meg, kérlek, az én szerszámomat, hogy ne törjön el. Claudius pedig válaszul ezt mondta : Add hát ide minden kőfaragó szerszámodat. És amikor odadta neki egész kőfaragó-késztségét, így szólt : Az Úr Jézus Krisztus nevében legyen ez a vas erős és ne törjön el munka közben. És ettől az órától fogva Simplicius az ő vasszerszámaival ép olyan jól és ügyesen kezdte végezni a kőfaragó munkákat, mint Simpronianus.

Ekkor Simplicius rendkívüli iparkodással és kitartással kezdte tudakolni Simpronianustól, hogy miféle erősítő szert használt, mert ezentúl sohasem törtek el a vasszerszámok, holott ezelőtt nem így szokott történni. Simpronianus meg Claudius egyszerre kérdezte : Hát csodálkozol, testvér, szerszámaid erősségén ? A mindenek Teremtője maga erősítette meg alkotását.» Simplicius Simpronianushoz fordult : Vajjon nem Juppiter isten teremtette-e mindezeket ? Mire Claudius így válaszolt : Testvér, bánd meg bűnödöt, mert Istent káromoltad, nem tudván, mit beszélsz. Isten, akiben hiszünk, maga teremtett mindeneket és az ő fia, a mi Urunk Jézus Krisztus és a Szentlélek. Mert akit te Istennek mondasz, miért nem látod át,

hogy azt mi faragjuk saját kezünkkel. Nem tudod-e, hogy amit mi olyan nagy művészettel faragtunk ki, maga is semmi ?

5. Ugyanazon a napon, mikor ők így vitatkoztak egymással, Diocletianus császár meghagyta, hogy a porphyrmárványból készítsenek neki domborművekkel ékes ivóedényeket. Ekkor Simpronianus, Claudius, Castorius és Nicostratus elkezdték vésni a kisebb-nagyobb ivóedényeket, melyekre igazán finom művészettel domborműveket és füleket faragtak.

6. Simpliciusnak pedig, akármilyen munkába fogott, újra minden eltörött. Ekkor odafordult Simpronianushoz : Kényszerítelek a Napistenre, mondd meg nekem, melyik az az isten, aki mindent teremtett, akinek a nevében ti a munkátokat szerencsésen végzitek ? Claudius erre ezt kérdezte Simpliciustól : Tetszik a te szívednek és lelkednek, amit mi csinálunk ? Simplicius pedig így válaszolt : Valami imádságot látok nálatok, amelyet titkon végeztek. Tanítsatok meg engem is erre a könyörgésre, mellyel ti Istenetekhez fordultok, hogy ezentúl is jó barátok lehessünk. Claudius erre megkérdi : No és önzetlen barátság van-e benned ? Felelé Simplicius : Bizony önzetlen, hiszen magatok is láttátok, hogy tizenöt esztendőn keresztül hogyan dolgoztam veletek. Mondá erre Simpronianus : Ha tudsz hinni, mi megmondjuk neked és te ügyességre teszel szert a munkában és elnyered az örök életet is. Simplicius erre így szólt : Vágyva-vágyom megismerni a ti Isteneteket és azért könyörgök hozzátok. Claudius pedig mondá : Nos tehát, mi bizalommal megmondjuk neked, hogy higgy a mi Urunk Jézus Krisztusban, Isten fiában és ha fölveszed a keresztséget, minden javadra fordul. Simplicius sürgetve kéri : Engedjétek hát minél előbb, hogy egy szív, egy lélek legyek veletek, mind a munkában, mind a hitvallásban.

Erre elindultak papot keresni. És találtak egy püspököt,

akit tömlőcben, bilincsek közt őriztek. Ennek neve Cyrilus volt, akit Krisztus nevéért vasraverve Antiochiából hurcoltak ide és három év óta sok veréssel gyötörték. Ehhez jött éjjel Simpronianus, Claudius, Nicostratus és Castorius meg Simplicius és sok más hitvallóval együtt bilincsekbe verve találták őt. És odajárulva Szent Cyrilushoz, térdre borultak előtte és kérték, hogy keresztelje meg Simpliciuszt. És amikor ezt Szent Cyrillus meghallotta, nagy öröm töltötte el a lelkét és így szólt Simpliciuszhoz : Fiam, légy rajta, hogy teljes lelkedből higgy és mindennek javadra fognak fordulni.

7. Claudius, Simpronianus, Nicostratus és Castorius most elmondotta Szent Cyrillusnak, hogy és mint volt a dolog a szerszámokkal. És ekkor szent Cyrillus hálát adott a mindenható Istennek és mondá Simpliciusznak : «Fiam, munkád közben láttad Isten erejét, most már csak bizalommal higgy.» Simplicius könnyekre fakadva felelé : És mit kívántok, hogyan mutassam ki azt, hogy én hinni akarok ? Szent Cyril püspök pedig mondá : «Úgy, hogy higgy a Jézus Krisztusban, a mi Urunkban, Isten fiában, a minden dolgok Teremtőjében és vess el minden kézzel faragott bálványt».

Simplicius erre letette a hitvallást, amelyet az Egyház a katekumeneknek rendelt : Erősen hiszem, hogy Jézus Krisztus valóban maga az igaz Isten.

És amikor ez megtörtént, a püspök ott a börtönben megkeresztelte őt szokás szerint az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében és elbocsátotta őket. Ők pedig visszatértek munkájukhoz.

8. A porphyrkőből faragni kezdték az ivóedényeket és domborművekkel meg akanthus levelekkel díszítették. És amely órában belefogtak a munkába, keresztet vetvén magukra, a Jézus Krisztus nevében kezdtek dolgozni. Az egyik munkavezető azonban szemmel tartotta őket és amikor látta, hogy keresztvetés nélkül semmibe sem

fognak, hanem óránként munkaközben is Krisztus jelével jelölik meg magukat, erősen felindult és haraggal telve így szólt : Bűbájós mesterkedés ez, mert ez a csodálatos jel a kegyetlenség jele és ti mindent általa műveltek szerencsésen.

Claudius megfelelt neki : Nem tudod, munkavezető (uram), hogy ez a jel, mely a kegyetlenség jele volt, az örök életre viszi azt, aki hiszen benne?

A munkavezető erre így válaszolt : Nem vezethet életre a kegyetlen halál, hanem az ideig tartó megtartóztatás által lehet eljutni az életre.

Claudius nem hagyta annyiban : Az én Uram Istenem, Jézus Krisztus maga mondotta : aki megtalálja lelkét, elveszti azt és aki én miattam veszti el lelkét, megtalálja azt.

A munkavezető mindjárt kérdezte : Tehát ti is Krisztus követői vagytok és őt imádjátok?

Claudius megvallotta : Csakugyan az Ő jelével és erejével végezzük minden munkánkat, mert erre tanított minket a népek mestere, Szent Pál apostol mondván : Bármit cselekedtek, az Úr nevében cselekedjétek.

A munkavezető tovább kérdezte : Miféle úr nevében?

A kérdésre Simpronianus felelt : A mi Urunk Jézus Krisztus nevében.

A munkavezető most hozzá fordult : De ha ő isten vagy úr, hogyan lehet az, hogy neki is meg kellett halnia?

Simpronianus erre is megfelelt : Jól mondd, hogy meghalt. De ha tudod, hogy meghalt, azt már nem hallottad, hogy föltámadt?

9. Míg ők így vitatkoztak, a kőfaragó munkások között sokan hinni kezdtek a jámbor Simpronianus szavában és tanításában. Mondogatták is egymás között : Nekünk is jobb lesz, ha munkánkban segítséget és erőt nyerünk annak neve által, aki meghalt és feltámadott.

10. Ezalatt Claudius, Simpronianus, Nicostratus és Castorius keze munkájával elkészültek a Diocletianus-

rendelte porphyredények, melyeket fülekkel és domborművekkel díszítettek. El is vitték őket megmutatni Diocletianus császárnak. Minden tetszett neki, meg is tetézte a jutalmat Simpronianusnak, Claudiusnak, Castoriusnak és Nicostratusnak. És mondá nekik Diocletianus: kívánom, hogy porphyrkőből készítsenek nekem leveles oszlopfőkkel ékes oszlopokat és a munka Claudius, Simpronianus, Nicostratus és Castorius szava szerint menjen.

11. Amikor ezt a munkavezetők meghallották, méltatlankodni kezdtek. Ámde Diocletianus parancsa nagyon sürgette őket. Elmenvén tehát a hegyhez, kijelöltek egy kőtömböt, hogy azt vágják ki. Azután imádkoztak és megjelölték Krisztus keresztjének jelével. Rendelkeztek is, dolgoztak is és a követ így kezdték vágni oszlop formájára a kőfaragó munkások. Így dolgoztak minden nap három hónapon át.

12. És amikor az egyik csodálatosan tökéletes művész szépségű oszlop elkészült, a munkavezetők így szóltak Claudius-, Simpronianus-, Nicostratus-, Castorius- és Simpliciuszhoz: Ti már bőséges jutalmat kaptatok, fogjatok hozzá más oszlop faragásához. Miért akartok ti beleavatkozni a mi munkakörünkbe? — Ők pedig öten egyszerre kiáltották: A mi Urunk, Jézus Krisztus nevében, akiben bízunk, kifaragjuk mi azt a másik oszlopot is, úgy mint az első. És egész lélekkel nekifeküdve a munkának, huszonhat nap alatt kifaragták a másik oszlopot.

A munkavezetők dúltak-fúltak mondván: Nem lehet ez más, hanem csak bűvészkedő ráolvasás (eredménye). Ők pedig a különféle alakú faragványokat készítve szorgalmasan dolgoztak és a munka pompásan haladt azoknak utasításai szerint, akik nem a mérnöki tudományokban való jártassággal cselekedtek bármit, hanem kitűnő munkájukat Krisztus nevében végezték.

Ezt látva, a munkavezetők jelentést tettek Diocle-

tianus császárnak, mondván: Fölséges császár, világ ékessége! Fölséged bölcs parancsa, melyet a megjelölt hegy bányáihoz intézett, elrendelte, hogy Fölséged palotájának csodálatos díszítésére kitűnő követ faragjanak. Sok fáradsággal el is készült a sok munka, nevezetesen az oszlopok. Mire Diocletianus császár ezt mondta: Igazán gyönyörködöm ezeknek az embereknek ügyes munkájában. Mind az ötöt bemutatta magának és vidáman így szólt: A hatalmas istenekre mondom, elhalmozlak benneteket gazdag ajándékokkal, de még csináljatok nekem szobrokat ebből a porphyrhegyből. És újra Victoria, Cupido szobrokat és ivóedényeket rendelt, mindenekelőtt pedig Asklepios szobrát.

13. Az ivóedényeket, Victoriákat, Cupidokat meg is csinálták, Asklepios szobrát ellenben nem készítették el. Néhány nap múlva bemutatták a különböző díszítésekkel faragott szoborműveket.

Diocletianus ismét megörült az ügyes kőfaragó munkának és így szólt Claudius-, Simpronianus-, Nicostratus-, Castorius- és Simplicius-hoz: Örömmel látom buzgó művészi munkátokat, de miért nem igyekeztétek kifaragni Asklepiosnak, a minden gyógyulás istenének szobrát? Menjetek békével és iparkodjatok elkészíteni ezt a szobrot, azután faragjatok vizetokádó oroszlánokat meg sasokat, szarvasokat és mindenféle állatokat.

Ők pedig szokásuk szerint legottan dolgozni kezdtek és meg is csináltak mindent, Asklepios szobrát kivéve.

Négy hónap múlva a munkavezetők előterjesztést tettek Diocletianus császárnak, hogy tekintse meg a kőfaragók munkáját és ő elrendelte, hogy mindent a térre nozzanak. És amikor odavittek, Asklepios szobrát nem mutatták be, jöllehet Diocletianus megrendelte.

14. És amikor a császár nagy sóvárogva kereste, a munkafelügyelők ezt jelentették: Legkegyelmesebb, mindenkor fölséges császár, aki minden embert szeretsz és a

békének vagy barátja, tudja meg Fölséged, hogy azok, akiket Fölséged kedvel, keresztények és mindazt, amit megparancsolnak nekik, Krisztus nevében végzik.

Diocletianus császár erre így válaszolt: Ha mindaz, amit Krisztus nevében végeznek, nyilvánvalóan egyszerű munka, az nem botrányos, hanem inkább becsületükre válik.

A munkavezetők azonban nem tágítottak: Elfelejtetd, legkegyelmesebb császár, hogy botrányos gondolkodásuk miatt nem engedelmeskednek Fölséged parancsainak és azért nem akarták kimutatni művészi ügyességüket Aesculapius isten szobrának elkészítésében.

Diocletianus erre kiadta a rendeletet: Vezessék hozzámm ezeket az embereket.

15. És amikor Claudius, Simpronianust, Castoriust, Nicostratust és Simpliciuszt odahívták, Diocletianus így szólt hozzájuk: Tudjátok, hogy mennyire kegyelmes voltam hozzátok, milyen kegyes jóakarattal szerettelek benneteket és milyen szeretettel pártfogoltalak. Miért nem engedelmeskedtek hát parancsaimnak, hogy porphyrykőből faragjátok ki nekem Asklepios isten szobrát?

Claudius erre így felelt: Mindenkor kegyelmes, Fölséges Urunk! Mi mindig engedelmeskedtünk Fölségednek és szolgálunk mint dicsőséges urunknak. A legnyomorúságosabb embernek a szobrát azonban sohasem készítjük el, mert írva van: Hasonlók legyenek hozzájuk azok, akik csinálják és mindnyájan, akik bennük bíznak.

Feldühödtek erre ellenük a munkavezetők és így szóltak Diocletianushoz: Mindenkor legkegyelmesebb, Fölséges Császár! Ime látod elvakultságukat, hogy milyen hetyke hangon beszélnek Fölségeddel?

Diocletianus azonban ezt mondta nekik: Nem szidni kell az ügyes munkásokat, hanem inkább biztatni.

A munkavezetők erre így feleltek: Akkor hát engedelmeskedjenek Fölséged parancsának vagy pedig gondos-

kodunk munkásokról, akik Fölséged akarata szerint cselekednek.

Diocletianus megkérdezte: Akadnak ezeknél különb művészek?

A munkavezetők ráfelelték: Majd mi gondoskodunk olyan emberekről, akik készségesen engedelmeskednek.

Diocletianus erre kimondotta: Ha gondoskodtok, hogy ebből a kőből kifaragják Aesculapius szobrát, akkor ezeket a fölségsértésért járó büntetés sújtja, azok pedig nagyok lesznek a mi fölségünk előtt.

16. A munkavezetők most faggatni kezdték Claudius, Simpronianust, Nicostratust, Castoriust és Simpliciuist: Miért nem engedelmeskedtek munkátokban a fölséges Diocletianus császár parancsának és miért nem tesztitek meg az ő akaratát? — Claudius erre így felelt: Mi nem káromoljuk a mi Teremtőnket és nem cselekszünk lelkiismeretünk ellen, nehogy bűnösöknek találtsunk az ő színe előtt. — A munkavezetők ujjongtak: Most már nyilvánvaló, hogy keresztények vagytok. Castorius meg is vallotta: Úgy van, mi keresztények vagyunk.

Ekkor a munkavezetők más kőfaragó munkásokat választottak és velük faragtatták ki Asklepios szobrát proconnesosi márványból. Ezek harmincegy nap múlva a munkavezetők elé vitték a szobrot. A munkavezetők erre jelentették Diocletianus császárnak, hogy elkészült Asklepios szobra. Diocletianus pedig maga elé hozatta a szobrot.

17. És amikor megnézte a szobrot, csodálkozva kérdezte: Azoknak a művészi munkája ez, akiknek szobrász ügyessége annyira tetszett nekünk? A munkavezetők pedig így feleltek: Szentséges fejedelem és mindenkor Fölséges Császár! Azokról, akiket Fölséged legkiválóbbaknak mond a kőfaragó művészetben, vagyis Claudius, Simpronianus, Nicostratus, Castorius és Simpliciusról tudja meg Kegyelmes Urunk, hogy fölségsértő keresz-

tények és babonás ráolvasásaikkal az egész emberiség gyalázatára váltak.

Diocletianus császár erre így határozott : Ha a jogos parancsoknak nem engedelmeskedtek és igaz, amit ti elibém adtatok, viseljék el a fölségsértésért járó büntetést. És meghagyta az egyik, Lampadius nevű tribunusnak, hogy szóbeli vizsgálattal hallgassa ki őket meg a munkavezetőket, mondván : A kihallgatás eredménye szerint vesd vizsgálat alá őket és ha hamis tanuskodás vádja bizonyulna valamelyikre, vegye el megérdemelt büntetését.

Lampadius tribunus ekkor a Nap temploma előtt felléltatta bírói székét, odahivatta a kőfaragó üzem összes munkásait, azután Simpronianust, Claudius, Nicostratus, Castoriust és Simpliciuszt meg a munkavezetőket és a tömeg előtt hangos szóval így kezdett beszélni : Legkegyelmesebb uraink és császáraink parancsba adták, hogy a munkavezetők és Claudius, Simpronianus, Castorius, Nicostratus és Simplicius között kiderítvén az igazságot, megállapítsuk, hogy vajjon igazmondó volt-e a felek vádaskodása.

Erre a kőfaragó munkások, kiket az irigykedő munkavezetők már fölizgattak, mindnyájan kiabálni kezdtek : A legkegyelmesebb császár üdvösségére, vidd el a fölségsértőket, öld meg a bűbájosokat !

18. Látván pedig Lampadius tribunus, hogy a munkások irigységből kiabálnak, így szólt : Az ügy még nincs letárgyalva ; hogyan mondhatnám ki az ítéletet?

De a munkavezetők nem hagyták annyiba : Ha nem bűbájosok, imádják hát a császár istenét.

Lampadius tribunus erre tüstént kiadta a parancsot Simpronianus, Claudius, Castorius, Nicostratus és Simpliciusnak : Imádjátok a Napistent, hogy semmivé tegyék a munkavezetők szándékait.

Ámde ők így válaszoltak : Mi sohasem imádtuk azt,

amit a mi kezünk csinált, ellenben imádjuk az ég és föld Urát, aki örök parancsoló és örök Isten, az Úr Jézus Krisztus.

A munkavezetők fölkiáltottak: Ime, megtudtad az igazságot, vidd hírül a császárnak.

Ekkor Lampadius az állami börtönbe záratta őket. Kilenc nap múlva pedig kihallgatást nyervén a történetekről jelentést tett Diocletianus császárnak.

De ugyanezen a napon a munkavezetők is bevádolták őket, gyűlölködve mondván a császárnak: Ha ezek kiszabadulnak, megsemmisül az istenek iránt való tisztelet.

Diocletianus császár haragra lobbant: A Napistenre esküszöm, hogyha nem áldoznak a régi szokás szerint a Napistennek és nem engedelmeskednek a parancsnak, különb-különb válogatott kínzásokkal fogom őket elpusztítani.

19. Lampadius tribunus nemsokára elrendelte, hogy a következő napon a Nap temploma előtt ugyanazon helyre állítsák őket (mint első alkalommal). És Lampadius tribunus kiadta a parancsot: Vezessék elő mindkét felet: a munkavezetőket és a kőfaragókat. És amikor már ott voltak, Lampadius tribunus így szólt: Jöjjenek elő a vádlók és mondják meg, mit kell vétküknek felelni.

Amikor pedig a munkavezetők előléptek, egy Crisolithus nevű munkavezető ezt mondotta Lampadius tribunusnak: Amit már jól tud a te bölcs belátásod, mit akarod még jobban megismerni?

Lampadius tribunus erre megkérdezte Claudius, Nicostratust, Simpronianust, Castoriust és Simplicius: Tudjátok, hogy mit parancsoltak a legkegyelmesebb császárok?

Ők ötven pedig ezt mondták: Nem tudjuk.

Az most kijelentette: Hogy áldozatok a Napistennek és adjátok meg a tiszteletet a régi isteneknek.

Claudius erre így felelt: Mi tiszteletet a mindenható

Istennek és az ő fiának, Jézus Krisztusnak adunk ; az ő nevébe vetettük mindig reményünket és bízunk benne, hogy a sötétségből világosságra jutottunk !

Lampadius megkérdezte : De van-e olyan fényes világosság, mint az isteni Napé?

Claudius erre is válaszolt : Krisztus, aki a Szentlélektől és Szűz Máriától született, aki világosságot ad a napnak és a holdnak és minden embernek, aki e világra jön. Ő maga a világosság és benne nincsen sötétség.

Lampadius tribunus ekkor így szólt : Kérlek és figyelmeztetlek benneteket, ne irtsátok ki Diocletianus császár szívéből az ő nagy szeretetét és kegyes jóakarátát. Ti jobban tudhatnátok, hogy legkegyelmesebb császáruk annyira kegyes minden ember iránt, hogy mindenkit akkora szeretettel becsül, mintha testvérei és fiai volnának ; legjobban pedig azokat, akik tisztelik az isteneket.

Simpronianus azonban társaival együtt így szólott : Legkegyelmesebb császáruknak csak annyiban lehet gondja az emberekre, hogy ezzel meg ne bántsa az ég Istenét, aki mindeneknek teremője. Mert nekünk van gondunk arra, hogy el ne vesszünk a másvilágon, ahol a tűz ki nem alszik.

Lampadius tribunus fontolóra vevén Diocletianus parancsát, ismét jelentést tett Diocletianusnak, hogy mit végzett.

Ekkor Diocletianus meggondolván, mennyire ügyes művészek, ezt a parancsot adta Lampadius tribunusnak : Ha ezután sem hajolnak meg és nem áldoznak a Napistennek, skorpiókkal korbácsolj meg őket ; ha pedig engedelmesskednek, vezesd őket színem elé.

20. Őt nap múlva Lampadius ismét bírói székébe ült ugyanazon a helyen a Nap temploma előtt és meghagyta, hogy a törvényszolgák vezessék be őket és mutassák meg nekik a sok, rettenetes kínzóeszközt. Azután így szólott hozzájuk : Hallgassatok rám és kerüljétek el a kínzást.

Legyetek engedékenyek és barátai a nemes császárnak és áldozatok a Napistennek. Mert veletek már nem lehet szelíd szóval beszélni.

De Claudius és társai nem vették el a bátorságukat, mondván: Nem ijedünk meg a kínzásoktól és nem hajlunk meg a hízélgésre, hanem csak az örökké tartó kínoktól félünk. Mert tudja meg Diocletianus császár, hogy mi keresztények vagyunk és ettől a vallástól mi soha el nem állunk.

Lampadius tribunus erre megharagudott és megparancsolta, hogy vetköztessék le és skorpiókkal verjék őket, miközben a törvényszolgák ezt kiáltották: Ne merjétek megvetni a császárok parancsait.

Lampadiust azonban abban az órában elragadta az ördög és a bírói székben ülve kilehelte lelkét.

Ezt hallva felesége és családja, nagy jajveszékeléssel a munkavezetőkhez futottak, úgyszólván ez Diocletianusnak is fülébe jutott.

Amikor ezt Diocletianus meghallotta, nagy haragra lobbant és féktelen dühében elrendelte: készítsenek ólomkoporsókat, zárják bele őket elevenen és dobják a folyóba.

Ekkor egy Nicitius nevű törvényszéki tanácsos (togatus), aki bírótársa volt (Lampadiusnak), végrehajtotta Diocletianus császár parancsát.

Ólomkoporsókat készíttetett, mindnyájukat elevenen beléjük zárta és a folyóba dobatta.

Szent Quirillus püspököt, mikor ezt a börtönben meghallotta, nagyon megrendítette és Istenhez költözött.

Szenvedtek pedig a szent vértanúk november nyolcadikán.

21. E napokban Diocletianus eltávozott innen Sirmumban. 42 nap múlva pedig egy Nicodemus nevű keresztény a holttestekkel együtt kiemelte a koporsókat és saját házában helyezte el.

22. Diocletianus pedig tizenegy hónap múlva Sirmumból Rómába ment és azonnal meghagyta, hogy Traianus thermáinál Asklepiosnak templomot építsenek és proconnesosi márványból készítsék el a szobrát. Mikor ez készen volt, elrendelte, hogy minden gyógyulást, mely e templomban történik, érc táblákra jegyezzenek föl és hogy az összes katonákat, különösen pedig a római rendőröket kényszerítsék, hogy Asklepios szobránál tömjénfüsttel áldozatot mutassanak be.

És amikor mindenkit odaparancsoltak, négy főtisztet (cornicularius) is odarendeltek. Amikor pedig ellenkeztek, jelentették Diocletianusnak. Ez megparancsolta, hogy közvetlenül a bálvány előtt ölmos korbácsokkal addig verjék őket, míg meghalnak. És valóban addig verték őket, míg ki nem lehelték lelküket. Testüket a templom elé a kutyáknak dobatta és a holttestek ott is feküdtek öt napon át.

Ekkor Szent Sebestyén Meltiades püspökkel éjnek idején fölszedte a holttesteket és a via Labicana mellett három mérföldnyire a várostól, más szentekkel együtt homoksírba temette.

Minthogy pedig ez ugyanazon a napon, vagyis november nyolcadikán, de két év múlva történt és az ő nevüket sehogy sem tudták megtalálni, Szent Meltiades püspök elrendelte, hogy az ő napjukat is Szent Claudius, Nicostratus, Simpronianus és Castorius neve alatt tartsák.

Irta e passiót Porfyreus, a földadó kivetésénél alkalmazott írnok (censualis a gleba actuarius).²⁷

Novemberről lévén szó, nem mulaszthatjuk el megemlíteni Szent Márton toursi püspöknek, a pannóniai Sabaria nagy szülöttének tizenegyedikén tartott ünnepét, bár mindjárt hozzá kell tennünk, hogy az ő élete csak csekély részben folyt le Pannóniában és nem Diocletianus idejével egykorú.

December hónapban tudomásunk szerint a Diocletia-

nus-Galerius üldözés idejéből nem maradt ránk pannóniai vértanúság emléke, hacsak nem vesszük ide Szent Anasztázia nevét, aki a vértanu-passiók szerint Sirmiumban került az üldözők kezére, Diocletianus császárnak, illetve Illyricum praefectusának hatalmába, akik hosszú fogság után kegyetlenül kivégeztették. Ünnepe Urunk születése napján, december 25-én üljük, amikor is a hajnali mise a régi római missalék szerint Szent Anasztázia vértanuról szólt, manapság pedig ú. n. commemoratio szól a sirmiumi vértanuról.

Amikor azonban befejezzük a Diocletianus-féle üldözés keresztény áldozatainak felsorolását, nem mulasztathatjuk el hangsúlyozni, hogy a felsoroltak csak azok, akiknek emléke ránk maradt. De hányan voltak vagy lehettek Pannóniában, akiknek vértanu-érdemeiről és dicsőségéről nem tudunk mi, késői keresztény utódok, de akiknek nevei örök betűkkel vannak beírva az élet könyvébe!

És hiába győzött a kereszt a Tiberis Mulvius-hídja mellett. A keresztények üldözése még mindig nem szűnt meg.

A kereszténységet szabadsághoz juttató Nagy Konstantin császár uralkodótársa, Licinius, a milanói edictum után is pogány maradt. Érdekesen illusztrálja ezt a romániai Salsoviában felállított emlékkő, melynek felírása szerint «a szent Napistennek szobrához a felállítás napján minden esztendőben kell a salsoviai táborban működő praepositusnak és különítménynek tömjénnel, gyertyával és italáldozattal könyörögni a mi uraink Licinius augustus és Licinius caesar szent parancsa értelmében. Valerius Romulus katonai parancsnok, főméltóságú férfi (vir perfectissimus dux) leírta a parancsot». (Anal. Boll. 1920. 401—402.)

Ez az írás önmagáért beszél. Ebben már benne van, hogy Licinius megkívánja a pogány istenek előtt való

áldozatot. Tekintet nélkül arra, pogány-e a helyi parancsnok és a Salsoviában állomásozó katonai különítmény, avagy keresztényektől követeli-e az ilyen vallási ténykedést. Az ilyen rendeletnek természetes következménye az üldözés, mely csakhamar ki is tört a keresztények ellen.

Pannóniából való áldozatokról nincs tudomásunk, csak singidunumi (belgrádi) vértanukról, ámde Singidunum keresztényeinek sorsa már közelségénél fogva is jellemző Pannónia állapotára. Hermylus és Stratonicus vértanuk passiója eredeti formájában nem maradt ránk. Van azonban egy, valószínűleg VI. századi passió ismeretlen görög szerzőtől, mely azonban szintén alig ismeretes.²⁸ E rövid kis passiót a X. században élő Metaphrastes (= Átalakító) Simeon sok mással együtt teljesen átírta, de még az ő bőbeszédű előadása is élenként érezteti a két szent szenvedéseinek szörnyűségét, a szenvedések elviselésében mutatott lelki erejük nagyságát.

Eszerint amikor Licinius császár kiadta a rendeletet, hogy a pogány isteneket istentiszteletekkel és áldozatokkal tiszteljék, sok keresztényt följelentettek a császárnál. Így Hermylus «diakonust» is följelentette egy katona azzal, hogy gyalázza az isteneket és a császárt. Licinius maga elé hívatta Hermylust és megkérdezte: keresztény-e. Hermylus bátran megvallotta hitét, mire a császár arcát verette és három napra börtönbe vetette. Három nap múlva Licinius újra bírói széke elé hívatta és amikor újra állhatatos maradt, kegyetlenül megvesszőztette és ismét sötét börtönbe záratta. A következő napon újra Licinius elé állították és mikor újra megtagadta a pogány isteneknek való áldozatot, háromágú korbáccsal a hasát verték, majd pedig vaskarmokkal szaggatták. Szenvetésén megindultak a nézők és Stratonicus, a börtön őre nem tudta visszafojtani könnyeit. Ezt tüstént jelentették a császárnak, aki most Stratonicust maga elé állította és megkérdezte: barátja-e Hermylusnak? Stra-

tonicus nem tagadta, sőt keresztény hitéről is nyíltan bizonyosságot tett. A császár erre egész testét végigverette, majd pedig börtönbe vetette.

Hermylus kínzása a következő napon újra kezdődött, de újra eredményetlenül, mire Licinius arra ítélte, hogy a Dunába fojtsák. Stratonicut a császár szintén hiába iparkodott hitétől eltántorítani, amiért őt is hasonló halálra ítélte. A bakók hálóba csavarva a vízbe dobták őket, de tetemeik a harmadik napon előtűntek. Jámbor férfiak rájuk bukkantak s ekkor azok, akiknek feladatuk volt az elhunyt szentek testéről gondoskodni (venerari), kegyelettel eltemették a két vértanút Singidunum városától 18 római mérföldnyire (stádiumnyira).

Jegyzetek.

¹ Még az sincs kizárva, hogy egyes vértanuk halála nem Diocletianus idejére esik. Mivel azonban Diocletianus keresztényüldözése volt a legáltalánosabb és legvéresebb, az egyéb időbeli megjelölés nélkül szűkölködő adatokat az ő korára kell tennünk.

² Ennek az üldözésnek tartama alatt tizedelték meg Galliában kétszer is a thebai légiót, ekkor szenvedtek vértanuhalált az albanói vértanukatonák és a művészi képekről, szobrokról is ismert Szent Sebestyen, római vértanu-tribunus.

³ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae ed. H. Delehaye Bruxelles. 1902.

⁴ Quentin : Les martyrologes historiques du moyen âge. Paris. 1918.

⁵ Martyrologium Romanum ... Gregorii XIII. Pont. Max. iussu editum Caesaris Baronii ... notationibus illustratum. Antverpiae MDCXIII. — Asserimus Apostolicam Sedem non indicare inconcussae esse et certissimae veritatis, quaecumque in Martyrologium Romanum inserta sunt.

⁶ Feriale ecclesiae Romanae, mely még 336-ra megy vissza ; Furius Dionysius Philocalus írta le 354-ben. Néhány mártír nevét is fönntartotta, pannóniai vonatkozások is vannak benne. — Ezzel kapcsolatban említhetjük meg a pápák élettörténeti adatait foljegyző Liber Pontificalist (kiadta Duchesne : Le Liber Pontificalis I. II. Paris. 1886. 1892.).

⁷ Ide tartoznak az ú. n. itinerariumok (Malmesbury VII. k., Einsiedeln és Salzburg VIII. k.); ezeknél is régebbiek az epitome de locis sacris martyrum (VII. k. eleje) és a catalogus oleorum Joannis abbatis (600 körül).

⁸ Acta Sanctorum Mensis Januarii I. Bruxelles 1863. 80.: Sirmia Maximiani, Acutionis, Timothei, Herissi, Artaxi, Viti, Acuti, Tobiae, Eugendae (jan. 2.); u. o. 324: Apud Sirmiam Anastasi (jan. 6.); u. o. 470: Et in Sirmis Anastasi, Jocundi, Ratitis, Petri, Flori, Tilis, Floriani, Tatiae (jan. 8.).

⁹ Az ünnep napja nem egészen világos. A Martyrologium Hieronymianum kéziratai febr. 22-re is jelzik szent Senerus (Senerus) ünnepét még pedig a berni kódexben egyedül, az epternachiban XVI, a wissenburgiban LXII. és az excerptaban LXXII (Reichenauban 71) mással. De ugyanezek jelzik a következő napon is Reichenauban Senerotes, az excerpta szerint Sinerus monachus és vértanú nevével, a többi három Senerotus (Senerotes) mellett Antigonus, Rutulust és Libiust említ. Végül a muncheni hiányos kézirat február 24-én hozza: Sirmis sirenotis erotis adattal.

Ez utóbbit figyelmen kívül hagyva, azt állapíthatjuk meg, hogy ennek a szentnek nemcsak ünnepét, hanem előünnepét, vigiliáját is megülték, azért van a kétszeri említés.

A Martyrologium Rom. csak 23-án emlékezik meg Sirenus monachus- és vértanúról.

¹⁰ Acta Sanctorum mensis Februarii III. 369—72. Ruinart: Acta sincera. Augustae Vindelicorum 1802—3. III. 154—156.

¹¹ Corpus Inscriptionum Latinarum III. 10232, 10233; Balics i. m. 93. — Az egyes sírköveken jelezni szokták — mint ma is — az elhunyt korát; Flavius Sanctus életkora csak körülbelül van jelezve: plus—minus L = több vagy kevesebb ötvennél, körülbelül ötven. (Balicsnál L helyett A található.)

¹² A berni kódex szerint: VII. kl. Apl. In Sirmia Munati presbiter Delingi donis (helyesen: De Singiduno) cum sirmium fugisset comprehensus est et missus e in fluiu nono lapide inuenta est corpus eius et maxime uxoris es. A többi források egészen röviden emlékeznek meg róluk; Usuardus és mások szerint a tengerbe fojtották őket.

¹³ Epternachi kódex: nicom sirni herenei epi imar; a wissenburgi szerint: In nicomedia firmi herenei epi.

¹⁴ Epternachi kódex: sirni donati syxti victori gagi rosinae moderatae It romanae secundi et aliorum VII; a wissenburgi szerint in syrmia rofinae moderatae romanae secundi cum aliis VII.; ámde ugyanennek folytatásképpen találjuk... in aff (rica) epifani epi donati syxti rofini, moderati et aliorum x (XI). — Érdekes példája a másolók túlságos buzgóságának.

¹⁵ Acta Sanctorum mensis Martii III. 684—85.

¹⁶ A berni kódex szerint : Nicomedia Firmi Berenei epi ; az excerpta valamivel világosabb : Nicomedia Sirmii Herenei episcopi.

¹⁷ Acta Sanctorum mensis Martii III. 553—555.

¹⁸ Ruinart i. m. II. 419—422.

¹⁹ Ruinart Basentis hidjáról beszél, ezt pedig Bacuntiumnak vagy Boswettának (Bosut) veszi. Ez tehát pontosan meghatározná a kivégzés helyét, mert Sirmium csakugyan a Bosut közelében fekszik és ez a víz nem sokkal alább ömlik a Szávába.

²⁰ A lector hivatala az ú. n. kisebb rendek közé tartozott. Föladata az istentiszteletek, az egyházközségi gyülekezetek alkalmával felolvasni az illető ünnepekre előírt szentírási vagy más szövegeket.

²¹ Ruinart i. m. II. 424—428.

²² I. Valentinianus született 321-ben, császár lett 361-ben és 375-ben halt meg Brigetióban (Ószőny).

²³ A Szent Eusebiusra vonatkozó részlet, mint fentebb láttuk, tévedésből került Szent Pollio passiójába. — Eusebius Kisásziába, Nicomediába való, nem cibalaei puspök volt.

²⁴ A Martyrologium Hieronymianum kéziratai szerint V. Idus Mai In Sirmia Montianiani (Mortani).

²⁵ A szent vértanu ereklyéinek történetére vonatkozóan a II. rész külön fejezetében számolunk be arról az irodalmi vitáról, mely a mult század utolsó évtizedében fejlődött ki és mindekkoráig nem nyert megnyugtató megoldást.

²⁶ Ugyancsak meglepő, hogy a martyrologium Hieronymianum másolója Szent Jakabból Nicivis püspököt csinált, aki «életében (in corpora) sok csodát művelt és Noé bárkáját a hegyen egyedül látta, senki más azok közül, akik vele együtt mentek, (másnak) nem volt megengedve, hogy lássa». Ez természetesen semmiféle hivatalos Martyrologiumban nem szerepel.

²⁷ Porphyriuson kívül, illetve az ő följegyzéseit sokszor átalakítva, helyesebben elrontva a pannóniai kőfaragó vértanuk passióját megírta Petrus nápolyi levita (subdiaconus is) Petrus nápolyi puspök számára. X. századi munkája a XI. századi cassinói kódexben maradt ránk. Van még hat más kódexe is.

Acta Sanctorum Novembris. Tomus III. Bruxellis 1910. 762—779. U. o. Bilinguis kiadás latinul és görögül ; ámde a görög szöveg nem sok jelentőséggel bír. — Magyarra némi kihagyásokkal — Wattenbach szövege (1870) alapján Balics Lajos fordította. (A kereszténység tört. hazánk területén I. Bp. 1901. 65—74.)

²⁸ Egy párisi kódexben (Cod. Paris. Graec. 513, 212 l.). A híres Bollandista Delehayé néhány sort közölt belőle a Saints de Thrace et de Mésie (Analecta Bollandiana 1912) c. művében.

Néhány vonás az első századok keresztény egyházainak életéből.

ALÁN nem lesz érdektelen az első századok keresztényeinek hitéletéről néhány adatot ez alkalommal közölni, különös tekintettel azokra a jelenségekre, melyek a pannóniai vértanúk életével, illetve vértanúságával kapcsolatosak s így bizonyosan részletesebb ismertetést is kívánnak.

A keresztény hitélet első aktusa, a kegyelmi élet alapföltétele akkor is a keresztség szentségének fölvétele volt.

Ismeretes ugyan, hogy a kisgyermekek keresztelését már Szent Ágoston apostoli hagyománynak és tanításnak mondja és Alexandriai Szent Ciril külön is beszél az olyan gyermekkeresztelezésről, melyben a keresztelendő még nem tud beszélni. Pannóniában gyermekkeresztelezésről konkrét adatunk nincs. Csak következtethetjük, hogy e szokás nálunk is megvolt ; erre azonban csak akkor került sor, ha a gyermek szülei már régóta keresztények voltak, tehát keresztény nevelése biztosítva volt.

Ha felnőtt jelentkezett keresztelésre, először alapos vizsgálatnak vetették alá, mely a jelölt erkölcsi előéletére és arra vonatkozott, hogy milyen szándékból óhajt keresztény lenni. Egyes foglalkozások (pogány papság vagy segédkezés az áldozatoknál, nyilvánosházak tulajdonosai, kéjnök, cirkuszi gladiátorok stb.) már eleve kizárták a fölvételt : az illetőnek más pályát kellett választania. Ide tartozott a szoborfaragás is, ha az illető pogány istenek szobrait készítette.

Ha a vizsgálat megnyugtató eredménnyel járt, neve-

zetesen a jelentkező őszinte bánatot mutatott esetleges régi bűneivel szemben, keresztény hitűjonc, hittanuló, katechumen lett belőle.

A jelöltség, a katechumenátus rendszerint hosszabb ideig, évekig tartott; akadtak, akik csak közvetlenül haláluk előtt vették föl a keresztséget (N. Konstantin), de különösen szükség (üldözések) esetében e katechumenátusra csak órákat számíthatunk. Így pl. Szent Quirinus egy éjszaka megtérítette és megkeresztelte börtönőrét és nem tartott sokáig, a pannóniai kőfaragók közül megtért Simplicius hitűjoncса is.

A katechumenátus tulajdonképpen próbaidő, amely alatt a jelöltnek módjában volt kimutatni, hogy megtérése őszinte és másrészt alkalma nyílt megismerni a keresztény hit igazságait, erkölcsi törvényeit. Ezért rendszeres hitoktatásban részesült — normális körülmények között külön hitoktatók (katechetae, doctores) által —, amint ezt pl. a pannóniai kőfaragók Simpliciuossal tették. Istentisztelet alkalmával külön helyük volt, azonban az egész szertartáson, nevezetesen a mise főrészein nem lehettek jelen.

Akik a katechumenátus alatt méltóknak bizonyultak a keresztség szentségének fölvételére, azokat a nagybőjt elején különválasztották. A jelöltek keresztszüleikkel megjelentek a püspök (plébános) előtt, aki ismét megkérdezte szándékukat, megvizsgálta hitbeli ismereteiket és nevüket beíratta «az élet könyvébe», a hívők anyakönyvébe. (Ahogyan a pannóniai kőfaragók történetében Ciril püspök szereplését látjuk.) A bőjti időszakban továbbfolyt a jelöltek előkészítése, a Miatyánk magyarázata, míg végre nagyszombaton eljött a keresztelés ideje. (Szükség esetén természetesen nem vártak éppen az általános keresztelés napjára és a keresztséget nemcsak a püspök, hanem általában bármely pap, sőt hívő is kiszolgáltathatta.)

100 NÉHÁNY VONÁS AZ ELSŐ SZÁZADOK

A keresztelek mai szertartásai hűen megőrizték a régi keresztények szokásait, csak a bérálás szentségének kiszolgáltatása — amit csak püspökök szokott végezni — vált későbbben egészen külön, míg az őskeresztényeknél rendszerint közvetlenül követte a keresztség föladását. Formája rendszerint alámerítés (*immersio*) volt, de már akkor is előfordult — mint bizonyára a kőfaragó *Simplicius* esetében — a leöntéssel való keresztelek.

A keresztség kiszolgáltatása akkor is az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében történt, mint a pannóniai kőfaragók történetében látjuk, miután az illető letette a keresztény hitvallást és ellene mondott a pogányságnak, az ördögnek.

A keresztség által teljes jogú kereszténnyé lett hívő ezentúl résztvehetett az egész istentiszteleten és magához vehette az oltáriszentséget, ami elsőízben mindjárt a keresztelest követő (tehát rendszerint a húsvéti) misén szokott történni.

Az istentisztelet középpontja természetesen akkor is a szentmise volt. A hívek a vértelen áldozathoz, — ahogyan Szent Quirinus is mondta — tiszta áldozathoz, jóillatú kedves áldozathoz szükséges anyagot maguk hozták (*offertorium*), a többletet a papság és a szegények ellátására, különféle egyházi célokra fordították. Ideje legtöbbször a késő esti, illetve hajnali idő, ehhez alkalmazkodtak a zsoltározás kánoni órái is (*matutinum*: eredetileg *vigiliae*, míg *matutinum*nak a mostani *laudes* vették). Ma az ú. n. *vigiliák* elnevezése és a karácsonyi éjjeli mise emlékeztet erre. A görög szertartású katolikusok a húsvéti szertartásokat ma is éjjel tartják.

A szentmise lényegben úgy történt, mint manapság, de a ministráns szerepében az egész nép résztvevett a mise elején szokásos zsoltárok, illetve könyörgések mondásában (*Kyrie*, *Graduale*). Egy-egy részletet akkor is felolvastak az ószövetségi szentírásból vagy az apostolok

leveleiből, illetve valamely kiváló egyházatya, vagy egy másik egyházközség levelét közölték a hívekkel (lectio), majd az evangéliumból olvastak egy részletet s ezzel kapcsolatban valamely pap, rendszerint maga a püspök szentbeszédet mondott. Az offertoriummal kezdődő részen (a hívek miséjén) már csak a megkereszteltek vehettek részt, mikor is a celebráns Jézus Krisztus rendelese szerint a kenyeret és bort Krisztus testévé és vérévé változtatta és a híveket megáldoztatta. Az áldozás anynyira hozzátartozott a miséhez, hogy sokszor az egészet ennek egy részéről, a «kenyérszegésről» (*fractio panis*) nevezték. (A betegek és hitük miatt börtönben sínylődők stb. számára az oltáriszentséget hazavitték.)

Szentmise után az első századokban agapé, szeretetlakomát szoktak tartani, amelyen testvéri egyenlőségben ült egymás mellett a római és a barbár, a rabszolga és a nagyúr. Ezt jelezte az a fehér ruha is, — egyébként a lelki tisztaság jele, illetve a Keleten szokásos lakomai díszöltöny emléke — melyet az új hívek a keresztelese alkalmával mindnyájan kaptak, holott a fehér toga és tunica csak a szabad rómaidat illette meg. (Ennek emlékét őrzí manap is a (húsvét utáni) fehérvasárnap elnevezése, amikor is az újonnan kereszteltek a keresztségi fehér ruhát letették.)

A szentmisén és egyéb hivatalos ájtatosságok alkalmával a vallásos buzgóságtól áthatott lelkek nemcsak a szentírás szövegén épültek, nemcsak a szentírási zsoltárokat és himnuszokat zengedezték, hanem érzelmeik új, költői alkotásokban is megnyilatkoztak. Az első századokban még nem alakultak ki azok az imádságok sem, melyeket ma a pap a mise elején, offertoriumkor és a mise végén mond: ezek Rómában csak a IV—VI. századokban kapták mai szövegüket. Akkoriban a celebráns ezeket az alkalomnak megfelelően mondotta az ünnepről, a hívekért, az Egyházért stb.

A szív bőségéből fakadtak azok az imádságok is, melyekkel a vértanuk szenvedésük ideje alatt fordultak Istenhez. Mily megható pl. Szent Irenaeus vagy Szent Quirinus imádsága kivégzésük előtt. A híveiért aggódó fópásztor, az Isten iránt való szeretettől lángoló hívő lélek tudott csak így szólni abban a pillanatban, mikor elválik a földiektől és belép az örökkévalóság kapuján.

A keresztény hitélet sohasem szorítkozott csakis a papságra: bizonyos értelemben papnak, misszionáriusnak érezte magát minden hívő. Ha másutt nem: a pannóniai kőfaragók életében megvalósítva látjuk Szent Pál apostolnak, a népek mesterének felszólítását, akire hivatkoznak is (Szent Pál szavait kissé szabadon idézve): «bármit cselekedtek, mindent az Úr nevében cselekedjetek». Minden munkájukat az Úr Jézus Krisztus nevében kezdték, munkaközben is a kereszt jelével jelölték magukat és keresztvetés nélkül semmibe sem fogtak. (Ugyanezt jegyezte föl Tertullianus is: Homlokunkat megjelöljük a kereszt jelével, ha kimegyünk vagy hazatérünk stb.) És érdekesen jellemzi, hogy «ez a jel, melynek ellenmondanak», a pogány munkavezető, aki a kegyetlenség jelének mondja, mintha csak kiegészíteni akarná a pogányok ellenszenvének, a palatinusi gúnykereszt-karcolatban (a római Museo Nazionaleban) való megnyilatkozását. A kereszt jelének e használata a liturgia és archeológia szempontjából is jelentős, mert az imádkozásnak a római katakombákban és általánosan megörökített formája, fölfelé kiterjesztett karral egyenesen álló alak (orans), egyeseknél annak a téves véleménynek lett okozója, hogy a kereszt jele inkább csak a későbbi századok folyamán lett nagyobb mértékben használatossá.

A keresztény hitélet nemcsak hosszabb imádságokban, rövid röpimákban, ú. n. acclamatiókban nyilatkozott meg, hanem egyúttal a keresztény erények gyakorlásában is. A szentíráson kívül nem sok olyan írást

találunk, mely tömörségében is olyan kifejező, olyan tartalmas erkölccsant adna, mint amilyenben Szent Pollio vértanu aktái fejtik ki a helytartó kérdésére válaszul, hogy egy kereszténynek mit kell hinni, mit kell tenni.

És hogy őskeresztény eleink csakugyan úgy is éltek, mint ahogyan Szent Pollio szavai elmondják, megkapóan illusztrálja Szent Synerotas története. Mai fülnek ugyan-csak szokatlanul hangzik a rendreutasítás, mellyel megintette a késő este egyedül sétáló úri hölgyet. De ezen a részleges adaton messze túlmenően általános érvényű jelenségre mutat rá a helytartó, mikor Synerotas korrekt viselkedését látva, mindjárt keresztény voltára következtet, mert nem tetszett neki, hogy kertjében egy aszszonyt «illetlen időben látott». A keresztények szigorú erkölcsi fölfogását, éppen a tisztaságra vonatkozó finom érzékét ennél a kis jelenségnél kifejezőbben és egyetemesebben talán nem is jellemezhetette volna.

Hogy pedig a hit forrását, a szentírást az egyszerű emberek is mennyire ismerték, mily érzékeny tapintattal érezték, mi szabad és mi nem: arra megint csak a mi vértanuinak életéből vehetünk érdekesen jellemző példákat. A sok közül nézzük a szent kőfaragók esetét.

A szentírás szavaival válaszolnak a munkavezető kérdezősködésére, a keresztény hit alaptételeit oly világosan és határozottan fejtik ki Lampadius tribunus bírói széke előtt, hogy valósággal meglepődünk a hitigazságokban való jártasságukon, mikor itt egyszerű emberekről, egy nagy bányaüzem nehéz munkájában több száz társukkal egyformán reggeltől estig lefoglalt tanulatlan munkásairól van szó. És meglepődésünk még fokozódik, ha morális kérdésekben való állásfoglalásukat nézzük.

Mint szobrászmunkások oszlopfejeket, vázakat és különféle szobrokat készítettek. Faragtak Victoria- és Cupido-szobrokat, sőt elkészítették a Napisten (Sol) szob-

rát is, úgyhogy látszólag, különösen a régi keresztények szigorú felfogását tekintve, a hittagadás szélén jártak. De ha meggondoljuk, hogy Victoria és Cupido igazán csak szimbolikus kifejezése egy közömbös, mindennapi gondolatnak, nem ütközhetünk meg munkájukon. Sőt nem kifogásolhatjuk azt sem, hogy a Napisten szobrát is elkészítették, hiszen a kifaragáskor csak egy természeti jelenségnek szobrászfantáziával való megérzéskítéséről volt szó, melyet Diocletianus csak később állított be egy pogány kultusz központjába. Ellenben arra már sem ígéretekkkel, sem kínzásokkal nem voltak rábirhatók, hogy előtte áldozatot mutassanak be : inkább a halált választották. De nem voltak hajlandók arra sem, hogy Asklepios (Aesculapius) szobrát elkészítsék és vértanúságuk oka tulajdonképpen e vonakodásuk volt.

Míg az előbb említett szobrok mythologikus értelmezésük szerint is igazán csak költői fantázia szüleményeinek tekinthetők, Asklepiosnak, a gyógyítás istenének a görög-római mythologia és a pogány köztudat aktív szerepet tulajdonított. Pl. Rómában, a Tiberis szigetén az ő tiszteletére emelt templom (és szanatórium) a rómaiak meggyőződése szerint csodálatos gyógyulások helye volt (az itt talált votívtárgyakból, melyek az emberi test különféle részeit ábrázolják, a római Therma-múzeumban nagy gyűjtemény látható). A pogányok a keresztényekkel szemben, mikor a pogány istenek tehetetlenségét, semmiségét az egy Isten hatalmával szemben vitatták, Asklepiosnak állítólagos csodás gyógyító erejére, mint pozitivumra hivatkozhattak : ennek a kultuszához hozzájárulni, ezt a kultuszt erősíteni keresztény embernek nem lehetett.

Pedig vértanuink tudhatták, hogy halálukkal valószínűleg kivész a kereszténységnek az a gyöngé palántája, mely az ő életük és tanításuk nyomán a kőfaragó munkások egy részénél már fejlődésnek indult : hiszen

ha nem is mindnyájan, bizonyára a legtöbben visszaborzadtak a keresztényekre váró szenvedésektől.

Éppen a szenvedések, a kínzások borzalmassága könnyen kelthette sok keresztényben azt az aggodalmat, hogy talán nem bírnak elég erősek lenni mind a halálig. Ezért az üldözések alkalmával nemcsak nem jelentkeztek a bíróságoknál — ez különben általában tiltva is volt —, hanem elrejtőztek (Synerotas) vagy éppen más városba menekültek (Quirinus, Montanus). Ez sokszor úgyszólván csak szerénység, alázatosság megnyilatkozása volt, nem is tiltották sohasem, sőt akik így tettek, egyenesen a szentírásra hivatkozhattak. De ha bíró elé kerültek, ezek is teljes elszántsággal vallották meg hitüket, szenvedtek és meghaltak Krisztus nevéért Krisztusban bízva, Krisztus erejével.

Akik ellenben erőseknek gondolták magukat, nem egyszer gyöngéeknek bizonyultak. Bizonyára Pannóniában is akadtak lapsi (elbukottak), akik megfélemlítve megtagadták hitüket, illetve tömjénáldozatot mutattak be valamely pogány isten szobra előtt (thurificati). Ilyenfélékre következtethetünk Szent Irenaeus püspök rokonainak viselkedéséből. Biztos adatunk azonban sem erre nincs, sem arra, hogy vajjon voltak-e Pannóniában libelatici, vagyis olyan keresztények, akik vagy maguk adták írásban, vagy pedig pogány hivatalnokokkal kiállíttatták a bizonyítványt, hogy ők áldoztak, illetve készek áldozni a pogány isteneknek.

Valamely keresztény így is elbukhatott, másképpen is követhetett el súlyos bűnt. Ilyen esetben bűnbánatot kellett tartania. Amikor pl. Simplicius még megkeresztelése előtt csak kérdés formájában vetette föl, hogy vajjon nem Jupiter teremtet-e mindent, Claudius tüstént megkorholta, mondván: «Testvér, bánd meg bűnödöt, mert Istent káromoltad.»

A bűnbánat szentségének lényeges részei természete-

sen akkor is ugyanazok voltak, mint manap: a bűn bevallása, a bánat és ezzel a javulás, az elégtétel és a pap részéről a feloldozás. A bűnbánati fegyelem azonban szigorúbb volt, mint napjainkban.

Aki nyilvánosan vétkezett (pl. hittagadással, erkölcstelen ételtel stb.), nem is engedték be a hívek gyülekezetébe, míg nyilvánosan nem vezekelt. Az egyházközség vezetőit kérnie kellett, hogy vegyék vissza a hívek közösségébe. Sokan a börtönt vagy kínzatást szenvedett vértanuk közbenjárásához is folyamodtak. Visszaeső bűnösöknek még nehezebben sikerült megnyerniök a bűnbocsánatot. Sőt akadtak eretnekségek (a montanisták), melyek egyenesen tagadták, hogy bizonyos esetekben az Egyháznak bűnbocsátó hatalma volna.

A főszűlyt mindenestre a megtérésre, javulásra (metanoia) vetették, amint már a keresztséget kérőknél is elsősorban ezt vizsgálták. A nyilvános vezeklés, illetve a bűnök nyilvános megvallása (exomologesis) rendszerint csak nyilvános nagy bűnökre vonatkozott. Ettől megkülönböztetve találjuk a fülgyónást, mint a penitenciatartás szentségének az ősegyházban is általában használt formáját.

A bűnök megbocsátásának (illetve főnntartásának) hatalmát a papság Krisztus rendelése szerint a fölszenteléssel megkapta ugyan, azonban gyakorlására vonatkozóan a püspök és még inkább a pápa kezdettől fogva adott rendelkezéseket. Érdekes bizonyítéka ennek a montanistává lett Tertullianus esete, aki tagadta Zephyrinus pápának azt a jogát, mellyel kimondotta, hogy a házasságtörés és erkölcstelen élet vétke alól is feloldozás nyerhető — természetesen megfelelő vezeklés, elégtétel után.

A vezeklők általában nem járulhattak a szentségekhez. Egy részük a számukra kijelölt helyen a katechumenekkel együtt volt és az istentisztelet főrészeiről is

ki voltak zárva ; mások ott lehettek a mise főrészen is, végig térdelniök kellett ; lehettek olyanok is, akik ez alól föl voltak mentve, de a szentáldozásban nem részesülhettek. Vezeklésük ideje rendszerint hosszú volt, gyakran évekig tartott. De ha bűnbánatuknak meggyőző jeleit mutatták, a vezeklés idejét megrövidítették (ez a búcsú) ; ez nem ritkán a vértanuk közbenjárására történt.

A keresztség és penitenciatartás, a bűnbánat szentségén kívül az utolsó kenet szentsége is bűnbocsánattal jár. Erre azonban a pannóniai vértanuk történetében nem találunk adatot s így csak megemlítjük ezt a szentséget ; megemlítjük úgy is, mint az Egyház anyai gondoskodásának bizonyítékát, mellyel gyermekeiről minden időkben a halál pillanatában is gondoskodott.

Valóban Krisztus egyháza a lelki élet ápolása, a kegyelmi eszközöknek az élet mindenféle szükségletei és viszontagságai között való biztosítása és alkalmazása mellett a szociális együttérzésnek, a kölcsönös tevékeny szeretetnek a mindennapi életben is ragyogó példáival szolgál. Ha nem is utalunk Krisztus Urunk hegyibeszédére, ha nem is soroljuk el az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit, amelyeknek gyakorlására az Egyház mindenütt igyekezett megfelelően berendezkedni : hivatkozhatunk a pannóniai vértanuk közül pl. Szent Pollióra, aki a helytartó kérdésére klasszikus tömörséggel jellemezte a keresztenyeknek Krisztus szándéka szerint való életmódját, az igazi felebaráti szeretetnek, a keresztyén erényeknek gyakorlását.

Az Egyház nemcsak azzal öntött nagy morális erőt a társadalmi életbe, hogy szentség rangjára emelte a társadalom alapját, a családot és hogy ennek természetes hivatásáról szigorú törvényekkel és intézkedésekkel gondoskodott, hanem azzal is, hogy a pogányság egoizmusával szemben a felebaráti szeretetnek, a nemes altruizmusnak gyönyörű gyakorlati példáit állította szembe.

Mily megható pl., mikor a bilincsekbe vert Szent Quirinust börtönében fölkeresik a Sisciától távoleső dunamelléki város keresztény asszonyai és ellátják mindezzel, ami szerény viszonyaiktól kitellett. Vagy amikor két vándor (pelegrinus) görög festő eltemetéséről savariai kollégái gondoskodnak, sőt a hitők miatt kivégzett kőfaragók holttetemét az üldözés ideje alatt felkutatja és saját házában temeti el egy Nicodemus nevű keresztény.

Ha nem is találjuk meg a jeruzsálemi első egyházközség ideális vagyonszövetségét, de minden keresztény egyházközségben megvolt a szegényekről, a betegekről, az özvegyekről, a hitük miatt üldözést, börtönt szenvedőkről való gondoskodás.

De éppen azért, mert az egyházközségnek az akkori társadalmi és állami viszonyok miatt minden tagjára kiterjedő társadalmi tevékenységet kellett kifejtenie, az egyházi vezetőség sok irányban volt elfoglalva és ennek megfelelően az egyházi rend egyes osztályai tényleges működést, praktikus tevékenységet fejtettek ki. Tényleges egyházi hivatalnokok, funkcionáriusok voltak az ú. n. kisebb rendek: az ajtónállók, ördögűzők, akolythusok és lectorok és még inkább a nagyobb rendek: az alszerpapok, szerpapok és a papok, mindannyian a püspök felügyelete és irányítása mellett.

Az ajtónállókról (ostiarius) Pannóniában nincs adatunk, jöllehet a III. század első felében pl. Rómában nagyobb számmal vannak említve. Hivataluk bizonyos tekintetben a sekrestyés és harangozó ügyköréhez hasonlítható.

Toursi Szent Mártonnak galliai élettörténetét nem számítva, nem rendelkezünk közvetlen pannóniai adattal az ördögűzőkről sem (exorcista, eporkistes), jöllehet az ördögűzés (exorcismus) — egyébként pl. a keresztelezés szertartásainak egyik részleteként is szerepel — számos pogány és keresztény följegyzés szerint sokszor került alkalmazásba

az első századokban. Ennek a kisebb rendnek, illetve az ördögűzésnek azonban Pannóniával közelebbi kapcsolata is van, mert éppen a zágrábi múzeumban van egy VI. századnak vehető ólomtábla, melyen egy, az ördögűzés alkalmával mondott szöveg olvasható, ha mindjárt e szöveg hiányos is és latinsága éppen nem klasszikus. (Zágrábba Dalmáciából került, ahol Trau közelében 1869-ben találták.)

A pannóniai lectorokról már többet tudunk. Az egyes egyházközségekben bizonyára többen is voltak, mert pl. Szent Pollio első lectornak (*primicerius lectorum*) mondja magát, tehát Cibalaiban is, ahonnan püspököt egyáltalán nem ismerünk, tehát nem lehetett nagyobb jelentőségű egyházközség, többnek kellett viselni ezt a tisztséget. Ez különben a dolog természetében volt. Istentiszteletek alkalmával ugyanis, különösen nagyobb ünnepeken, melyek éjjeli virrasztással voltak összekötve, váltakozva ők olvastak föl részleteket a szentírásból, az egyházközséghez intézett levelekből, az egyház vértanuinak és szentjeinek életrajzaiból, szenvedésük történetéből. Az akkori viszonyokhoz képest írástudó, tanult embereknek kellett lenniök, tehát hivataluknak is tekintélye, jelentősége volt.

Az akolythusok és alszerpapok (*subdiaconus*) tevékenysége és munkaköre a szerpap (*diaconus*) működését egészítette ki, legcélszerűbbnek látszik tehát először röviden általános áttekintést nyújtani tevékenységükről.

A püspöknek és a papoknak az egyházközség ügyeinek intézésében és az istentiszteletek alkalmával segítőkre volt szükségük. Gondoskodni kellett ugyanis az istentiszteletekhez és az egyházközség adminisztratív és karitatív intézményeihez szükséges anyagiak megszerzéséről, a begyűlt járulékok megfelelő kezeléséről és elosztásáról. Evégből ismerni kellett az egyházközség összes tagjainak személyi, vagyoni és társadalmi viszonyait: tudni kellett, ki a magával tehetetlen szegény, a beteg, ki a férjét vesz-

tett özvegy, a gyámoltalan árva. Az üldözések idején még jobban meggyarapodott a munka : a börtönben sány-lódókat is kellett gondozni, élelemmel, tanáccsal, lelki vigasztalással ellátni. A vértanuk aktáinak megszerzése, ereklyéinek összegyűjtése és megmentése ismét sok gondot, körütekintést és fáradságot kívánt. Nehezebben ment az istentiszteletek idejének és helyének megállapítása, valamint ennek a hívekkel való közlése is. Gondoskodni kellett továbbá arról is, hogy az istentiszteleteket senki se zavarja meg, hogy ezek rendben, fegyelmezetten folyjanak le. Nem kis gond lehetett végül az új papok neveléséről és oktatásáról való gondoskodás.

E sokirányú elfoglaltságokat, a püspök rendelkezései szerint az akolythusok, alszerpapok és szerpapok osztották meg a papsággal, de éppen ezért az egyesek szerepét, legalább is az első századokra nézve, egészen pontosan nem lehet körvonalozni.

Az akolythusokra vonatkozólag Szent Tarzicius vértanuságának története némi útmutatást ad arra nézve, hogy egyik feladatuk az Oltáriszentségnek a betegekhez, börtönben sány-lódókhöz stb. való elvitele volt. Ők gondoskodtak az istentiszteletek alkalmával szükséges világitásról is. A szentmise alatt valószínűleg az offertoriumnál volt szerepük. Munkakörük nagyságát egyébként mutatja, hogy számuk Rómában a III. század közepén háromszorosa volt a diaconusok és subdiaconusok együttes számának (42 — 7+7).

Az alszerpapok és szerpapok már az istentiszteletek alkalmával is fontos szerepet töltöttek be. Az előbbieket a templomnak arra a részére — különösen a kapura — ügyeltek, ahol a nők voltak, a szerpapok inkább a férfiak csoportjánál foglalatostkodtak. A szentmise alatt is segédkeztek a celebránsnak és egyúttal ők jelezték a híveknek, mikor kell letérdelni, mikor felállni stb. (A kántorbőjti és nagyheti szertartások szövege ennek

nyomát ma is megőrizte: *flectamus genua, levate stb.*) A subdiaconusnak külön feladata volt az egyházi ruhák rendbentartása, mosása; a diaconusnak — mint manapság is — az áldoztatás végzése volt speciális joga és kötelessége.

Már az ú. n. kisebb rendekbe való iktatás is hivatalos szertartással történt. Rendszerint ezt is püspök végezte és kizárólag ő adhatta föl az ú. n. nagyobb rendeket. Ezek ugyanis liturgikus ténykedéseket végezhettek és pl. a diaconusok jelentőségét mutatja, hogy nem ritkán őket tették meg püspököknek; szerep volt az első vértanu is, Szent István, az első hét diaconus egyike, akiket a jeruzsálemi hívek már 36-ban választottak az apostolok segédeikül.

Az egyházi rend legmagasabb foka a papság, presbyteratus. Mint már görögös neve is mutatja, csak idősebb férfiakat (presbyteros) szenteltek pappá, követve Szent Pál intelmét (Timotheushoz): Kezedet elhirtelenkedve senkire se tedd, vagyis meggondolatlanul senkit se szentelj pappá. Hiszen a pap Isten titkainak sáfára, ő mutatja be a legszentebb áldozatot, ő szolgáltatja ki a szentségeket, végzi a szentelményeket. A népet tanítja egyrészt szavával, másrészt példájával s így erősnek kell lennie a hitben, buzgónak az Isten és a felebarát iránt való szeretetben, készen arra is, hogy Szent Quirinussal úgy gyakorolja a papságot, hogy önmagát mutassa be áldozatul az igaz Istennek — a vértanuságban.

És ha már ezt kell mondanunk az egyszerű presbyterről, még fokozottabb mértékben mondhatjuk a püspökről, akinek fölszentelése betetőzése az egyházi rend szentségének. A püspök ugyanis hasonlóképpen Szent Pál klaszszikus szavai szerint legyen szent, feddhetetlen, bölcs szóban és cselekedetben, a családapája szelídségével és rendet tartó igazságos szigorúságával. Ő a felügyelője (episcopus), irányítója papjainak, akik istentiszteleteken mellette

ülnek a templom félköríves apszisában, vagy a városrészekben és községekben lelkészkednek. Állása nagyon kevésbé javadalom, sokkal inkább teher: neki kell számot adni egész nyájáról, összes híveiről. Ezért püspöksége nem is nagy terjedelmű, rendszerint csak egy város tartozik hozzá s ezen sem kell éppen tartományi fővárosokat gondolnunk. Híveivel megosztja, sőt rendszerint elsőnek szenvedni a hitért való üldöztetést, gyakran vértanúságot. Elég itt Szent Quirinusra, Irenaeusra, vagy Antiochiai Szent Círilre hivatkoznunk, akit ide hurcoltak Pannóniába és a tömlöcben bilincsekbe verve gyakorta veréssel gyötörték, mígnem a kőfaragó vértanuk kivégzéséről értesülve, bánatában ő is meghalt.

Nem lehet meglepő, hogy az akkori viszonyok között megengedett módon házas emberek is vannak a papok és püspökök között. De éppen Szent Irenaeus vértanúságának története a bizonyíték, hogy egyrészt mennyire megokolt a celibatusnak általánosan kötelezővé tétele, — a görög szertartású katolikusok azonban ma is ki vannak ez alól véve — másrészt, hogy a hit megvallásában való állhatatosság a legnagyobb lemondástól, a legbensőbb kötelékek megszakításától, a legközelebbi rokonság megtagadásától sem riadt vissza, ha választani kellett közöttük és Krisztus között.

Ilyen lelki erőre csak az képesíthette keresztény őseinket, hogy a hitből éltek. Amint Szent Quirinus mondta: Mindig Őt (Istent) imádtam, Őt hordom szívemben és nem tud engem ember elválasztani Tőle, ki egyedül igaz Isten. Az örök életben való hit felülemelte őket a testi szenvedéseken, a halál borzalmasságán, mert míg a gonosztevők, — ugyancsak Szent Quirinus szavai szerint — mikor élni akarnak, az Istent megtagadva valójában meghalnak: aki hitének megvallása miatt életét veszti, az örök életre jut el; mert akkor a kínzás dicsőség és a halál örök életet ad.

De a vértanuk állhatatosságát nem csekély mértékben erősítette Isten kegyelmén kívül az az érzés, hogy nem egyedül küzdenek. Amint Szent Quirinus mondotta : Maximus praesesnek : (Isten) «mindig velünk van és bárhol vagyunk, segítségünkre tud jönni az Úr . . . erősítve engem, itt is velem van és az én szavaimmal Ő válaszol». Ő lesz atyja az árváknak, akiben Szent Irenaeus szerint «igazán és tökéletesen bízunk, akire rábíztuk lelkünket, hogy el ne vesszünk». És tudták azt is, hogy velük érez, értük imádkozik, hogy gondoskodik róluk és hozzátartozóikról a hívek serege, amely pl. Szent Quirinus mellett volt a kivégzés pillanatában is.

És ezen a ponton nem feledkezhetünk meg a keresztény nőkről.

Pannónia szentjei és vértanui között nem találunk ugyan hírnév szerint Szent Ceciliákat, Szent Ágneseket, de tudjuk, hogy a nők közül is többen szenvedtek vértanu halált hitükért. Hősi léleknek kellett lennie azokban a keresztény asszonyokban is, akik Szent Quirinust a Duna melletti városban, mikor bilincsekbe verve hurcolták oda, fölkeresték börtönében és ellátták a szükségességekkel. A válásos meggyőződés heve adott erőt nekik s azoknak is, kik egész életüket lemondásban töltötték Istenért. Elég e helyen csak rámutatnunk Szent Pollio és Probus praeses vitájára. A pogány erkölcsnélküli szabadossággal szemben a keresztények mindenkor nagy tiszteletben részesítették az erkölcsi tisztaságot. Az első keresztény családok írói Szent Pált követve mindig különös tisztelettel emlékeznek meg a szüzekről, akik közül sokan egészen Istennek szentelték életüket és így elődei lettek a mai női szerzetesrendek «kedves nővéreinek». (Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy női zárdákról már Szent Atanáz is megemlékezik, tehát Keleten és esetleg Galliában már az első századokban voltak.)

Jutott szerep a nőknek egyházi ténykedésekben is.

(Valószínűleg erre való tekintettel az ú. n. apostoli constitúciók arab, aethiop stb. verziója is a klérus osztályai között sorolja föl a szüzeket és az özvegyeket.) A nők keresztelese alkalmával pl. a diakonisszák segédkeztek a keresztelőnek. Nők halála esetén asszonyok végezték a szükséges dolgokat (természetesen nem a temetési szertartásokat). Nők foglalkoztak a liturgikus ruhák stb. készítésével és mosásával s így belekapcsolódtak az egyházközségek életébe. Ilyenféle munkákat különösen idősebb (60 éven felüli) özvegyek végeztek s ezért a szegényebbekről az egyházközség gondoskodott, viszont a jobbmódúak az egyházközség anyagi terheiből vállaltak bizonyos részt.

Igy az egész egyházközség: férfiak, nők, mint egy család tagjai kölcsönös szeretettől áthatva segítették egymást a földi élet küzdelmeiben és az örök élet útjain.

És ez a kölcsönösen segítő szeretet nem szorítkozott csupán egy helyre, a közvetlen környezetre, egyetlen községre. Egy hitet, egy áldozatot, egyforma szentségeket, egyforma szeretetet talált a keresztény Rómában és Pannóniában, ugyanazt hirdette Antiochiai Szent Ciril és a sisciai Szent Quirinus, akinek ereklyéi – más pannóniai szentekkel együtt — Rómában találtak nyugvóhelyet és megbecsülést. A keresztény mindenütt érezhette, hogy az ő egyháza a katolikus, az egyetemes, mely mindenkit átfog a hit, a remény és szeretet kötelékeivel.

És amint a keresztény szolidaritást nem korlátozta földrajzi határ, nem szűnt meg ez a halállal, a temetésesei sem.

Rendkívül kedves, érdekes bizonyítékai ennek a síron túl is élő szeretetnek a sírföliatok.

Hazánkban eddigelé alig került elő olyan őskeresztény sírfelirat, melyet határozottan Nagy Konstantin császár milviusi győzelmének ideje (312) elé kellene tennünk. De a római katakombák számos példával szolgálnak arra, hogy az elhunytak sírjait milyen föliatokkal látták el: élj

Istenben, élj békében, élj örökké, pihenj meg és imádkozz érettünk ! Imádkozz érettünk a szentekkel ! Szóval az elhunyttal, mint élővel beszélnek, mint olyannal, aki a földi élet vándorainak segítséget nyújthat az úton, aki biztos révbe tudja juttatni a hányatott hajót ; kedves, jámbor, szent lénynek tekintik, akiről szeretettel emlékeznek meg.

Az elhunytakról különösen a halálozás évfordulóin emlékeztek meg az istentiszteleten, sírjuknál az istentisztelet után tort tartottak, tehát a szegényeket is megvendégelték. (A halotti tor (az évfordulókon is) különösen a középkorban fejlődött ki nagy mértékben hazánkban is.)

Különösen nagy tisztelettel keresték föl a vértanuk sírjait, ahol kegyeletüknek közbenjárásukat kérő imádásokkal adtak kifejezést (különösen érdekesek a római San Sebastiano templom alatt a falon olvasható bekarcolt fohászok Szent Péterhez és Szent Pálhoz intézve). Mellettük, közelükben szerettek temetkezni, még távoli országokból is odavitették a holttestet (pl. Sirmiumban ad Synerotan martyrem).

«A szenteknek egysége» : az élő és elhunyt híveknek, az anyaszentegyháznak egysége nyer itt pregnáns kifejezést. A régi (teljes jogú) keresztényeket görög szóval valóban szentnek (hagios) szokták mondani életükben is szemben azokkal, akik nem tagjai az üdvösség egyházának vagy ki vannak abból rekesztve.

Ez természetesen nem önteltségtől származott, hanem inkább azzal függ össze, hogy a hitigazságokat és még inkább az egyház belső életére vonatkozó dolgokat nem könnyen közölték a kívülállókkal. Így látjuk ezt a kő faragó vértanuk történetében is, amikor Simpliciusnak csak különféle kérdéseikre adott megnyugtató feleletek után adnak felvilágosítást a keresztény igazságokra vonatkozóan.

Ez a titoktartás, az ú. n. disciplina arcani egyenesen szükséges is volt az üldözések idején és részben

éppen az vezetett annak a gazdag szimbolikának kifejlődésére, melynek szebbnél-szebb megnyilatkozásait, egyszerűségükben is megkapó alkotásait különösen a római katakombákban találjuk. Ide tartoznak a horgony, a galamb, a pálma, az olajfaág stb. szimbolikus jelek és ennek jelensége a misztikus *ἰχθύς* (= hal) ábrázolása ; ennek a görög szónak egyes betűi ugyanis *Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ υἱός σωτήρ* (= Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó) szavaknak kezdő betűit adják.

Ez a misztikus *ichthys*, a hal ábrázolása, mely oly gyakran kerül elő a katakombák falain, sírköveken és használati tárgyakon, mintegy jelképezi az őskeresztény hitéletet. Az általa megjelenített Krisztus a középpont, mint Szent Pollio mondotta, a Krisztus király, az örök király, akinek szent parancsait a keresztény akkor is megtartja, mikor kínzásokkal akarják őket ebben megakadályozni, mert, «ennél a rövid életnél jobb az örök élet és edesebbek azok a javak, melyek megmaradnak, mint amik elvesznek». Krisztus király országának örök dicsősége vár a keresztényre, ha e földi életben jó harcot harcolt Krisztus király parancsainak, a szeretet törvényének megtartása, hitének megőrzése, megvallása által.

Krisztus királyságának tudata elevenen élt akkor a lelkekben ; ez volt a tűz, melyet a Megváltó a szívekben gyújtott, amely világított őskeresztény eleink földi életében, mint az örök világosság fényessége.

Felhasznált irodalom. Dom Cabrol : Le livre de la prière antique. 7. édit. Tours. 1929. Mame et Fils ; — La prière des premiers chrétiens. Paris. 1929. Grasset. (Collection : «La vie chrétienne».) — Jó irodalmi anyagot is közöl : Delehaye : Les origines du culte des Martyrs. Bruxelles. 1912. — Sanctus. Essai sur le culte des Saints. Bruxelles. 1927. — Duchesne : Le liber Pontificalis I—II. Paris. 1886—92 ; Histoire ancienne de l'Église I—III. Paris. 1906. — Schermann (Theodor) : Die allgemeine Kirchenordnung, frühchristliche Liturgien u. kirchliche Überlieferung I—III. Paderborn. 1914—16.

Schöningh. — Artner Edgár : Az ősegyház kommunizmusa. Budapest. 1921. Szent István-Társulat. — Mihályfi Ákos kiváló összefoglaló munkáinak idevágó fejezetei. — Petró József : Az ősegyház élete. Budapest. 1929. Szent István-Társulat. (Részletesen felsorolja az idevágó magyar irodalmat.) Balics kitűnő műve (A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig) az egyházi élet rajzára nem terjeszkedik ki, pedig ennek ismertetésére nagyobb tanulmány szükséges. Az itt közölt — a jelen munka méreteihez szabott — kis fejezet legföljebb rövid ízelítőt nyújthat, mely természetesen csak egy-két általános vonást ad, de részletekbe (pl. az imádság, a liturgia, az egyházi disciplina, a szerzetesség stb.) már szándékosan nem terjeszkedik ki. Az idevágó archeologiai irodalomra ezen a helyen nem terjeszkedhetem ki és többek között ezért nem sorolom föl Egger Rudolf osztrák archeológus rendkívül értékes munkáit.

A pannóniai kereszténység a IV. században.

AZ ÜLDÖZÉSEK ideje a pannóniai kereszténység történetének valóságos fénykora. A pannóniai vértanúk nagy száma a róluk ránkmaradt irodalmi emlékek meggyőző bizonyítékai annak a mélységes hitnek, mely a püspököket, a klérus tagjait és az egyszerű híveket egyaránt áthatotta. Sőt nyugodtan állíthatjuk, hogy a pannóniai kereszténység véres próbája, melyben valóban nemes értéknek bizonyult, nem csekély mértékben közreműködött a kereszténység diadalában, mely a Flaviusok dinasztiájához, Constantius Chlorusnak és fiának, Nagy Konstantinnak nevéhez fűződik.

Nem lehet ugyanis véletlen, hogy a négy császár közül, akik között Diocletianus a római birodalmat (284-ben) felosztotta, egyedül Constantius Chlorus, Gallia, Britannia és Hispania ura nem adott ki rendeletet a keresztények üldözésére, sőt inkább hathatósan közreműködött az üldözés megszűnésében. Constantius Chlorus ugyanis illyricumi származású ember volt: illyricumi földbirtokos volt az atya, Eutropius, illyricumi volt az anyja is, Claudia, aki valószínűleg II. Claudius «Gothicus» császárnak, a diadalmas háborúja után Sirmiumban (270) elhunyt imperátornak a rokona volt.

Aligha tévedünk, ha Constantius Chlorusnak, a fehér szín kedvelőjének állásfoglalását kapcsolatba hozzuk illyricumi, pannóniai emlékeivel és ezt még biztosabbra vehetjük fiánál, Nagy Konstantinnál. Konstantin ugyanis,

aki Pannóniától nem messze, Naissusan (Nis) született, ifjú korában éppen Galeriusnak, a keresztényeket leghevesebben üldöző császárnak környezetében tartózkodott, aki Illyricum ura volt és így azt az időt nem számítva, melyet Galeriuszal a harctéren töltött, majdnem állandóan Sirmiumban élt. Itt tartózkodott a keresztények üldözésének idején is, tehát közvetlen tanuja lehetett a pannóniai, sirmiumi vértanúk hősieis küzdelmeinek, míg atyja, féltve őt Galeriusztól, aki egy alkalommal életére tört, magához nem rendelte (305). Ilyen előzmények után következett be az az élet-halálharc, melyben Konstantinus a keresztényekre támaszkodott és Róma közelében, a Tiberis milviusi hídjánál a kereszt jelében győzött is (312). Ennek eredménye lett azután a híres milanói rendelet, a római birodalom keresztényeinek vallásszabadságát biztosító magna charta.

Pannónia földje Konstantinus idejében még egyszer előtérbe kerül.

Nagy Konstantin a milviusi győzelem után Liciniuszal megosztotta a birodalmat. Kelet a dunai tartományokkal, tehát Pannóniával együtt Liciniusnak jutott. A békés viszony azonban nem sokáig tartott. 314-ben Konstantinus és a pogányság felé hajló Licinius között már harcra került a sor, melyben a döntő csata Pannóniában, Cibalae (Vinkovce) mellett zajlott le, hol egykor Szent Pollio halt meg az igaz hitért. Konstantin győzött s ezzel Pannónia és Illyricum is az ő hatalmába került.

Most már úgy látszott, hogy a kereszténység szabadon fejlődhetik és Pannónia-szerte fényes bazilikák épülhetnek az igaz Isten tiszteletére s a keresztény hitélet az akadályoktól megszabadulva, a magán- és társadalmi, sőt az állami életben is érvényesítheti Krisztus szellemét, a lelkekben megvalósíthatja Krisztus királyságát.

Nem egy emlékünknél valóban erről tanuskodik, hiszen

pl. Szent Quirinus történetéből arról értesülünk, hogy Savariában bazilika és kápolna is volt az ő tiszteletére; hasonlót kell mondanunk Sisciáról is, ahol Szent Quirinus ereklyéi egy ideig pihentek. A sisciai és sirmiumi püspökségeken kívül püspököt találunk Savariában, Carnuntumban, Mursában (Eszék) és lehetséges, hogy püspöki székhely volt Sopianae (Pécs), esetleg Cibalaeban (Vinkovce) s ezekhez a földrajzi közelség miatt hozzá kell vennünk Singidunumot (Belgrád), bár ez a politikai beosztás szerint Moesiához tartozott.

Ez természetesen nem zárja ki, hogy másutt nem lehetett volna püspökség, de az említettek magukban véve is elég bizonyítékot adnak arra nézve, hogy a hívek száma tekintélyes volt, ha mindjárt a lakosság egész teljességében aligha lett is keresztény.

De éppen a hívek számának megduzzadása, különösen pedig az a körülmény, hogy egyesek talán inkább konjunktúrából, mint meggyőződésből lettek keresztények, maga után vonta a hitélet erejének megrendülését. Itt nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Pannóniában Mithrasnak, a perzsa Napistennek a kultusza (melyhez hasonló kultuszok pl. Sol invictus, Dolichenus kapcsolhatók), különösen nagy mértékben el volt terjedve, szertartásaiban több hasonlóságot mutatott egyes keresztény szertartásokhoz (pl. kereszttség, szeretetlakoma stb.).

Valószínűleg e pogány reminiscenciáknak is részük volt abban, hogy amikor Pannónia kereszténységére új próba jött, most már nem külső véres üldözés, hanem hitbéli belső meghasonlás formájában a pannóniai keresztények nem tettek oly fényes bizonytságot igazhitűségük mellett, mint Diocletianus korában. Sőt ellenkezőleg, hogy a belső harcok idején az igaz hit ügye nem egyszer válságos helyzetbe került, abban éppen Pannóniának jutott szinte végzetes szerep.

A bajok forrása Keleten keresendő.

A keresztény hitegységnek a megbontása elsősorban Arius alexandriai pap nevéhez fűződik, aki tagadta Krisztus istenségét, az Atyával való egylényegűségét (homousios), hanem csak hozzá hasonló (homoiousios) teremtménynek volt hajlandó elismerni. (Erre vonatkozik az Ember tragédiájában helytelenül beállított harc az i betű körül.) Az általa megindított mozgalom sokakat, papokat, püspököket is magával ragadott, annyival is inkább, mert Arius és párthívei éppen nem voltak válogatóságok eszközeik megválasztásában, ha hatalmuk terjesztéséről volt szó.

A jóindulatú Nagy Konstantin a bajok láttára szívesen előmozdította, hogy az Egyház Nicaeába (325) zsinatot hívjon össze. Ez szabatosan körvonalozta a katolikus tanítást, állást foglalt Arius ellen és őt száműzték. Így került Arius Illyricumba. Itt azonban úgy látszik, szabadon terjeszthette tanait, mert csakhamar azt látjuk, hogy leglelkesebb híveinek egy hangos csoportja éppen a pannóniai főpapok közül került ki.

Az arianizmus megerősödéséhez kétségkívül nem csekély mértékben járult az a körülmény, hogy a császárok arra való hivatkozással, hogy most már ők is keresztények, illetőleg a keresztény vallásnak nyújtott támogatás fejében azt kezdték követelni, hogy a vallási ügyeket is ők irányíthassák. Az ariánusok ezt nemcsak nem kifogásolták, sőt inkább maguk is hangoztatták s így a császárok támogatását maguknak szerezték meg.

Amíg Nagy Konstantin egyházi ügyekben a derék Hosius cordubai (Cordova) püspökre hallgatott, a császár a katolikusok pártján volt, de a nicaei zsinat után Hosius Cordubába tért vissza, a császár udvarában pedig az ariánusok kezdtek elhatalmasodni. Így történt, hogy Arius párthívei vezérük érdekében már 334-ben gyűlést (zsinatot) tartottak Tyrusban s ezen már ott szerepelt Valens mursai és Ursacius singidunumi püspök is, Arius-

nak személyes tanítványai. Fiatal létükre tagjai lettek annak a bizottságnak, melyet az Athanasius alexandriai patriarka, a katolikusok keleti vezető embere ellen emelt vádak megvizsgálására küldöttek ki. Sikertelenül is elérniök, hogy a császár Szent Athanasium Trierbe száműzte. Sorsában csakhamar osztoztak a katolikusok főemberei, köztük Domnusz sirmiumi püspök.

Nagy Konstantin halála előtt megbánta, hogy Szent Athanasium és annyi katolikus püspököt száműzetésbe küldött. Fiai teljesítették atyjuk óhaját és Pannóniában tartott megbeszélésükön intézkedtek, hogy a száműzött katolikus főpapok visszatérhessenek székhelyeikre.

Egyébként a három fiú (Constantinus, Constans és Constantius) Nagy Konstantin rendelkezése szerint megosztották a birodalmat. Kelet, az arianizmus főfészke, Constantiusnak jutott, aki a fent érintett okokból az ariánusoknak fogta pártját, testvérei ellenben katolikusok maradtak. Amíg tehát ezek éltek, Constantius sem mert erőszakosan föllépni és hozzájárult ahhoz, is, hogy a sardicai (szófiai) zsinat (343) az ügyeket újra meg tárgyalja. A katolikusok Hosius vezetése alatt többen voltak, a jelenlévők között találjuk Marcus sisciai, Euthériusz sirmiumi püspököket is. Az ariánus párt azonban szintén nagy számban volt képviselve, köztük volt ismét a mursai Valens és a singidunumi Ursacius, most már egyenesen vezető szerepben.

A mursai Valensnek magasra törő vágyai voltak. Az aquileiai érsekséget szerette volna elnyerni és evégből párhívei attól sem riadtak vissza, hogy Aquileiában véres lázadást szítsanak, melynek egy püspök is áldozatul esett. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a sardicai zsinat levele, melyet a zsinati atyák Julius pápához intéztek, első helyen említi Valens és Ursacius nevét az eretnekek között.

A sardicai zsinat azonban nem bírta megvalósítani

a békét. Az ariánusok ugyanis Valens és Ursacius vezetésével különváltak és a császári palotában, majd Philippopolisban gyűléseztek, míg a katolikus főpapok a sardicai székesegyházban magukra maradtak. Sőt Valens és Ursacius odáig mentek, hogy az ariánusokkal kiközösítették a pápát és a katolikus főembereket.

A bajokat még jobban komplikálta, hogy Photinus, Sirmium új érseke, egyébként kiváló tehetségű, keleti származású ember, maga is eretnekségbe esett, melyet róla neveztek el. Tanait azonban hiába kárhoztatták, hiába fosztották meg püspökségétől, Photinus helyén maradt, mert Sirmium népe ragaszkodott hozzá. Mivel pedig Illyricum Sirmiummal a katolikus érzelmű Constans birtokában volt, Valens és Ursacius elhatározták, hogy Photinus tanainak kárhoztatásával visszatérnek az egyházba. Más ariánus püspökök Sirmiumban, valószínűleg 348-ban összejöttek és megállapodtak egy hitvallásban, de amely lényegében még mindig ariánus volt. Ez volt az első sirmiumi zsinat.

A helyzet csakhamar változott. Constantinus (340) és Constans (350) halála után a testvérek közül az ariánus érzelmű Constantius egyedül maradt. Ez székhelyét Sirmiumba helyezte s így a pannóniai ariánus párt újra megerősödött. Photinust a császár most már eltávolította Sirmiumból, helyébe azonban a kisázsiai Germinius jött, aki maga is ariánus volt; Valens és Ursacius visszatért az ariánus párttra. A Sirmiumba zsinatra (II. sirmiumi zsinat) gyűlt ariánus főpapok most megszerkesztették az ú. n. első sirmiumi formulát, vagyis egy hitvallásfélét, mely elítélte a különféle eretnekségeket, semmi hitelleneset nem tartalmazott, azonban óvakodott attól, hogy Krisztusnak az Atyával való egyelényegűségét elismerje (351).

Egy esemény Constantiust még inkább az ariánusok táborába hajtotta. A birodalom nyugati részén Magnen-

tius nevű ellencsászár támadt ellene. A döntő ütközet Mursa közelében történt (351). Constantius nem vett részt a csatában s így lehetett, hogy Valens előbb értesült Constantius csapatainak győzelméről, az örömhírről hozzá-sietett, azt mondva, hogy angyaltól hallotta. Constantius ettől fogva az egyházi dolgokban csak reá hallgatott.

Amikor tehát Liberius pápa zsinat összehívását sürgette, a zsinat össze is ült Arelateban (Arles) 353-ban, majd pedig Mediolanumban (Milano) 355-ben, de mindkét helyen az erőszakos Valens vitte a szót, aki Constantius fegyveres támogatásával keresztül vitte a katolikusok főembereinek, köztük magának Liberius pápának száműzetését; Cordubának majdnem százéves püspökét, Hosiust éppen Sirmiumba internálták. Erőszakoskodásuk ezzel nem szűnt meg.

Sirmiumban új zsinat ült össze (357) — harmadik sirmiumi zsinat — s ezen új hitvallást állítottak össze (második sirmiumi formula), amely már tiltakozik a homousios és homoiusios szavak használata ellen, valójában pedig a nyílt arianizmust hirdeti. Germinius, Valens és Ursacius erőszakoskodása most az agg Hosiust is rávette, hogy aláírja ezt a formulát, Liberius pápa ellenben erre nem volt rábírható, mindössze az első sirmiumi formulához járult hozzá, amely mint láttuk, a katolikus hittel megegyeztethető volt. A pápát azonban most sem engedték Rómába, hanem Sirmiumban internálták.

A következő évben (358) itt ült össze a negyedik sirmiumi zsinat, megszerkesztve most már a harmadik sirmiumi formulát, mely azonban a katolikus hit szempontjából semmivel sem mondott többet az elsőnél. A pápa tehát ezt is elfogadhatta, sőt elővigyázatosságból még külön írásos deklarációt is tett. Mindamellett most már hazaengedték Rómába.

Valensék azonban továbbmentek az erőszakosság útján. Új formulát szerkesztettek Sirmiumban — ez már

a negyedik sirmiumi formula, mely eltiltja az ousia-szó használatát, bár máskülönben elismeri, hogy a Fiú mindenben hasonló az Atyához. Valens azonban a «mindenben hasonló» kifejezést utóbb egyszerűen elsikkasztotta belőle. Nem sokkal utóbb (359) összeült Keleten Seleukiában, Nyugaton Ariminiumban (Rimini) az új zsinat. Ez utóbbin a nagy többségben lévő katolikus főpapok (320 nyolcvannal szemben) tiltakoztak e formula ellen és egy bizottságot küldtek a császárhoz. Valens és társai azonban megelőzték őket és az ő információjuk után a császár a katolikusok küldöttségét Konstantinápoly mellett internálta és csak akkor engedte szabadon, mikor a formulát aláírták.

Valens és társai tehát győztek, befolyásuk a császárnál megdönthetetlen volt, sokáig mégsem tartott, mert 361-ben Constantius meghalt. Utóda Julianus Apostata lett. Ez azonban az elhatalmasodott ariánusokkal szemben inkább az előzőtt katolikus főpapok visszatérését mozgató elő, hogy a keresztények testvérharca minél élesebb legyen.

Az ariánusok ugyanis nem riadtak vissza ellenfeleik erőszakos elhallgattatásától. Így pl. Sabaria ariánus papja (esetleg püspöke) elfogatta, megverette és kiutasította városából Szent Mártont, mikor ez Galliából visszatért szülőföldjére, Pannóniába. Julianus halála után a katolikus érzelmű Valentinianus nem avatkozott bele az egyházi, vallási ügyekbe, nem zaklatta az ariánusokat sem, bár viszont nem is támogatta őket és az ariánusok még mindig erőszakoskodtak. Érdekesen jellemzi a helyzetet egy kis hitvita, mely Sirmiumban folyt le 366-ban és amelynek egész szövege ránk maradt (*Altercatio Heracliani laici cum Germinio episcopo Sirmiensi*; kiadta Caspari: *Kirchenhistorische Anecdota*, Krisztiánia, 1883. 138—147; magyarra fordította Alföldy András P. Sz. 1925. 4—9).

(A vita szereplői Germinius sirmiumi püspök és három világi hívő. Ezeket :) Heraclianust, Firmianust és Aurelianust börtönükből vezették a nép elé ; a püspök püspöki széken ült, mellette minden papja ; ott volt továbbá az egész lakosság és a nép vénei.

Germinius kezdte szólván Heraclianushoz : Mit tartottál jónak, mit tanácsoltál az embereknek a homousion-ról (tehát a nicaei hitvallásról), melyet üresfejű emberek szerzettek?

Heraclianus így felelt : Háromszáz és még több püspök üresfejű volt tehát?

Germinius : Mi akar lenni az a homousion?

Heraclianus : Te, aki csak botrányt okozol e kérdéssel a nép előtt, értesz te görögül is !

Germinius : Az a száműzött szökevény Eusebius¹ tanított ki téged, meg Hilarius,² aki maga is csak most jött vissza száműzetéséből.

Heraclianus : Én a szentírások jogán és tekintélyével beszélek. Mit tálalod ki ezt nekem, hogy letéríts az igazság útjáról? A szent törvényekről szóljon vetélkedésünk. Hiszen szabad beszélni és vitatkozni.

Germinius : Te ! Vitatkozni? Mintha valaki volnál, komisz szolga ! Mi vagy ? Presbyter talán vagy diaconus ?

Heraclianus : Nem vagyok presbyter, sem diaconus. De ha minden keresztények között a legkisebb vagyok is, üdvösségemért beszélek.

Germinius : Látjátok, hogy jár a szája ! Hát senki se veri ki a fogát?

Ekkor megverték őt Jovinianus diaconus és Marinus lector.

Heraclianus : Ez csak boldogságomat és dicsőségemet gyarapítja.

Germinius : Mondd, Heraclianus ! Én kereszteltelek téged : hogy vetted tőlem a keresztséget?

Heraclianus : Nyertem ezt tőled az Atyának és Fiúnak

és Szentléleknek nevében. És én nem úgy kaptam, hogy nagyobb Isten meg kisebb Isten nevében, aki még ráadásul teremtett lény is legyen, mint te a Szentlélekről is állítod.

(Ezzel tehát már megkezdődött a tulajdonképpeni vita, melyben Heraclianus a Szentlélekről igen talpraesetten beszélt, mire «Germinius hallgatott több mint egy órát.»)

És mikor ezeket mondotta Heraclianus, Germinius dicsérgetni kezdte őt, mondván: Jó szíved van neked, jó családból is születted és ismertünk téged gyermekségedtől fogva. Térj meg hát a mi egyházunk kebelébe. Mások is többen mondták neki: Püspök urunk! ő volt az, aki a sötétlelkű Photinus eretneksége ellen küszködött. Hogyan van tehát, hogy ő maga is eretnökké változott?

Germinius (erre a néphez is szólt, mikor hivatkozott Eusebiusra, hogy hitvallása tetszett neki is mondván): Az én hitvallásom pedig ilyen: Az Atyáról azt mondom, hogy nem született, hogy láthatatlan, halhatatlan, vég nélkül, kezdet nélkül. A Fiúról pedig azt mondom, hogy az évszázadok (az idő) előtt vette kezdetét az Atyától, hogy Istentől való Isten, világosság a világosságtól, de mégsem tartom olyannak, mint az Atyát. Hiszen ő maga mondja: Atyám, aki küldött, nagyobb énnálam és: Nem azért jöttem, hogy saját akaratomat cselekedjem, hanem az Atyáét, aki engem küldött. A Szentlélekről pedig azt mondom, hogy az angyalok és arkangyalok elseje. Mert amiképpen a fiú sem hasonlatos mindenben az Atyához, úgy a Szentlélek sem a Fiúhoz.

(Heraclianus ismét ügyesen megfelelt Germiniusnak, mire ez ismét elhallgatott. Ekkor Theodorus presbyter próbálta Heraclianust megzavarni, de Heraclianus megcáfolta, úgyhogy összezavarodott és megalázva elhallgatott. Hasonlóan járt egy Agrippinus nevű is. Végül ismét Germinius vette át a szót a Heraclianusszal való vitában. Egy ideig még folyik a vita, melynek Germinius úgy akar

véget vetni): Heraclianus, miképpen határozod meg hitedet?

Heraclianus (Tertullianus Apologeticusából veszi választ) : Ha sugár lövell a napból, az csak része az egésznek ; de a nap benne lesz a sugárban, mert a sugár a napé és lényege nem különül el, csak kiterjeszkedik, mint a lánggal a gyújtott lángnál. Anyaga csonkítatlan marad és hiánytalan, habár belőle több valamiféle átmeneti dolgot kölcsönözhetsz. Éppen így, ami Istenből indult ki, az Isten is és Isten fia is és egy is mind a kettő. (Ugyanígy adom én a Szentlélek és az Isten viszonyának szabályát.) A Fiú tehát csak más fokozatot és nem más fajt jelöl, nem eltérő az Atyától, csak kiáramlott belőle. Így Istennek ama Fia, amint régtől mindig jövendőlték, egy szüzbe leszállva és annak méhében testté válva megszületett, Istennel elegyült ember képében. A Lélek által formált test világra jön, növekszik, megszólal és ő a Krisztus. Ez az én hitvallásom.

Mikor Heraclianus ezeket mondotta, eltöltötte a harag és a méltatlankodás Germiniust és beszélni meg hangoskodni kezdett : Eretnek ez, mert az Atyát és a Fiút és a Szentlelket együtt tartja a teljes Istennek. Homousianus ez ; ne higgyetek neki. És kérte a népet mondván, aki csak találkozik vele, Isten szolgája vagy szolgálója, leheljen rá,³ mert már meghalt (megszállta az ördög). És esküvéssel esküdözött, hogy számkivetésbe küldeti.

Heraclianus ezt mondta : Isten, aki kiszabadította Izraelt az amorraeusok királyának és Basan királyának kezei közül, ki fog engem is szabadítani a te kezeid közül.

S amikor ezeket mondotta, amannak minden presbytere és diaconusa ezt hajtogatta : Ne mehessen ki innen, csak akkor, ha átkot mond azokra a püspökökre, akiket megnevezett,⁴ akikről azt állította, hogy hitüket vallja. Ezt mondták ugyanis Aurelianusnak és Firmia-

nusnak is meg összes testvéreiknek. De ezek ezt nem tették meg.

Germinius ezt mondotta : . . . nincs ez megírva ; és így elbocsájtották őket. És amikor elbocsájtották őket amazoknak társai közül némelyek így kiáltoztak : A helytartó elé kell vinni és meg kell öletni őket, mert lázadást szítottak, kettéválasztottak egy népet. És kényszeríteni akarták őket, hogy írják alá az eretnekek hitformuláját. És megkettőztették szavaikat, mondogatván : A helytartó elé kell vinni és meg kell öletni őket.

Ekkor Germinius így szólott : Ne akarjátok ezt, testvéreim. Nem tudják, mit beszélnek. Ha püspökökkel is elhitették, mennyivel inkább elhitethették ezekkel. És mások kényszerítették őket, hogy meghajoljanak ennek keze alatt. És ők így is tettek. És kiszabadultak az ő kezeik közül egészen a mai napig.

A sirmiumi hitvita szomorú korp a IV. század hitéletére nézve. A hit hivatott őre és tanítója téves utakon jár, tévedését börtönnel és veréssel, száműzetéssel és gúnnal iparkodik ráerőszakolni az igaz hitet bátran valló és védelmező katolikusra. A vége mégis enyhíti a bántó disszonanciát : a püspök mégis a szelídség és megértés álláspontjára helyezkedik a túlzókkal szemben. Talán azért is, mert már kezdi fontolóra venni : hátha mégis téves utakon járt. Nem sokkal e kevéssé épületes jelenet után, melyben különben már vercellaei Szent Eusebiusra is hivatkozott, Germinius olyan hitvallást terjesztett elő, melyben kifejezte meggyőződését arra nézve, hogy az Atya és a Fiú mindenben hasonló. Hiába akarta ebben megingatni Valens és Ursacius : Germinius kitartott álláspontja mellett s ezzel majdnem teljesen a katolikus hittételek mellé állott. Az ariánusok pannóniai frontja erősen meggyöngült.

Az arianizmus hanyatlásában több tényező működött közre. Nemcsak az, hogy Constantius halála után el-

maradt a császári hatalom támogatása: az ariánusok egymás között sem voltak egységesek. Voltak, akik az Atya és Fiú között semmiféle hasonlóságot sem ismertek el (túlzó ariánusok); mások elfogadták a hasonlóságot, (fél-ariánusok), de ennek mértékét egyik így, másik úgy gondolta megszabni. A különféle pártok azután nemcsak a katolikusok, hanem más eretnekek és egymás ellen is elkeseredetten hadakoztak. Ez a helyzet magában is kedvezett a katholicizmusnak, mely lassan-lassan mind Nyugaton, mind Keleten újra megerősödött. Ebben sokat tett Szent Ambrus milánói püspök erélyes és fáradhatatlan munkássága, mely Pannóniára is kiterjedt.

I. Valentinianus császár (364—375), mint említettük, nem avatkozott be a vallási ügyekbe s így Damasus pápa római zsinata (368)? hiába kárhoztatta Valens és Ursacius, továbbá egy Gaius nevű, valószínűleg szintén pannóniai püspök tanítását, ezek helyükön maradtak, sőt Ursacius halála után singidunumi püspök ismét ariánus lett, Secundianus. 375-ben azonban I. Valentinianus (Brigetióban, vagyis Ószőnyben) meghalt s ezzel változott a helyzet.

Valentinianus idősebbik fia, Gratianus (375—383) egyházi ügyekben egészen Szent Ambrus tanácsait követte, az ariánusoknak a császári udvarban csak az anyacsászárné, Justina volt a támaszuk. Ekkor halt meg Germinius sirniumi püspök és így megvolt a lehetőség arra, hogy utódaul meggyőződéses, lelkes katolikus főpapot válasszának. Szent Ambrus Anemius megválasztásával iparkodott ezt elérni s evégből maga is Sirmiumba jött. Az ariánusok azonban a templomban is nagy zendülést csináltak ellene, sőt itt egy nő le akarta taszítani püspöki székéről.

Szent Ambrus nem vesztette el lélekjelenlétét és keményen rászólt: «Bár méltatlan vagyok a papi méltóságra, mégsem szabad kezedet papra emelni; félj az Isten ítéletétől, hogy valami csapás ne érjen.» Szent Ambrus határozott föllépése lecsöndesítette a zajongókat,

Anemius püspökké szentelése most már akadály nélkül ment végbe. Mivel pedig a merénylő asszony másnap meghalt, a nép Isten ujját látta a dologban és Anemius püspökségében immár teljesen megnyugodott. A kedélyek lecsillapodásához hozzájárult az is, hogy Szent Ambrus résztvett a merénylő asszony temetésén s ezzel példát adott az igazi felebaráti szeretet gyakorlására.

Anemius, mint Pannónia és egész Illyricum első püspöke teljes erővel hozzálátott a katolicizmus kedvezőre vált helyzetének megerősítéséhez. Nemsokára zsinat ült össze Sirmiumban, melynek idejét Zeiller alapos vizsgálat után 378-ra teszi (az eddig általánosan elfogadott 375 helyett).

A zsinat előkészítésében bizonyosan tetemes része volt Szent Ambrusnak, aki Gratianus számára ekkor írta A hit (De fide) c. művét, melyben Pannónia Valeria nevű tartományát külön is megnevezve, felhívja a császár figyelmét, hogy Isten a barbár betörést az eretnokség bűne miatt bocsátotta a rómaiakra. Lefolyása már a katolikus álláspont teljes győzelmét mutatja. Hitvallásában — az ötödik sirmiumi formula — határozottan kifejezte a három isteni személy egylényegűségét, fegyelmi intézkedéseiben pedig a jövőre vonatkozólag hozott üdvös törvényeket.

Kimondották ugyanis, hogy püspöknek csak olyan egyházi férfiút tegyenek meg, akinek multja teljes garanciát nyújt igazhitőségük mellett; akikben pedig hiányzanak az ilyen tulajdonságok, papnak se hagyják meg. Papnak, diaconusnak csak feddhetetlen embereket tegyenek meg, még akkor is, ha a császári udvarból valók. De hogy Illyricumban még mindig sok volt a tennivaló, szomorúan bizonyítja, hogy a zsinat hat illyricumi püspököt névszerint felsorol,⁵ mint akiknek igazhitősége ellen súlyos kifogások voltak, másik kettőt⁶ elmozdítottak állásuktól, hasonló büntetés várt a már ismert singidunumi Secun-

dianusra Palladius szintén nem pannóniai (ratiariai) püspökkel. A két utolsó kivételével egyiknek sem ismerjük a székhelyét s így nem tudjuk, hogy a hat közül nem volt-e valamelyik pannóniai.

Secundianus és társa a császárhoz fordult és a zsinathoz fellebbezett. A zsinatot össze is hívták Aquileiába. A vezető szerepet Szent Ambrus vitte, mellette ott volt többek között Anemius sirmiumi, Constantius sisciai püspök is. Palladius ismét Gratianus császárhoz Sirmiumba fordult azzal a kérdéssel, hogy meg kell-e jelenie a zsinat előtt, hiszen a birodalom legutolsó felosztásakor (379) az ő egyházmegyéje a keleti részhez került. A válasz azonban az volt, hogy a politikai felosztásnak nem következménye az egyházi szétválasztás: az egyházmegye továbbra is a római patriarchatushoz tartozik. A zsinaton ismét próbáltak kibújni a felelősségrevonás alól, de hiába: letételre ítélték őket.

Ezzel az arianizmus Illyricumban, Pannóniában megszűnt tényező lenni, legalább is a római polgárok között. Ezek ugyanis már nemzeti érzésből is elfordultak tőlük. Az okot pedig megtaláljuk Pannónia szomszédságában és egykori városában, Poetovioban.

Itt a katolikus püspökkel szemben az ariánusok egy Julianus Valens nevű püspököt erőszakoltak a városra. Ez már azzal is kihívta a rómaiak ellenszenvét, hogy barbár módra — talán csakugyan barbár származású is volt — karperecet és nyakláncot hordott. De mikor az ariánus gótok betörése alkalmával (378) melléjük állott és segítette őket székvárosának elfoglalásában, Julianus Valens a gótok kiverése után kénytelen volt elhagyni Poetoviot, az ariánusok pedig, akiknek immár hazafiaságában is kételkedni lehetett, a római birodalomban sehol sem számíthattak rokonszenvre.

A IV. század vége sok küzdelem után Pannóniában is meghozta a katolicizmus teljes győzelmét.

Jegyzetek.

¹ Szent Eusebius, Vercellae (Vercelli) püspöke, a katolikus hit lelkes bajnoka, akit Constantius császár sem birt rávenni, hogy az ariánusok mellé álljon; ezért Egyiptomba száműzték, de Constantius halála után visszatért Vercellaebe. Kiváló író is volt. 371. †.

² Szent Hilarius, Pictavium (Poitiers) püspöke, aki a katolikus hithez tántoríthatatlanul hű maradt, miért is Ázsiába száműzték. Nagy munkásságú egyházatya, aki Constantius császárhoz, sőt egyenesen ellene is intézett iratokat a kath. hit védelmében. Szent Mártonnak mestere és barátja volt. 366. †.

³ A rálehelés az ördögűzésnek egyik formája volt.

⁴ Tulajdonképpen senkit sem nevezett meg. A vitatkozás elején említett háromszáznál több püspök valószínűleg az ariminiumi katolikus főpapokra vonatkozik, bár lehet, hogy Heraclianus egyenesen a nucaeai zsinat atyáira értette.

⁵ Polychronios, Telemachus, Faustus, Asclepiades, Antonius és Cleopatra. Másunnan ismerjük Gaius és Pál ariánus püspökök nevét is, de székhelyüket már hasonlóképpen nem.

⁶ Elpidius és Eustathius; közülök csak Eustathius volt püspök, Elpidius presbyter volt.

A pannóniai kereszténység a római uralom utolsó éveiben.

KATHOLICIZMUS győzelme már nem menthette meg a rómaiak pannóniai uralmát. A hitegység sem állott egészen helyre. Photinus eretneksége az V. században újra föléledt és I. Ince pápa (401—417) külön fölhívta reá Laurentius sirmiumi püspök figyelmét. A helyzet változására azonban jellemző, hogy ezen eretnekség ellen a katolikus igazságok védelmére egy Pál nevű pannóniai presbyter kétkötetes művet írt, melyet egy Constantia nevű előkelő hölgynek ajánlott, aki Istennek szentelt tiszta életet élt.

Viszont a provincia helyzete válságossá vált.

Szarmaták, germánok, különösen gótok, majd a húnok támadásai egymást érték és nem ritkán legázolva a határvédő csapatokat, messze behatoltak a tartományok belséjébe. Az ilyen kalandozó hadjáratok nemcsak anyagilag tették tönkre az érintett lakosságot, hanem ezrével hajtották el rabszolgáknak a békés polgári lakosokat is. A lakatlanul maradt területek benépesítésére a császárok idegeneket telepítettek, úgyhogy a lakosság hovatovább kicserélődött : a keresztény rómaiak helyét a pogány vagy ariánus barbárok foglalták el. A megmaradt római lakosok elszegényedtek, kiveszett a vállalkozó szellem, hanyatlott a közbiztonság, hiszen napról-napra attól kellett tartani, hogy máról-holnapra elveszítik házukat, vagyonukat, sőt életüket. Akadtak, akik a barbárokkal versenyt raboltak. A római lakosság, még a katonák is elbátortalanodtak, a

határok védtelenül álltak, hacsak itt-ott valamely kemény férfi élükre nem áll és helyre nem állítja a rendet, mint azt Noricum (nagyjából = Ausztria) apostolának, Szent Szeverinnek életében látjuk. Ilyen körülmények között hitéletről, keresztény erkölcsökről alig lehet szó.

A gótok 378. évi betörését már láttuk. A nagy veszedelemben Gratianus császár Theodosius nevű vezérére bízta a birodalom határainak megvédését. Theodosius le is verte a gótokat. E hadjáratával kapcsolatban jutott el Szent Quirinus himnuszának szerzője, Aurelius Prudentius Sisciába s így mint szemtanu írhatta, hogy a vértanu püspök teteme ekkor Sisciában volt, tehát Savariából már előbb odaszállították.

De sokáig itt sem maradhatott.

Pannónia egy része, a Valeria nevű tartomány már 406-ban a húnok birtokába került. Mi volt az itt lakó keresztények, a rómaiak sorsa: nem tudhatjuk pontosan. De ismerve a húnok toleranciáját, joggal föltehetjük, hogy kereszténységük miatt a lakosoknak nem esett bántódásuk; a rómaiakkal meg bizonyára azért sem bántak rosszul, mert szerződésileg kapták ezt a területet. Római tisztviselők, kisebb állami alkalmazottak, nagyobb birtokosok stb. ellenben aligha maradhattak itt a hún uralom idején.

Volt egy kis időköz (427?—433), mikor a római birodalom visszaszerezte ezt a tartományát: ez azonban mar csak a végső föllobbanás volt. 433-ban már egész Pannónia a húnok birtoka lett.

Bizonyos ugyan, hogy pl. Savariában, Scarbantiában, Sopianaeben továbbra is maradtak keresztény rómaiak, de legtöbben mégis csak elmenekültek. Menekülés közben mentették, ami menthető volt. Elvitték magukkal értékes tárgyaikat, elvitték a legdrágábbat is, amijük e földön mint keresztényeknek volt: a pannóniai szentek ereklyéit. Ekkoriban kerültek a római katakombákba Szent Quiri-

nusnak és társainak, Szent Polliónak meg a pannóniai kőfaragó vértanuknak tetemei, melyek azután a kereszténység fővárosában nagy tiszteletben részesültek.

A menekülők közül egyesek külföldön, a birodalom más tartományaiban hírnévre jutottak (l. alább), mások eltűntek, csak egy-egy sírkő emlékeztet arra (Rómában, Spalatóban stb.), hogy az illető keresztény egykoron Pannónia polgára volt.

Sirmium, a császárváros sem kerülhette el sorsát.

Amikor a húnok hatalmukba ejtették a Duna mellékét, Sirmium napjai meg voltak számlálva. A városban megmaradtak ugyan a keletrómai császár helytartói, de a magában meghasonlott birodalom, mely feltartóztathatlanul rohant az enyészet felé, hatalmat már nem bírt adni nekik. Amikor Leontius viselte ezt a praefectus praetorio méltóságot, már nem lehetett kételkedni a város sorsán. Leontius tehát idejekorán biztos helyre szállította Szent Demetrius vértanu ereklyéit. Így kerültek ezek Thessalonikébe (Szaloniki), melynek Szent Demetrius lett a patrónusa. (A többi sirmiumi szentek ereklyéiről ellenben semmit sem tudunk.) A sirmiumi püspökség metropolitai hatalma Thessalonikére szállt, ide költözött a helytartó is.

Nem sokkal ezután, valószínűleg 441-ben beteljesedett a város sorsa.

A hún csapatok megjelentek Sirmium előtt, bevették és lerombolták. A hagyomány szerint a város püspöke, kinek neve azonban nem maradt reánk, az egyház szent edényeinek feláldozásával meg akarta ugyan menteni a várost, de egy római tiszt kapzsisága megakadályozta ebben. A város helyén és környékén megszűnt az élet, mert itt Attila birodalmának több napi járóföldre terjedő gyepüelvre volt szüksége. A sirmiumi szentek dicső küzdelmeinek — az ariánus hitviták szomorú pártharcainak emlékei, a keresztény templomok és temetők helyén csakhamar vadon pusztaság terjeszkedett.

Attila halála után Avitus császár rövid időre még egyszer elfoglalta Pannónia városait (455), de a gótok már a következő esztendőben újra véget vetettek a római uralomnak. Pannónia bukása után nem sokáig váratott már magára a nyugatrómai birodalom bukása sem : 476-ban Itália ura már a barbár Odoaker lett.

Pannónia története ettől fogva tehát már a népvándorlás korába tartozik, az ariánus keleti gótok és híres királyuk, Nagy Theodorik uralmának jellemzése s a kereszténység ekkori állapotának rajza már túlmegegy e részlet keretén. Egy-két adatot azonban mégis föl kell itt említenünk.

Egyik egy savariai keresztény házaspárnak sírköve. Formája szerint kései készítmény, talán már a VI. századból való. Nummius Quintusról, egy 76 éves temetőőrrel (*custos cymiteri*) és hasonlókorú feleségéről, a 82 éves Aurelia Irénéről szól. Mintha csak szimbólum lenne egy elöregedett állam és kultúra temetőbe került utolsó képviselőihez. Még a nevek is mintegy szimbolizálják a római életet : pénz (*nummus*), arany (*aurum, aureus*), tehát anyagi haszon volt az alapja, melynek ugyancsak nehéz volt átalakulnia, hogy megszerezhesse a lemondást, szeretetet hirdető kereszthozta békét (*eiréné*). És éppen azért, mert az állami és társadalmi élet nem bírt megfelelőképpen átalakulni, maradék híveinek már csak a temető békeje maradhatott : az alkotó élet másoknak, ifjú erőknak jutott.

A népvándorlás zabolátlan népeinek betörései, pusztításai és uralomra jutása még a megmaradt kevésszámú keresztény rómainak sem volt elég intő példa : a belső harcok ezután sem ültek el.

Pannónia Sirmium bukása után Aquileia érseki tartományába került, ámde Aquileia érseke maga is elszakadt Rómától. Mikor a longobardok megszállották Észak-Itáliát, székhelyét Gradoba tette át. Helias érsek 579-ben

ott tartott tartományi zsinatot, melyen megjelent Vin-
demius sisciai és Virgilius scarbantiai püspök is. Nyugat-
Pannónia kereszténységének utolsó névszerint ismert fő-
papjai. Nevük római, de a római szentszékkal való közös-
ségről hallani sem akartak. A szomorú bukás nem marad-
hatott el.

Délkeleti Pannóniának, Pannonia Saviának egy kis
reménysugár egyszer még megcsillant.

Valószínűleg Nagy Theodorik intézkedésére Sirmium
újra föléledt. Az egykori császárváros a határszéli forga-
lomból csakhamar megizmosodott és amikor a keletrómai
birodalom visszaszerezte, újra erős falakkal vették körül.
Egyházi szerepét azonban nem nyerte vissza. Amíg
ugyanis pusztult állapotban volt, a megmaradt keresz-
tények úgy látszik, Bassianae (Dobrinca ?) városához
tömörültek és Justinianus bizanci császár (527—565) úgy
rendelkezett, hogy az északi Balkán metropolitája az
újonnan alakított Justiniana Prima tartomány fővárosá-
nak, Scupinak (Skopje, Üszkü) püspöke legyen és
Bassiana vidéke is ennek legyen alárendelve.

A város renaissance azonban nem tartott sokáig.

Amikor hazánk területe az avarok birtokába került,
ezek szemet vetettek a gazdag városra, melynek stratégiai
fekvése egyébként is alkalmatlan volt nekik. Sirmium
egyébként csak névleg volt a bizanciak birtoka, mert
535-ben a germán gepidák foglalták el, azonban mint a
konstantinápolyi császár fizetett «szövetségesei» nem
szüntették meg itt a császár névleges uralmát. Mivel pedig
az avarok és gepidák elkeseredett ellenségek voltak.
Baján avar kagán felszólította a császárt, hogy adja át
Sirmiumot. Mikor pedig nem kapta meg szépszerével,
csalárdul rátört a városra. Ez egyideig védekezett, de az-
után magára hagyatva, kiéheztetve az avarok hatalmába
került (582). Sirmium megsemmisült s ezzel együtt le-
tűnt a pannóniai kereszténység.

Romjai alól nemrégiben került elő egy téglá, melyre készítés közben egy görögnyelvű keletrómai polgár vagy inkább katona rákarcolta az ostromlott városnak és keresztényeinek kétségbeesett hangulatát: «Urunk Krisztus, könyörülj rajtunk és a római hazán!»

Megható ennek az egyszerű embernek ügyefogyott írással megörökített könyörgése, de a fent vázolt előzmények beszédes bizonyságok arra, hogy ez a szívből fakadt fohász már nem nyerhetett meghallgatást.

Irodalom. Zeiller: Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes. Paris. 1918. — Grisar: Roma alla fine del mondo antico. Roma. 1908. — Kurth: Les origines de la civilisation moderne I—II. Bruxelles. 1923. — Egger Jahreshefte d. osterr. arch. Institut. Beiblatt. 1922. 327—341. — Seeck: Untergang des Abendlandes I—V. Leipzig. 1917. — Balics i. m. — Alföldi: Hogyan omlott össze a római védőrendszer Pannóniában (Hadtört. Kül.) 1925. — Balogh: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt. Budapest. 1925.

Pannóniai szentek, mint idegen országok szentjei.

RÓMAI Pannónia kereszténységének története nem korlátozódik a provincia határai közé. Nem zárhatjuk ki ugyanis belőle azokat a keresztényeket, akik az idők viszontagságai vagy egyéb okok folytán nem itt éltek le életüket, azonban mégis hazánk földjéhez kapcsolják őket származásuk és első emlékeik vagy pedig később kerültek szorosabb vonatkozásba Pannóniával.

Az alábbiakban természetesen nem törekszünk teljességre, hiszen pl. az archeologiai anyagot külön feldolgozásban fogjuk tárgyalni. (Néhány idevágó emléket a Kath. Szemle 1929. évfolyamában már érintettünk is.) Nem kerülhet itt tárgyalásra a Szent Anasztáziára vonatkozó hagyományok és legendák ügye sem, mely már annyiszor szerepelt irodalmi vitákban. És nem térhetünk ki sem Amantius joviai püspök történetére, amely pedig Pannónia közvetlen szomszédságában, tehát hasonló viszony között rendkívül érdekes analógiákkal szolgál a hazai föld kereszténységének negyedik századi történetéhez, sem Mandronius carnuntumi püspök táblájára, mely az archaeologia körébe tartozik, sem Szent Szeverin életrajzára, jöllehet a népvándorlás korának kulturális és vallási életéről rendkívül bőséges adatokkal és jellemzően érdekes vonásokkal szolgál.

Föltétlenül bizonyos az is, hogy azok közül a keresztények közül, akik Pannóniából kerültek Európa más

országai, vagy hosszabb-rövidebb időt hazánk földjén is töltöttek, nem soknak ismerjük a nevét, még kevesebben vannak olyanok, akik hírnévre jutottak. Föl kell tennünk, hogy legtöbbjük az élet szürkeségében egészen eltűnt, kereszténységük nemcsak föl nem tűnt, hanem erkölcsi életük is a középszerűségeen maradt. Annál inkább hálaságunk lehetünk az isteni Gondviselésnek, hogy pannóniai keresztény őseink közül nem egyet életszentségre emelt, olyan egyéniségekké formálta őket, akik az Egyház belső életében és a keresztény kultúra munkálásában halhatatlan nevet szereztek maguknak. Ilyenek pl. Lérinsi Szent Antal remete (Antonius monachus, Lirinensis), Szent Leonianus, ide sorolhatjuk Szent Proculust is és nem feledkezhetünk meg — akiket első helyen kellett volna említenünk — a két Szent Mártonról, a franciaországi (galliai) Tours és a spanyolországi (hispaniai) Braga (Bracara) nagynevű püspökeiről.

Időrendben is, hírnévben is kétségtelenül toursi Szent Márton az első közöttük.

Eddigi ismereteink szerint 316 végén vagy 317 elején született Pannóniában, Sabariában. (Ezen sokan Szombathelyt értik, mások egy Pannonhalma közelében lévő római községet, melynek Sabaria Sicca volt a neve.) Szülei pogányok voltak, atyja katonatiszt, aki katonai szolgálatának jutalmául Ticinum (Pavia) közelében birtokot kapott. Szent Márton tehát itt töltötte gyermekéveinek egy részét, tízéves korában itt jelentkezett katechumennek (hittanulónak), de megkeresztelésére még nem került sor. Atyja, katonatiszti állásából folyó kötelezettsége szerint, fiát tizenöt esztendőskorában fölvétette a katonasághoz.

Szent Márton ismerte az akkori katonák jórészenek durva, erkölcsösnek alig mondható életmódját s ezért csak kényszerből lett katona, helyesebben hadapródnak mondható scholaris. Körülbelül tizenkilenc éves korában kato-

nává avatták, aki mint lovas vitéz Galliában őrkész szolgálatot teljesített. Volt szolgája is, de ennek szolgálatait ritkán vette igénybe, inkább ő segített neki levetni saruját, megmosta lábát; társaival szemben előzékeny, szolgálatkész volt, úgyhogy mindnyájan megkedvelték. Amiens városának kapuja előtt egy didergő koldusnak köpenye felét is odaadta. Ekkor történt, hogy éjjel az Úr Jézus megjelent neki abban a köpenyben, melyet a koldusnak adott és angyalainak így szólt: «Márton öltöztetett engem ebbe a köpenybe, mikor még csak katechumen».

Nem sokkal ezután, huszonkét éves korában, megkeresztelkedett és most már annál inkább iparkodott szabadulni a katonaságtól. Tribunusa, aki igen becsülte, maga is hajlandó volt szolgálata végén vele menni, hogy egészen Istennek szenteljék magukat. Amikor Constancius császár a frankok ellen indult, ütközet előtt katonáinak ajándékokat osztogatott, szentünk a katonaságtól való elbocsátását kérte. A császár erre felindult, mert a kérést gyávaaságnak vette, de Szent Márton kijelentette, hogy ő fegyvertelenül is kész kiállani a frankok ellen. Az ellenség azonban az éj folyamán hirtelen elvonult, Szent Márton pedig megkapta elbocsátását.

Most már Istennek szentelhette életét. Tanácsért, útbaigazításért Szent Hilariushoz, Pictavium (Poitiers) püspökéhez fordult, aki atyai jóbarátja lett és később exorcistává szentelte. (Magasabb rendet Szent Márton nem fogadott el.)

Mikor atyja visszatért Pannóniába, Szent Márton nemsokára útnak indult hazafelé. Útközben az Alpokban rablók támadták meg, de Szent Mártonnak nem esett baja, sőt megtérítette az egyik rablót. Hazaérve anyját is megnyerte a kereszténységnek, de az ariánusok bántalmazták és kiűzték a városból. Újra útnak indult Milanóba, majd pedig egy pappal Gallinaria szigetére (feleúton Nizza

és Genua között), ahol remete-életet éltek. Mikor azonban arról értesült, hogy Szent Hilarius visszatért a száműzetésből, melyet az ariánusok miatt szenvedett, fölkereste mentorát. Az ő tanácsai szerint kezdte meg remete-életét Ligugé környékén, nem messze Pictaviumtól.

Az ő kis cellája közelében más remeték is építettek maguknak egy-egy kunyhót, mások barlangokban húzták meg magukat. Így félig-meddig szerzetes-testület alakult ki, melynek Szent Márton lett a feje, akit ekkor pappá szenteltek. A kis telep nemcsak istentisztelettel, elmélkedéssel foglalkozott, hanem hitterjesztéssel, papneveléssel is és így Szent Márton mindenfelé új egyházközségeket tudott alapítani a pogányok között. Híre, neve egyre nőtt.

Szent Márton nem sokáig maradt itt. 371-ben Tours püspökévé választották, de a szerzetes-élettel ekkor sem hagyott föl. Tourstól nem messze új szerzetes-telepet létesített, Marmoutierben, majd Gallia egyéb részeiben, úgyhogy temetésén, a hagyomány szerint, mintegy kétezer szerzetes vett részt. A szenteket (köztük Szent Patrikot, Irország apostolát) nevelő telep papokat, hitterjesztőket nagy számmal adott az Egyháznak, de az apostoli munka legbuzgóbb munkása maga Szent Márton volt. Fáradhatatlan volt apostoli körutjaiban, a prédikálásban, a jócselekedetek gyakorlásában. A pogány szentélyek helyén keresztény templomokat épített s egyik legbuzgóbb terjesztője volt a szentek és ereklyék tiszteletének. Viszont kérlelhetetlenül járt el az álnoksággal szemben és nem tűrte, hogy illetéktelenül, sőt bűnös emberek sírjainál szenteknek kijáró kultusz fejlődjék ki.

Szerény magaviselete mélységes alázatosságból fakadt. Egyszerű, szegényes ruhában járt, békén elviselte, ha méltatlanság érte, sőt ütlegekben részesült. Szeretettel

viseltetett mindenki iránt, még ha bántotta, rágalmazta is őt ; követve az Úr Jézus példáját, különös szeretettel volt a bűnösök iránt és azt hirdette, hogy az Isten még a gonosz léleknek is megbocsátana, ha meg tudna térni és bűnbánatot tartana. A szegények, ártatlanul üldözöttek érdekében elment a hatalmasokhoz, a helytartókhoz, magához a császárhoz is, Maximushoz, illetve Valentinianushoz és bátran, határozottan védelmükre kelt. Példájával, tanításával, munkásságával nemcsak egyházmegyéjének, hanem egész Galliának igazi apostola volt.

397-ben halt meg november 8-án. Mikor tanítványai látták, hogy ütött a válás órája, siránkozni kezdtek : «Miért hagysz el minket, jó atyánk? Nem látod, hogy ragadozó farkasok vetik magukat nyájadra? Ha te nem lész pásztoruk, ki védi meg őket?»

Szent Márton szép imádsággal felelt : «Uram, ha népednek még szüksége van rám, én nem vonakodom a munkától. Legyen meg a Te akaratod . . . Ha pedig hajlott koromat megkíméled ettől a kemény megpróbáltatástól, jó az nekem, Uram, akkor is áldom a Te szent akaratodat. Ezeket pedig, akikért aggódok, Te magad vedd oltalmad alá».

Szegényen halt meg, de érdemekkel, csodákkal gazdag élet után.

Nem csoda, hogy tisztelete mindenütt elterjedt, ahol katolikusok éltek. Rómában nem sokkal halála után már templomot szenteltek emlékezetére. Szent Benedek Monte Cassino építésekor az ő nevének épít templomot s hazánkban is a magyar kereszténység megalapítása elválaszthatatlan Szent Márton nevétől. «Pannónia szent hegyén» Pannónia szent szülöttének ajánlják a hithirdető bencések főmonostorát és Szent Márton zászlaja alatt vonul Szent István hada Koppány ellen, hogy megvívja a zsege magyar kereszténység diadalmas döntő csatáját.

Ha más nem volna is, Szent Márton apostoli egyéni-

sége egymagában is olyan nemzeti értékünk, mely kézzel-foghatólag szemlélteti, mit jelent a ma magyarjának a római Pannónia, a ma keresztény hívőjének ezerhatszáz esztendővel ezelőtt élt őskeresztény eleink tisztelete.

És Szent Márton nem áll egyedül.

Szent Leonianus neve sem egészen ismeretlen Magyarországon. A szombathelyi egyházmegye különösebben is megemlékezik róla, mint az egykori Sabaria szülöttéről. A franciaországi Vienneben, régi kolostorának templomában volt epitáfiuma, mely följegyezte származását: *Hic vir sanctitate conspicuus in hac urbe Viennensi abbas exstitit, Sabaria Pannoniae ortus.*¹ Vagyis magyarul: E férfiú a pannóniai Sabaria szülötte, ki életszentségével kitűnt, apát volt ebben a városban, Vienneben.

Amit élettörténetéből tudunk, ugyancsak változatos.

Szülőföldjén, Pannóniában, az ötödik század a folytonos harcok, barbár betörések korszaka, mikor a tartomány birtoklásában egymást váltogatják a rómaiak, húnok és különféle germán népek. Ilyen viszonyok között nem csoda, hogy egyik barbár támadás alkalmával keleti gótok, burgundok vagy egyéb germán csoportok Leonianust fogolyként Galliába hurcolták. Mabillon a barbár betörés idejét 487-re teszi, tehát a nyugatrómai császárság megdöntése (476) táján bekövetkező zavaros időkre. Ha föltesszük, hogy Leonianus fogságba kerülése idején nem volt már gyermek, megközelítő dátumnak mindenesetre elfogadhatjuk. Ezért nem gondolhatunk Attila galliai hadjáratára (451), amit különben az életrajzi adatok szövegezése (a *barbaris captivatus, in Gallias captivum abductum*) is kizár. Viszont aligha lehetne igazolni azt az állítást, hogy Szent Szeverinnekné, Noricum nagyhírű apostolának «kétségtelenül» tanítványa lett volna.

Miként szabadult meg a fogságból, mikor nyerte vissza szabadságát: egyáltalán nem tudjuk. Egyszer csak azt

halljuk, hogy Augustodunumban (Autun) éldégél, mint igazi aszkéta, magányos cellácskában. De már nem ismerjük pontosan remeteségének helyét, sem azt, hogy milyen körülmények között és mikor költözött át Viennebe. Életszentségének híre csakhamar széles körben ismertté tette a nevét. Tanítványok gyűltek köréje azzal a kéréssel, hogy legyen vezetőjük a lelki életben. Ezek számára monastorokat alapított, melyek között legismertebb a Szent Péterről nevezett viennei kolostor lett. Ezt az ő közreműködésével Ansemundus germán származású főnök és felesége, Ansleubana, már mint szenátor-rendű viennei nemesek alapították. A monostor alapítóleveléből kitűnik, hogy a férfikolostoron kívül Vienneben női zárdát is alapítottak, mert leányuknak, Remilának, más néven Eugeniának meghagyták, hogy a ráhagyományozott vagyon egy részéből templomot építsen annak a női zárdának, amelyben az említett germán főnök testvére, Eubona volt az apátnő és amelyben gyermekkorában Remila is nevelkedett. Mindenesetre érdekes adat a nőnevelés történetéhez a VI. század első tizedeiben, talán 520-ban, mikor ez az alapítás történt.

Mindkét kolostornak Leonianus volt a lelki vezetője, apátja. Szigorú önmegtagadásban töltötte napjait több mint negyven éven át; elvonulva az emberektől, de szívesen segítve őket «tudásának szavával», mikor tanácsot kértek tőle «az üdvösségre vonatkozó dolgokban».

Igy sokan ismerték, sokan megsiratták, mikor meghalt. Halálának évét nem tudjuk, valószínűleg 540 körül lehetett. Emlékünnepe, tehát halálának napja, november 16-ra esik.²

Mabillon vele kapcsolatban megemlíti *Szent Szeverint* is, aki «Keletről Pannóniába jött». Hasonlóan a bollandisták *Szentek Élete* is, de *partibus orientis* említ.

A Kelet valószínűleg úgy értendő, hogy Afrikából nem közvetlenül jött Pannónia és Noricum (nagyjából a mai

kis Ausztria) határára, úgyhogy «Noricum apostolat» félig-meddig és egy kis túlzással pannóniainak is mondhatnók. Hatása — éppen az Attila halálát követő zavaros, szomorú években — bizonyára kiterjedt hazánk területére is, tanítványainak egy része bizonyonnyal innen került ki. Azonban éppen e körülmény miatt életrajzának más-különbösen rendkívül érdekes adatai kívül esnek e dolgozat keretén; különben is sokkal inkább ismertek, mint az itt tárgyalt szentekre vonatkozó följegyzések és emlékek.

Szent Szeverin pannóniai tanítványai közül egyet ismerünk, akivel különösebben kell is foglalkoznunk. Ez *Antonius monachus*, másként *Antonius Lirinensis*, akinek majdnem egykorú életrajza is ránk maradt. Ennodius ticinumi (páviai) püspök (474—521), a híres Boëthus rokona, egyébként is ismert író Leontius lérinsi apát kérésére megírta szentünk élettörténetét, igaz, hogy csak a legfőbb vonásokban, inkább az épületes fogalmazásra, mint pontos adatok közlésére törekedve, úgyhogy a *Vita Beati Antoni* érdekes mutatvány a VI. század szerzeteseinek olvasmányaiából, amilyeneket étkezés alatt szoktak a testületnek felolvasni.

Szent Antal — Ennodius előadása szerint — a Duna folyam partjai közelében, Valeria városában született, amin bizonyára Valeria provinciát, vagyis a Dunántúl keleti, kisebb felét kell értenünk. Atyja az előkelő *Secundinus* volt. Szent Szeverin még gyermekkorában ismerte és kedvelte szentünket és talán ő keltette föl lelkében a mély vallásos érzést, sőt a remeteélet iránt való vonalmat.

Atyja halála után Antonius nagybátyja, Constantius laureacumi (lorchi) püspök gondozásába került, aki nem mindent elnéző rokonként bánt vele, hanem szigorú nevelésben részesítette. Csakhamar azonban ő is meghalt, éppen olyan időben, mikor «frankok, herulok, szászok vadállatok módjára a kegyetlenkedéseknek sokféle faj-

táját művelték» a dunamenti provinciákban, Antonius tehát kénytelen volt útnak indulni.

A család régi cselédei Itália felé vezették és így került a Tellina vallisba (Valtellina, Veltlin), vagyis az Adda-folyó felső folyásának völgyébe. Itt Marius presbyter — akinek hatalma volt a gonosz lelkek fölött — lett a vezetője. Marius a clericusok, vagyis vallási, tudományos tanulmányokat folytató ifjak közé vette, hogy később pap legyen belőle. Antonius szerénysége azonban nem tartotta magát méltónak egyházi pályára, inkább a remeteéletet választotta.

Elvált Mariustól és a Comoi-tó partján, közel ahhoz a helyhez, ahol a Maximianus alatt³ vértanuságot szenvedett Szent Félix sírja emelkedett, másként a Summolaco nevű hely közelében keresett magának alkalmas helyet. Volt itt egy meredek hegy, amelyen nem járt még ember, csak vadak tanyáztak. E hegy tetejére húzódott tehát. Semmi mást sem vitt magával, mint egy főzeléklélét és egy ásót, hogy vele a földet művelje. Munkássága nyomán a vadon erdő helyén csakhamar termő földek kezdtek díszleni. (Érdekes formája a kultúra terjesztésének.)

Mégsem volt egészen egyedül. Két öreg embert talált itt, akik már régóta remetéskedtek az erdőben, távol az emberektől. Egyikük nemsokára meghalt. Antonius a temetés idején égig érő oszlopot látott, amit úgy magyarázott, hogy az öreg remete a mennyei boldogságba jutott. E látvány megerősítette elhatározásában, hogy egész életét lelke tökéletesítésére szenteli. Önmegtartóztató élete alig ismert étkezést, alig ismert pihenést és minden eszközt felhasznált, hogy tökéletlenségeitől megszabaduljon.

Magányában egyszer csak egy férfi zavarta meg. Ezt feleségével szemben való féltékenysége emberölésre vitte. Elmenekült falujából és alázatosságot színlelve úgy tünnette föl magát, mintha őt is a remeteélet vágya vezetné.

Antonius azonban belelátott a lelkébe. Szemébe mondotta szörnyű bűnét és kijelentette, hogy gyilkos lelkületével nem maradhat a jámborság helyén. Látva azonban a szerencsétlen ember kimerültségét, pihenő helyet adott neki az éjszakára. Az irgalmasságot még a gyilkossal szemben is gyakorolta.

Nemsokára mások is fölfedezték rejtekhelyét és mind gyakrabban keresték föl. Ámde Antonius éppen ezt igyekezett elkerülni. Még zordonabb helyet keresett magának egy meredek sziklán, ahonnan a medvéket és más vadállatokat kellett először eltávolítania. A vadak a fegyvertelen remete elől el is húzódtak, de nem az emberek. Ide is utána jöttek a kíváncsiak, akik dicsérő beszédeikkel kedveskedni akartak neki, pedig csak terhére voltak. A gonosz szellem próbálkozásait látta ebben, aki az emberek dicséretével önmaga túlbecsülésére, az alázatos érzület elhagyására akarja rávenni.

Elhatározta, hogy innen is eltávozik és ha már nem lehet egészen egyedül, olyanok társaságába megy, akik életük feladatává lelki életük művelését tették. Ezek között a gonosz lélekkel való küzdelme is eredményesebb lesz.

A lérinsi szigeteken (Insulae Lirinenses : ezért Antonius Lirinensis) keletkezett kolostort⁴ választotta, régi remetelakát, cellácskáját pedig azoknak hagyta, akik lassanként köréje gyülekeztek, hogy vezetőjük legyen a lelki életben.

A lérinsi kolostorban, mely Cannes közelében Szent Fortunatusról, mint alapítóról volt elnevezve, szívesen fogadták az aszkéta megjelenésű remetét, akit hírből már régóta ismertek. «A szenteket nevelő sziget» (insula sanctorum nutrix) szerzetesei között Antonius nemcsak nagy alázatosságával tűnt ki: «az ifjakkal szemben nyájas, a meglett emberekkel komoly, a tanultak között tudós volt, az egyszerűbbekhez alkalmazkodott», úgy-hogy a származásra, munkakörre nézve ugyancsak külön-

böző szerzetesek mind egyek voltak a hozzá való ragaszkodásban. Pedig csak két évet töltött itt: a szenteket nevelő szigetről a szentek országába jutott.

Halála évét nem tudjuk, de valószínűleg 511. előtt kellett bekövetkeznie, mert életrajzírója, Ennodius, ebben az évben már páviai püspök volt és a bevezetés szövegéből az tűnik ki, hogy az életrajz megírásakor Ennodius még nem emelkedett magasabb méltóságra. Viszont sokkal előbbre sem tehetjük, mert egyrészt a szentek szigetének apátja, Leontius, bizonyára nem közvetlenül a halál után kérte meg Ennodiust az életrajz megírására, másrészt pedig össze kell egyeztetnünk Szent Severin életrajzi adataival († 482), aki gyermekkorában ismerte szentünket. Halála napjául december 28-át találjuk.

Régi kolostora azonban, melyet különben közvetlenül a francia forradalom előtt szekularizáltak, mondhatni teljesen megfeledkezett róla. A kolostor nemrég (1909) kiadott története meg sem említi, hiszen még az itt szereplő Leontius apátnak is csak a nevét találjuk meg benne. Régi és újabb művészi alkotások sem szólnak róla, a kolostor ereklyéit pedig — köztük talán az övét is — a felosztatás alkalmával széthurcolták. Mintha a Gondviselés teljesíteni akarta volna óhaját, hogy ismeretlen maradjon az emberek előtt.

Szóljunk most egy-két szót *Szent Proculus*ról, Verona püspökéről.

Sajnos, itt nem áll rendelkezésünkre olyan életrajz, aminőt Ennodius hagyott reánk Szent Antoniusról. Adatok ugyan, ha gyéren is, nem hiányoznak, azonban annyira kevésbé pontosak, sőt sokszor ellenmondóak, hogy Szent Proculus hiteles életrajza ezidőszert össze nem állítható.

A helyzetet különösen megnehezíti, hogy Proculus néven Itáliában több szentet tisztelnek, nevezetesen

Interamnában (Terni), Bolognában, Ravennában, akik mind mint püspökök szerepelnek — a többi Proculusokról nem is szólva. Ennek a kis írásnak nem lehet célja, hogy ilyen sokfelé ágazó kérdésben döntő szót vindikáljon magának. Csak arra szorítkozunk tehát, hogy rámutassunk a veronai Szent Proculus tiszteletének folytonosságára, a hozzáfűződő hagyomány folytonosságára, úgyhogy őt mindenesetre nemcsak történeti személynek kell vennünk, hanem Verona egyik legrégibb püspökének.

A veronai püspökök katalógusa, mely Pipin idejéből (781—810) való, a következőket említi:

Primum Veronae praedicavit Euprepus episcopus,
Secundus Dimidrianus, tertius Simplicius,
Quartus Proculus confessor pastor et egregius. (Lanzoni-
nál: Le origini delle diocesi antiche d'Italia 534.)

Magyarul: Veronának Euprepus püspök prédikált először, a második Dimidrianus volt, Simplicius a harmadik, a negyedik pedig Proculus hitvalló s kiváló főpásztor.

Nem sokkal későbbi, sőt majdnem egykori Béda martyrologiumának veronai kézírata sem, mely a IX. század első felében Proculus püspök és hitvalló emlékét szintén följegyezte.

Származásáról, ifjúkoráról azonban semmit sem tudunk. Talán ez volt az oka annak, hogy olyan könnyen összekeverték az ő élettörténetét a többi Proculusokéval. Csak akkor találkozunk vele Veronában, mikor a bergamói vértanuk, Firmus és Rusticus történetébe bekapcsolódik.

Firmust és Rusticust Maximianus császár parancsára vitték Veronába s ott elzárva őrizték, míg az ügy elintézésével megbízott Anulinus praefectus megérkezik. Hatodnapra Anulinus meg is érkezett s a népet összehíván a «spektákulumra», szolgálait elküldötte a foglyokért. Ezek azonban nem két, hanem három férfit találtak ott.

Proculus ugyanis, aki több kereszténnyel a városon

kívül elrejtőzve élt, amikor meghallotta, hogy a két bergamói keresztényt Veronába hozták, egész éjjel nem aludt, reggelre kelve pedig egyenesen hozzájuk sietett és kérte őket, hogy fogadják társaságukba. Azok beleegyeztek. Mikor tehát Anulinus szolgálai jöttek, hogy Firmust és Rusticust elhurcolják, Proculus kijelentette nekik, hogy ő is keresztény és meg akarja osztani hitestvéreinek sorsát. Megkötözték tehát őt is és Anulinus elé vitték. Ez azonban, talán öreg korát akarta kímélni és ezért meghagyta a katonáknak, hogy üzzék ki a városból. Proculus tehát nem ontotta véré, de a szenvedett bánatalmazások igazán méltóvá tették a hitvalló névre.

Veronából távozva a Szentföldre, Jeruzsálembe akart menni és a hagyomány szerint így került Pannóniába.

Útközben ugyanis elfogták, végül eladták. A sok csapás azonban nem törte meg, sőt inkább ő vigasztalta, bátorította hasonló sorsra jutott utitársait. Végre visszanyerték szabadságukat és újra Verona felé vették útjukat. Útközben Pannóniának egyik helyén megállapodtak. Vízük azonban nem volt. Proculus imádságára forrás buggyant elő. A csoda láttára sokan azok közül, akik azon a vidéken kóboroltak, megtértek és Proculus mindjárt meg is keresztelte őket a forrás vizével. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a pannóniai út maga is a vitás kérdések közé tartozik.)

Pannóniából visszatért Veronába, ahol mindent rendben talált: a papok, akikre távozásakor rábízta az egyház ügyeit, «megduplázták a rájuk bízott talentumot». Élete hátralevő idejét is önmegtagadásban, böjtölés és imádság között töltve, március 23-án meghalt. A róla elnevezett templomban temették el. De már halála, illetve temetése évét nem ismerjük. Az idő lassankint a feledés homályát borította egész életére, sőt sírjára is, majdnem ezer esztendő lefolyásáig.

1492-ben azonban, amikor az egész templom restaurá-

lás alá került, sorra vették az úgynevezett confessiót is, másként földalatti kápolnát, amelyben három oltár volt. Nem elégedve meg ezeknek egyszerű elmozdításával, leástak és kősírokba helyezve megtalálták Euprepinus, Agapius és Proculus veronai püspökök földi maradványait. Szent Proculus feje hiányzott, — ezt az ereklyét a hagyomány szerint a bergamóiak szerezték meg — viszont mellette volt Szent Kozma és Demjén meg Szent Márton ereklyéje. Proculus melle fölött márványlap volt a következő fölirattal: Hic requiescit in pace corpus Proculi episcopi (= Itt nyugszik békében Proculus püspök teste).

Az ereklyék fölemelését a püspök nagy ünnepséggel végezte s azóta Szent Proculus tisztelete Veronában állandóan virágzik. Újabban egy távoleső kis templomról is kiderült, hogy eredetileg neki volt szentelve.

Az Adige völgyében rejtőzködő Naturno régi templomának Proculus (németesen Profl) volt a patrónusa. Falán az újonnan fölfedezett freskók között ott van az ő alakja is — gót betűkkel odaírták nevét is — püspöki öltözetben.

E kép tárgyalására más cikkben kerül sor, mégis érdemesnek látszott megemlíteni, hogy szentünk emlékét a kora középkori művészet is fenntartotta napjainkig.

Ha Proculus a (pannóniai?) forrás fakasztásával Antonius Lirinensis a vadonföld termővé tételével Leonianus a viennei városi kultúra szolgálatával is érdemet szereztek a megemlékezésre, azonkívül, hogy csodálatraméltó lelki életükkel az ő koruknak megfelelő módon a szentek közé emelkedtek: még inkább meg kell emlékeznünk Bragai Szent Mártonról.

Martinus Bracarensis vagy *Dumiensis* 510 körül⁵ — inkább előtte, mint utána — Pannóniában született. Így mondja sírfelirata is, melynek szövegét ő maga készítette, tehát a leghitelesebb adat. Pannonius genitus,

vagyis Pannónia szülötte. Ennél többet azonban nem tudunk, mert Venantius Fortunatusnak hozzáfűzött verse az egyik kitétel (Pannoniae e parte Quiritis) aligha magyarázható közelebbi helymeghatározásnak, inkább csak azt jelenti, hogy a rómaiak (Nagy Theodorik) uralma idején született. Valószínűleg itt maradt férfikoráig, bár egyébként itteni élettörténetéről nem rendelkezünk adatokkal. Így csak egyszerű föltevés lehet az is, hogy már Pannóniában pappá szentelték volna.

A hatodik században különösen gyakran találkozunk a Keletre, a Szentföldre való zarándoklásokkal. Martinus is ilyen szándékkal hagyhatta el szülőföldjét. Keleti tartózkodásának ideje, helye és tartama azonban már ismeretlen előttünk. Inkább csak következtetés az is, hogy görög nyelvi tudását, a görög írók ismeretét Keleten szerezte. Hogy görögül tudott, abból is tudjuk, hogy görög műveket tanulmányozott, sőt egyet le is fordított latinra. Műveiből azonban az is megállapítható, hogy műveltsége inkább latin, mint görög jellegű, tehát Nyugaton, esetleg éppen Pannóniában kellett szereznie. Bizonnyal megfordult a keleti szerzetesek, inkább remetek között, egy ideig talán maga is ilyen életet folytatott. Egyszerre azonban a Földközi-tenger nyugati végén túl, az Atlanti-óceán partján pillantjuk meg.

Útjának közvetlen okát, módját és állomásait nem ismerjük. Találkozhatott hispániai zarándokokkal, akik elmesélve országuk szomorú állapotát, rábírták missió útjára ; lehet, hogy közben Rómában is megfordult, hogy egy kései adat szerint az apostol fejedelmek sírjánál kegyelettel ájtatoskodjék : ő maga a fentebb említett síriratában egyszerűen isteni sugallatot említ (divinis nutibus). A transcendens aequora vasta kifejezés arra mutat, hogy alighanem nagyobb megállások nélkül hajózott át a nagy tengereken, mígnem Galliciába, a Pireneifélsziget északnyugati részébe jutott.

Itt az ötödik század elejétől (409) a germán svévek voltak az urak. Ezek a pogányságról először katolikus vallásra tértek (440 k.), de mintegy három évtized múlva szomszédjaikra, az ariánus nyugati gótokra való tekintettel, ariánusok lettek, ellenben az őslakó romanizálódott keltiberek megtartották katolikus vallásukat, megmaradtak püspökségeik is. A germán svévek a velük való folytonos érintkezés következtében nem szakítottak meg minden kapcsolatot a katholicizmussal, de megtérítésükhöz egyrészt valami súlyosabb esemény, másrészt oly férfiú volt szükséges, aki a germán nyelvet is ismerve közelebb tud hozzájuk férkőzni. Ezért volt fontos éppen Martinus megérkezése, aki a főváros, Bracara (Braga), közelében kezdte meg térítő munkásságát. Ilyen működésére mindenképpen több évet kell fölvennünk, mielőtt bekövetkezett volna az a súlyos esemény, mely megadta a végleges lökést a svévek megtérésének.

Chararich királynak a fia súlyos betegségbe esett. Már úgy látszott, hogy menthetetlen, mikor azt ajánlották neki, hogy forduljon bizalommal Toursi Szent Márton közbenjárásához, akinek sírjához Hispániából is tömegesen zarándokoltak. A király megfogadta a tanácsot és fogadást tett, hogy ha fia meggyógyul, katolikussá lesz. Követei csakhamar meghozták a Szent Márton sírjához érintett ereklyéket és íme a herceg (valószínűleg a későbbi Theodemir király) meggyógyult. Erre Chararich a királyi családdal visszatért a kath. Egyházba; népe követte példáját.

Vitás kérdés, hogy Martinus ez alkalommal jött-e Galliába vagy inkább ekkor szentelték püspökké: az érkezés és püspökké szentelés azonban természetesen nem történhetett egyidőben, mint Toursi Gergely egyik adatát magyarázhatnók. Az a körülmény, hogy dumiói püspök lett, föltételezi azt is, hogy előzőleg Dumióban mint szerzetes (inkább anachoreta) jelentős tevékenységet fejtett ki.

Dumio a főváros, Bracara közvetlen szomszédságban, mintegy másfélkilométerre feküdt. Martinus hatása alatt itt szerzetes-testület alakult, kolostor keletkezett, mely az ő vezetése alatt csakhamar hírnévre jutott. Így történt, hogy amikor Martinus püspökké lett (550 k.), nem változott meg viszonya a kolostorhoz sem. Viszont az ő joghatósága alá került a királyi udvar valamely része⁶ és Martinus a királyi családdal, különösen Theodemir királlyal állandó és folyton erősödő kapcsolatba került. Tudományos tekintélye püspöktársai között is vezető szerepet biztosított számára s a provinciális zsinatokon először mint spiritusrektor (valószínűleg jegyző is), érsekségre emelkedve pedig mint elnök irányította a tárgyalásokat.

A dumiói kolostorról, illetve püspökségről Martinus Dumiensis lett a neve és ehhez a helyhez mint bracarai érsek, tehát az ország első főpapja is hű maradt. Legkésőbb 572-től (570?) fogva ő rá volt már bízva a bragai érsekség, a dumiói püspökséget azonban nem töltötték be. Onnan irányította az egész ország egyházi életét, ott akart pihenni is halála után, mely 580-ban ragadta el. A Toursi Szent Mártonról nevezett székesegyház — szintén az ő alkotása — fogadta be tetemét,⁷ mely fölé saját maga készített sírfeliratot:

Pannoniis genitus transcendens aequora vasta
Galliciae in gremium divinis nutibus actus
Confessor Martine tua hac dicatus in aula
Antistes cultum institui ritumque sacrorum
Teque patrone sequens famulus Martinus eodem
Nomine non merito hic in Xri pace quiesco.

(De Rossi: Inscriptiones II. 270.)

Magyarul: Pannónia szülötte vagyok. Átkeltem a nagy tengereken s isteni sugallat Gallicia ölébe vezetett. Hitvalló Márton! ebben a te egyházadban tüntettek ki püspökséggel, itt honosítottam meg a szent hitet és szertartásokat. Névben, bár nem érdemben, Téged követve, védőszentem, mint ugyancsak Márton, egyszeru cselédként nyugszom itt Krisztus békéjében.

Emlékét nemcsak e felirat őrzi. Az Egyház szentjei között tisztelet március huszadikán, amely nap halála, megdicsőülése napját jelzi. És fönntartják emlékét művei: nemcsak Dumio, a nagynevű kolostor, hanem gazdag irodalmi munkássága és kortársainak róla szóló följegyzései, melyek egy tudós, művelt elme iránt való tisztelettel vannak telve.

Ez a rövidre fogott ismertetés nem tárgyalhatja részletesen költeményeit, filozófiai, illetve erkölcstudományi műveit, zsinati munkásságát, kánonjait és egyéb egyháztudományi munkáit. De hogy kortársai mennyire megbecsülték értük, érdekesen jellemzik azok az elszórt megjegyzések, melyek egyik-másik műve⁸ előszavában arról értesítenek, hogy a svév király, hogy püspöktársai sürgetve kértek tőle ilyeneket okulás végett. Egyáltalán nem alaptalan tehát Venantius Fortunatusnak hozzáintézett levele, amikor — bár némi költői túlzással — erősebb Ádámnak, Krisztus győzhetetlen tanítványának nevezi a Marsi Martinust, költeményében pedig azt mondja róla, hogy tetterőben második Péter, tanító tudományában második Pál (*virtute Petrum, praebebat tibi dogmate Paulum*). S a dicsérő szókban nem szűkölködik Toursi Gergely és Sevillai Isidor sem, tehát a legilletékesebb kortársak.

Művei részben elvesztek; a görög vonatkozások, melyekre éppen Venantius utal, legalább is erre mutatnak. A ránk maradtakat ma már különbözőképpen ítélik meg. Pedig egy föltétlenül bizonyos: az ő korában nagy érdem volt az is, amit ma szeméretnek, mert átírni és így megőrizni klasszikus értékeket a sötét századokban, a barbár hódítás korszakában maga is nagy eredmény. Különösen Seneca nem egy passzusát ő általa ismerjük meg.

És ezenfelül nemcsak maga foglalkozott a görög és római klasszikusokkal, Senecán kívül különösen Ciceroval; nemcsak megismertette velük kortársait, tehát tudásukat, ízlésüket éppen a legjobb mintákon csiszolta,

fejlesztette, hanem ugyancsak gyakorlatilag összekapcsolta a görög-római kultúra, a keresztény eszmék és a germán életfelfogás merőben divergensnek látszó ható erőit. Mint egyházi szónok és főpap, mint a svév királyok egyik főtanácsadója, mint tudós és író hatott szóval, tollal és tettel és ha nagynak kell neveznünk mint térítő missionáriust a svévek megtérítésében és lelki vezetésében, nem lehet lekicsinyelnünk működését és hatását a kulturális életben.

Hozzá még ezt a munkát nemcsak maga végezte : Paschasius nevű szerzetesének kis munkája, melyet görögből Martinus felszólítására és segítségével fordított, egy kis példa arra, hogy másokat is rábírt Dumióban a hasonló irányú munkásságra. S a középkorban, mikor Martinus Dumiensis munkáit szélteben olvasták, e hatás nemcsak Hispaniában érezhető, hanem megnyilatkozik pl. a méltán híres Reichenau életében is.

* * *

Ime egy-két szóval megemlékeztünk néhány egyéniségről, akikre már-már a feledés homálya borult. Talán azért is, mert megfeledezett róluk az a föld, melynek gyermekei voltak, melyhez életük fonala kisebb-nagyobb mértékben hozzákapcsolódott. Másik hazájuk éppen azért nem tekintheti őket egészen magáéinak, mert Pannónia földje nem mondhat le róluk egészen, ha nem akar elvetni olyan értékeket, amilyeneknek külföldre szakadt pannóniai keresztény őseinket joggal tarthatjuk.

Jegyzetek.

¹ Mabillon : Annales Ordinis S. Benedicti I. 28.

² A viennei puspokök listáját tartalmazó XIII. századi párisi kódexben (Bibliothèque Nationale ms. lat. 5249) Leonianus a viennei egyház archidiaconusának van említve, nov. 13-ra, kétségtelenül tévesen. (V. ö. Quentin : Les martyrologes historiques du moyen âge. Paris. 1908. 475.)

* 285? 303? okt. 28.

* Inkább remete-községnek mondhatnók.

* De viszont nem veszi eléggé figyelembe, hogy Martinus ifjúkorát össze kell egyeztetni Nagy Theodorik uralkodásával, amikor Pannoniában bekies állapotok voltak és így latin képzettségét, — amit C. szintén nem méltányol — megalapozhatta. Másrészt Martinus 550 körül már püspök Spanyolországban : ilyenformán kevés idő maradna a keleti tartózkodásra, azután meg így aránylag nagyon fiatal ember aligha léphetne föl olyan eredményekkel, amilyeneket Martinus működése nyomán Galliciában, nevezetesen a királyi udvarban látunk.

* Caspari az otszázas évek második évtizedét veszi föl, bizonyára a halálozási év miatt.

* 1606-ban azonban átvitték érseki székhelyére, Brágába.

Az erre vonatkozó szövegezése (familia servorum talán a familia [regia] suevorum) mindenesetre zavaros a lugói zsinat aktáiban.

* Miro király (Formulae vitae honestae), Polemius asturicaei és Viti-mir auriaei püspök (De correctione rusticorum, ill. De ira).

Felhasznált irodalom. Acta Sanctorum Jan. I., Febr. II., Mart. III. — Caspari : Martin v. Bracara's Schrift De correctione rusticorum. Christiania. 1883. — Delehaye : Les origines du cultes des martyrs. Bruxelles. 1912 ; — Sanctus. Essai sur le culte des Saints. Bruxelles. 1927. — Duchesne : L'église au VIe siècle. Paris. 1925. — Gams : Kirchengeschichte von Spanien : III. Regensburg. 1863. — Gerola : San Procolo (Daedalo 1925. 415—440). — Hauréau : Gallia christiana VI. Parisiis. 1865. — Jecker : Die Kultur der Abtei Reichenau. München. 1925. (Beyerle). — Lanzoni : Le origini delle diocesi antiche d'Italia. Roma. 1923. — L'île et l'abbaye de Lérins Lérins. V. éd. 1909. — Luchi : Venantii Honorii Clementiani Fortunati opera omnia. Roma. 1786. — Mabillon : Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti. I. 1668. — Manitius : Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I. Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts. München. 1911. — Quentin : Les martyrologues historiques du moyen âge. Paris. 1918. — Vogel : Monumenta Germaniae Hist. Auctores VII. Ennodii opera. Berolini. 1885. — Martyrologium Hispanicum. I—V. Lugduni 1651—58. — Verona illustrata Verona, 1732. — Zeiller : Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes. Paris. 1918. — Balics : A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Budapest, 1901. — Regnier—Rogács : Szent Márton élete. Budapest, 1913.

FÜGGELÉK.

Aurelius Prudentius hymnusa szent Quirinus vértanúságáról.

(Peri stephanon, 7. hymnus.)

Az érdemekben dicső, Istennek tetsző férfiút, Quirinust, atyai öleléssel ölelik keblükre Siscia város falai, mint nekik ajándékozott vértanut.

Ki ne tudná, hogy halálával dicsőítette meg a katolikus hitet Galerius uralkodása alatt, aki akkor az illyricumi vidéket (sinus) sanyargatta hatalmával.

Nem merev kard, nem tűz, nem vadállatok ölik meg kegyetlen halállal, hanem a ragadó örvény mossa le a folyó vizével.

Mit sem jelent, tükröző vízzel vagy vérfolyammal árasztja el a vértanut a szenvedés: egyformán dicsőség árad rá bármelyik nedváradatból.

A magas híd tetejéről letaszítva, folyóba vettetik a szent nép püspöke, hordozva a nyakára kötött szörnyű malomkövet.

A letaszítottat a folyó legszelídebb hullámaival fogadja és csodálatos úszással fenntartva a kőszikla hatalmas súlyát, nem engedi, hogy benne elmerüljön.

A megrettent nyáj a parton tolongva nézi vezérét, mert Krisztus népe sűrű tömegben szállta meg a kanyargó folyópartokat.

De Quirinus, amint kiemelkedve körüljártatá szemét,

a vezér sorsa miatt, ó, jaj, remegni látja őket. Mitsem gondolva a vízben saját veszedelmére :

Bátorítja a jámbor lelkeket, csodás szavakkal kérve, hogy ily esettől ne rettenjen senki sem és állhatatos hitük ne ingadozzék és ne vegye büntetésnek a halált.

És míg beszél, a folyó háta viszi áramló vizével s a kőszikla, a hurok és a férfi alatt lappangó mélység nem mer önként megnyílni.

A vértanu püspök már úgy érzi, el van ragadva tőle a halál, az elmúlás elnyert pálmája és meg van tagadva a följutás az örök Atya trónusához.

Mindenható Jézusom, szóla, éppen nem szokatlan vagy új dicsőség Neked járni a zúgó tengeren s megállítani a rohanó folyókat.

Tudjuk, hogy tanítványod, Péter, mikor halandó lábával remegve követte nyomdokod, a Te karod volt segítsége a tengerszín alatt.

Tudjuk a Jordánról is, hogy amikor forgó örvényeivel kanyarogva halad rohanó árával, forrásához fordult vissza visszafolyó járásával.

A Te hatalmad csodája az is, Uram, hogy most nem süllyedek, megkönnyülten fönnúszva a folyó örvénylő tetején, holott nyakamon kősziklát hordozok.

Teljes már nevednek dicsősége, már megnyilvánul neved ereje, melytől a pogányok bámulata elveszti szavát, nyisd meg most már kérlek, legjobb Uram, e lélek gátjait.

Mit tehetsz, bizonyítja e folyó vize, mely hordja a követ ; ami még hátra van, aminél nincs drágább ó, add már Krisztusom, Istenem, hogy érted haljak meg.

S míg imádkozik, egyszerre hagyja el a lélekzet. a hang s az élet melege : magasba száll a lélek, nehéz lesz a szikla súlya, testét befogadják a vizek.

I. Pannóniai püspökök névsora.

(Részben Zeiller nyomán.)

Sirmium (Mitrovica) érsekség.

Hozzá tartoztak Pannónia és Justinianus császár (527—565) rendelkezése szerint a két Dácia (a Dunától délre!), Moesia, Dardania és részben Macedonia püspökségei.

Szent Andronicus az I. sz. végén.

Szent Irenaeus vértanu 304 előtt.

Domnus 325—335 k.

Eutherius 343 k.

Photinus 345—351 k.

Germinius 351—376.

Anemius 376—392.

Cornelius 392—404?

Laurentius? 401—417 k.

Név nélkül említve 448.

Sebastianus? 582? 591?

Mursa (Eszék) püspökség.

Valens (ariánus) 335—370 k.

Siscia (Sziszek) püspökség.

Szent Quirinus vértanu 300 k.

Marcus 343 k.

Constantius 381 k.

Johannes? 530 k.

(II.) Constantius? 532 k.

Vindecius 579—590 k.

Sabaria (Szombathely) püspökség.

Gaius? ariánus 366 k.

Paulus? egyházi író 400 k.

Scarbantia (Sopron) püspökség.

Virgilius 579 k.

Carnuntum (Petronell) püspökség.

Mandronius IV. sz.

Valószínűleg *Sopianaeben* (Pécs), *Aquincumban* (Óbuda), Zeiller szerint még *Cibalaeben* (Vinkovce), *Bassianaeben* (Dobrinca) is volt püspökség, de ezekre nézve nincsenek határozott adataink. Ellenben majdnem bizonyosnak vehetjük, hogy *Jovia* (Ludbreg) püspökeinek egyházmegyéjéhez — akik közül Amantius püspök 381 körül igen tekintélyes szerepet játszott — a tulajdonképpeni Magyarország területének egy része is tartozott.

II. Pannónia szentjeinek naptára.

Febr.	23.	Synerotas (Serenus)	Sirmium	306.
		{	Antigonus	
"	23.	{	Rutilus	"
		{	Libius	?
"	23.	72	vértanu	"
Márc.	20.	Márton (Bragai)	Dumio	580.
		püspök		
"	23.	Proculus püspök?	Verona	VI. sz.
"	26.	Montanus presbyter	Sirmium	303?
		(Singidunum)		
"	26.	Maxima (Singidunum)	"	"
"	27.	Alexander (Sándor)	?	290—305.
		Drizipara		

Ápr.	1.	Venantius püspök	?	275 k.
"	6.	Irenaeus "	Sirmium	304?
"	9.	Demetrius diaconus?	"	236/37?
"	9.	5 szűz	"	?
"	28.	Pollio lector	Cibalae	304?
Május	15.	Timotheus?	Sirmium	?
Jún.	4.	Quirinus püspök	Sabaria	303?
"	4.	Rutilus és társai (Policamus?)	"	?
"	30.	Andronicus püspök	Sirmium	100 k.
Júl.	4.	{ Innocentius Sabbastia	"	303—305.
"		{ 30 vértanu		
"	15.	Secundus	?	?
"	15.	{ Agrippinus Maximus	?	?
"		{ Fortunatus Marcialis		
Aug.	9.	Rusticus	Sirmium	?
"	29.	Bazilla szűz	"	?
Nov.	9.	quatro coronati	{ Simpro- nianus Claudius Nicostra- tus Castorius Simpli- cius	Fruska Gora 307?
"	9?	(Ciril püspök)	"	"
"	11.	Márton (Toursi) püspök	Tours	397.
"	16.	Leonianus (Sabaria?) apát	Vienne	540?
Dec.	28.	Antal (Ant. Liri- nensis) szerzetes	Lérins	510?

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3—6
A pannóniai kereszténység első történeti emlékei	7—18
A pannóniai kereszténység emlékei a II. században... ..	19—35
A pannóniai kereszténység emlékei a III. században... ..	36—48
A pannóniai kereszténység és a Diocletianus-féle üldözés	49—97
Néhány vonás az első századok keresztény egyházainak életéből	98—117
A pannóniai kereszténység a IV. században...	118—133
A pannóniai kereszténység a római uralom utolsó éveiben	134—139
Pannóniai szentek, mint idegen országok szentjei	140—159
Függelék. Aurelius Prudentius hymnusa szent	
Quirinus vértanúságáról	160—161
I. Pannóniai püspökök névsora ...	162—163
II. Pannónia szentjeinek naptára ...	163—164

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katolikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent István-Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István Könyveknek.

A Szent István Könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István Könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István Könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek :

	Pengő
1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus élete és a vallástörténet	—
2. Wolkenberg Alajos dr.: A teozófia és antropozófia ismeretése és bírálata	—
3—4. Wolkenberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene	5,60
5—6. Balanyi György dr.: A természetesség története	5,60
7—8. Alszegehy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma...	—
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában	2,80
10. Palau-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei	2,80
11. Quadrapani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lelkének számára	2,80
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és utirajzok	—
13. Trikál József dr.: Természetbölcsélet	2,80
14. Bognár Cecília dr.: Értékelmélet	2,80
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége	2,80
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete	2,80
17. Lepold Antal dr.: Szalézi szent Ferenc válogatott levelei	—
18. Áldásy Antal dr.: A keresztshadjáratok története...	—
19. Marosi Arnold dr.: Atörök és nemzetvédelem	2,80
20. Zoltány Irén dr.: Erotika és irodalom	2,80
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete	2,80
22. Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2,80
23. Marczell Mihály dr.: A katolikus nevelés szelleme	—
24—25. Molz Atanáz dr.: A német irodalom története...	5,60
26. Babura László dr.: Szent Ambrus élete	2,80
27. Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete	—
28. Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története	2,80
29. Szabó Zoltán dr.: A növények életmódja	2,80
30. Weszelszky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet...	2,80
31. Balanyi György: Assisi szent Ferenc élete	2,80
32. David Antal: Babel és Assúr. I. Történet	3,40
33. Fejér Adorján: Római régiségek... ..	4,50
34. Balogh József: Szent Ágoston, a levélíró	3,40
35. Babura László dr.: Szent Jeromos élete	3,40

	Pengő
36. Karácsonyi János dr.: Szent László király élete... ..	3.40
37. Miskolczy István dr.: A középkori kereskedelem története	4.50
38. Széchenyi István dr.: Az újabb országi irodalom	4.50
39. Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története	3.40
40. Trikal József dr.: A gondolkodás művészete	4.50
41. Kuhár Flóris dr.: Bevezetés a vallás lélektanába	4.50
42. Babura László dr.: Nagy szent Gergely élete	4.—
43—44. Kuhár Flóris dr.: A keresztény bölcsélet története	8.—
45. Weszely Ödön dr.: Korszerű nevelési problémák... ..	5.60
46. Somogyi Antal dr.: Vallás és modern művészet	3.—
47. Divald Kornél: Magyar művészettörténet	5.60
48—49. Birkás Géza dr.: A francia irodalom története	8.—
50. Wodetzky József dr.: A világegyetem szerkezete... ..	3.50
51. Záborszky István dr.: Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53. G. Kurth-Michel K.: A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55. Dávid Antal: Babel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56. Horváth Jenő dr.: A modern Amerika története... ..	3.30
57. Balogh Albin dr.: Ország és nyelv	4.70
58. Meszlényi Antal dr.: A katolikus egyház és az állam	
1848/49-ben	7.30
59—60. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. I.	
Öszövétség	8.30
61. Kecskés Pál dr.: A házasság etikája	4.—
62. Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere ...	3.30
63. Petró József dr.: Az ősegyház élete	5.—
64—65. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. II.	
Üjszövétség	8.80
66—67. Trikal József dr.: A jelenségekből a valóságba ...	7.—
68. Erdy Ferenc dr.: Kant valláserkölcsei világnézete ...	4.—
69—71. Hartmann Grisar: Luther Márton élete (Fordította Hoitsy	
Lajos Pál)... ..	12.—
72. Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76. Divald Kornél: A magyar iparművészet története ...	7.50
77. Balanyi György: A római kérdés... ..	6.40
78—79. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története. II.	
80. Pitroff Pál dr.: Bevezetés az esztétikába... ..	3.—
81. Kuhár Flóris dr.: A vallásbölcsélet főkérdései	5.—
82—84. Körösi Albin: A spanyol irodalom története	11.—
85. *Sigmond Elek dr.: A mezőgazdasági növények termesztési tényezői	4.—
86—87. Kalmár Gusztáv dr.: Európa földje és népei	8.—
88. Kiss Albin dr.: Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása	4.—
89. Trikal József dr.: A lélek rejtett élete	4.—
90—91. Petró József dr.: A szentmise története	5.50
92. Meszlényi Antal dr.: A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93. Mihelics Vid dr.: Az új szociális állam	4.—
94. Éhik Gyula dr.: Prémek és prémek állatok	3.—
95—97. Magdics Gáspár: A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98. Melichár Kalmán dr.: A zsinatok	3.80
99. Szalay Jeromos: Szent Benedek élete és műve	5.—
100—101. Schütz Antal dr.: Krisztus. Tíz előadás... ..	6.—
102. Balogh Albin dr.: Pannonia őskereszténysége I.	4.—
103. Kalmár Gusztáv dr.: Magyar hazánk és népei. Magyarországi leírása... ..	5.50

NB. Azok a számok, amelyeknél a bolti ár nincs feltüntetve, esakis a teljes sorozat megrendelése esetén kaphatók.

MIHÁLYFI ÁKOS BESZÉDEI

I. kötet: EGYHÁZI BESZÉDEK. 372 oldal.

II. kötet: TÁRSADALMI BESZÉDEK. 360 oldal.

A két kötet ára 20 pengő.

WOLKENBERG ALAJOS dr. ÚJ KÖNYVE: MISSZIÓS ELŐADÁSOK ÉS SZENTBESZÉDEK VADEMECUMA

267 oldal, 11 kép.

Amatörkötésben 10 pengő.

WOLKENBERG ALAJOS dr.: A KATHOLIKUS VILÁGMISSZIÓ KÖNYVE

716 lap, 14 térkép.

Fűzve 25 pengő.

ERDÖSI KÁROLY: NAPSÜTÉSES INDIÁBAN

Újabb, bővített, (IV.) kiadás.

Egészvászron díszkötésben 7 pengő.

Megrendelhetők

a Szent István-Társulat kiadóhivatalában

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.